

Manažment plán súboru pamiatok

**DREVENÉ CHRÁMY
V SLOVENSKEJ ČASTI KARPATSKÉHO OBLÚKA**

Úloha na základe Zmluvy o poskytnutí dotácie
z rozpočtu Ministerstva kultúry SR
číslo MK-2812/2011/1.3.

BRATISLAVA – HERVARTOV, DECEMBER 2011

ÚDAJE O ZADANÍ

Úloha dopracovať Manažment plán súboru pamiatok „Drevené chrámy v slovenskej časti Karpatského oblúka“ vyplynula z uznesenia Výboru svetového dedičstva pri zápise drevených chrámov Slovenska do Zoznamu SD - WHC-08/32.com/8B.37 a po následnom vytvorení Riadiacej skupiny lokality svetového dedičstva "Drevené chrámy v slovenskej časti Karpatského oblúka", keď sa ukázalo nevyhnutné dopracovať existujúci manažment plán o časti Spoločné riadenie, Plán turizmu, Plán protipožiarnej ochrany.

Plnenie úlohy sa realizovalo na základe Zmluvy o poskytnutí dotácie z rozpočtu Ministerstva kultúry SR číslo MK-2812/2011/1.3., kde obec Hervartov v mene vlastníkov dotknutých chrámov prevzala úlohu organizátora a koordinátora plnenia tejto úlohy.

Zmluva bola podpísaná 29. 4. 2011, plnenie trvalo od mája do decembra 2011.

ÚDAJE O RIEŠITEĽOCH

Organizačný garant plnenia projektu: Miroslav Mackanič, starosta obce Hervartov
Odborný garant projektu: doc. Ing. Eva Kráľová, PhD.
Spracovateľský team projektu: doc. Ing. Eva Kráľová, PhD.
Ing. arch. Martin Baloga , PhD.
Ing. arch. Ivana Lisická
Ing. arch. Katarína Nagyová
Ing. Erika Molnárová
Ing. Peter Križan
Katarína Priatková
Anna Mackaničová

Na plnení projektu ďalej spolupracovali zástupcovia vlastníkov všetkých objektov a predstavitelia dotknutých obcí:

Za vlastníkov:

Mgr. Anna Jakušová (Hronsek),
Mgr. Helena Velebírová-Hudáková (Leštiny),
Mgr. Imrich Boľanovský (Hervartov),
Mgr. Jozef Kornecký (Ruská Bystrá),
Mgr. Martin Kostilník (Bodružal),
Mgr. Roman Porubän (Kežmarok),
Mgr. Pavol Seman (Ladomirová),
Ing. Ivan Šaško (Tvrdošín)

Za obce:

Ing. Anna Čelková,
Ing. Vlasta Slancová,
Ján Brašeň,
Ing. Ladislav Faix,
Ing. Milan Kollár, PhD.,
Miroslav Mackanič,
Ján Sakulič,
Dušan Zelizňák.

Kolektív spracovateľov vyslovuje poďakovanie za konzultácie, nezištné rady a poskytnutie podpornej dokumentácie Ing. arch. P: Ižvoltovi, PhD. a Mgr. Denise Zdechovanovej z MK SR, Ing. Milošovi Dudášovi, CSc., Ing. arch. Viere Dvořákovéj a Ing. arch. Ľubici Pinčíkovéj z PÚ SR.

Údaje o zadání

Údaje o riešiteľoch

OBSAH:

- I. Úvod
- II. Lokalita svetového kultúrneho dedičstva a jej poloha v krajine
- III. Hodnoty a významy lokality Drevené kostoly zo slovenskej časti Karpatského oblúka
- IV. Revízia – aktuálny stav
 - a. Aktuálny stav a plnenie predošlých odporúčaní
 - b. Faktory pôsobiace na objekty
- V. Východiská Manažment plánu Lokality SDK Drevené chrámy
 - a. Revízia M Plánu z obdobia podania nominačného projektu,
 - b. Podmienky protipožiarnej ochrany a riešenia krízových situácií
 - c. Podmienky rozvoja návštevnosti a cestovného ruchu
 - d. Otázky manažmentu lokality ako celku
- VI. Výhľadový Manažment plán na obdobie od roku 2012 – ďalej
- VII. Zoznam použitých zdrojov
- VIII. Zoznam príloh

I. Úvod

V kultúrnych tradíciách i histórii Slovenska drevené chrámy hrajú vážnu a nezastupiteľnú rolu. Napriek tomu, že štatisticky tvoria len nepatrný zlomok z celkového počtu všetkých chrámových stavieb na Slovensku (menej ako 1 %), ich spoločenský a kultúrny význam už dávno prekročil hranice regiónu, v ktorom vznikli. Čiastočne priamo, čiastočne nepriamo dokumentujú okolnosti a spôsoby života ľudí na tomto území počas niekoľkých storočí. Svojou dlhovekou existenciou a materiálnym spracovaním sú priamo vypovedajúcim dokumentom o vzťahu našich predkov k prostrediu, v ktorom žili – ako ho poznali, využívali, akými spôsobmi ho pretvárali. Prostredníctvom svojho stvárnenia a výzdoby drevené chrámy podávajú svedectvo nielen o blahobyte či chudobe miestneho obyvateľstva, ale sprostredkujú nám hlavne jeho vnímanie spirituality, prezrádzajú jeho zmysel pre krásu a umenie, napovedajú aké malo ambície aj akým spôsobom reagovalo na podnety či obmedzenia nezávislé od vlastnej vôle.

Výnimočné sú nielen stavebným materiálom (ktorý pre stavbu chrámov bol nezvyklý), ale tiež ako objekty, na ktorých sa koherentne uplatňujú vplyvy rôznych kultúr i sociálnych vrstiev, ktoré remeselným spracovaním typickým pre ľudové umenie sú pretavené do formálne aj umelecky neopakovateľných diel. Drevo, vo všeobecnosti, nie je natoľko trvanlivý materiál, ako kameň alebo pálená tehla, predsa však, v podmienkach primeranej ochrany a údržby môže vydržať i niekoľko storočí. Dôkazom toho sú práve dosiaľ zachované drevené chrámy. Roztrúsené v prevažne okrajových hraničných oblastiach Slovenska, umožňujú predstaviť zaujímavé, dnes už zriedkavé, poznatky a tradície spravidla nevelkých komunít žijúcich ďaleko od kultúrnych metropol. No napriek tomu dokumentujú všestranne invenčný prístup tamojšieho obyvateľstva k zabezpečeniu svojich životných potrieb, a to aj v nie práve ľahkých podmienkach.

drevených chrámov (kostolov a cerkví) a jedna drevená zvonica z územia Slovenska (**Bodružal, Hervartov, Hronsek, Kežmarok, Ladomirová, Leštiny, Ruská Bystrá, Tvrdošín**) bolo v júli 2008 zaradených do Zoznamu svetového kultúrneho dedičstva UNESCO ako „Drevené chrámy slovenskej časti Karpatského oblúka“ pod poradovým číslom 1273. Zaradili sa tým do súboru tých výtvorov ľudského ducha a ľudských rúk celosvetového významu, ktoré predstavujú rôznorodý, nesmierne bohatý zdroj poznania i poučenia o vývoji ľudskej civilizácie v uplynulom období. V zmysle Dohovoru o ochrane svetového kultúrneho a prírodného dedičstva „predstavujú súbor oddelených budov, ktoré majú z dôvodu svojej architektúry, rovnorodosti, alebo umiestnenia v krajine výnimočnú svetovú hodnotu z hľadiska dejín, umenia, alebo vedy“.

Pristúpením Slovenska k medzinárodnému Dohovoru o ochrane svetového dedičstva Slovenská republika prevzala na seba záväzok ako „svoju povinnosť zabezpečiť označenie, ochranu, zachovanie, prezentáciu a odovzdávanie budúcim generáciám kultúrneho a prírodného dedičstva ... nachádzajúceho sa na svojom území“ (čl. 4 Dohovoru).

Cieľom predloženého dokumentu Manažment plán lokality svetového kultúrneho dedičstva „Drevené chrámy slovenskej časti Karpatského oblúka“ (ďalej len Lokality SKD Drevené chrámy) je splnenie povinností, ktoré Slovenskej republike vyplývajú z Dohovoru o ochrane svetového dedičstva a z ustanovení Smernice na implementáciu Dohovoru tak, aby sa zabezpečili podmienky na jeho zachovanie, prezentáciu a v dobrom stave odovzdanie nasledujúci generáciám.

Súčasťou podania nominačného projektu na zápis tohto súboru do Zoznamu svetového kultúrneho dedičstva (ďalej len Zoznam UNESCO), bola aj časť upravujúca spôsob riadenia a nakladania s nominovanými objektmi – Manažment plán Lokality SKD Drevené chrámy (časť 5. nominačného projektu, 2006). Výbor svetového kultúrneho dedičstva nominačný projekt akceptoval, nominovaný súbor do Zoznamu UNESCO zaradil, no zároveň Slovenskej republike uznesením č. SD - WHC-08/32.com/8B.37 uložil dopracovať predložený manažment plán o aspekty, ktoré podľa skúseností z iných krajín, by mohli byť perspektívnym rizikom pre ďalšie zachovanie zapísaného dedičstva.

Účelom toho projektu je dopracovať Manažment plán lokality svetového kultúrneho dedičstva „Drevené chrámy slovenskej časti Karpatského oblúka“ ako systémový operačný nástroj riadenia procesov ochrany a využívania zápisom chránených objektov v jednotlivých sídlach tejto Lokality SKD:

- o podmienky riadenia procesov tejto Lokality SKD ako celku,
- o podmienky protipožiarnej ochrany a
- o podmienky usmerňovania rozvoja turizmu v sídlach, kde sa nachádzajú zapísané objekty tohto súboru.

Členovia spracovateľského kolektívu pri prehliadke kostola sv. Františka z Assisi v Hervartove.

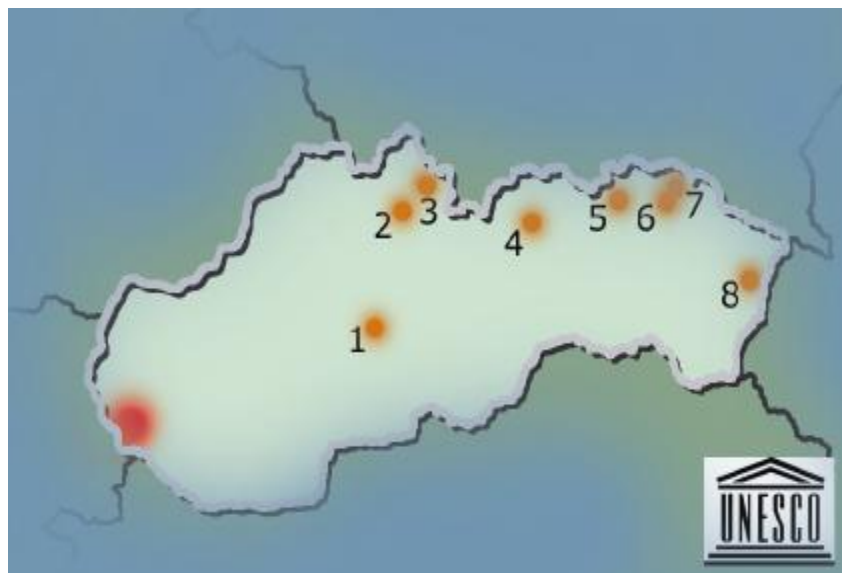
II. LOKALITA SVETOVÉHO KULTÚRNEHO DEDIČSTVA A JEJ POLOHA V KRAJINE

Krajina: Slovenská republika

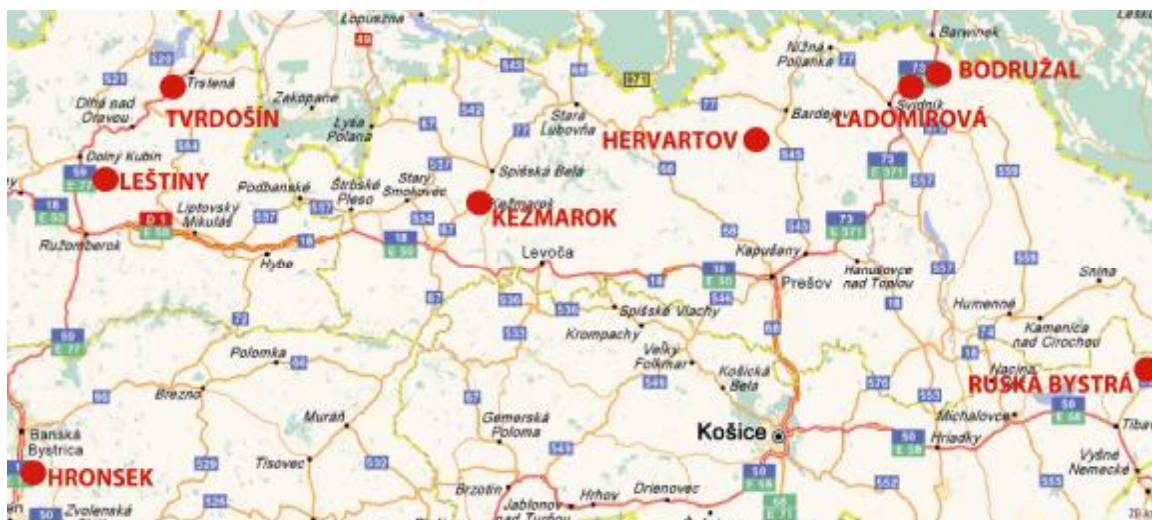
Názov nehnuteľnosti: sériová nominácia –
súbor drevených náboženských stavieb
Drevené chrámy slovenskej časti Karpatského oblúka

Skladba súboru: Bodružal – chrám sv. Mikuláša
Hervartov – kostol sv. Františka z Assisi
Hronsek – evanjelický a.v. artikulárny chrám + zvonica
Kežmarok – evanjelický a.v. artikulárny chrám
Ladomirová – chrám sv. Michala Archanjela
Leštiny – evanjelický a.v. artikulárny chrám
Ruská Bystrá – chrám sv. Mikuláša
Tvrdošín – kostol všetkých svätých

Mapa lokalizácie objektov

1. Hronsek
2. Leštiny
3. Tvrdošín
4. Kežmarok
5. Hervartov
6. Ladomirová
7. Bodružal
8. Ruská Bystrá

Región: Dotknuté regióny podľa politicko-správneho členenia územia SR:
Banskobystrický samosprávny kraj (Hronsek)
Žilinský samosprávny kraj (Leštiny, Tvrdošín)
Prešovský samosprávny kraj (Bodružal, Hervartov, Kežmarok, Ladomirová,)
Košický samosprávny kraj (Ruská Bystrá)

Súčasnú územnú členenie je odlišné od územného členenia v predošlých historických obdobiach, kde stolice spravidla niesli názov podľa regiónu, len v ojedinelých prípadoch podľa administratívneho sídla. Kvôli uľahčeniu identifikácie a kontinuity informácií tu sa uvádza aj príslušnosť jednotlivých dotknutých sídiel k historickému členeniu regiónov:

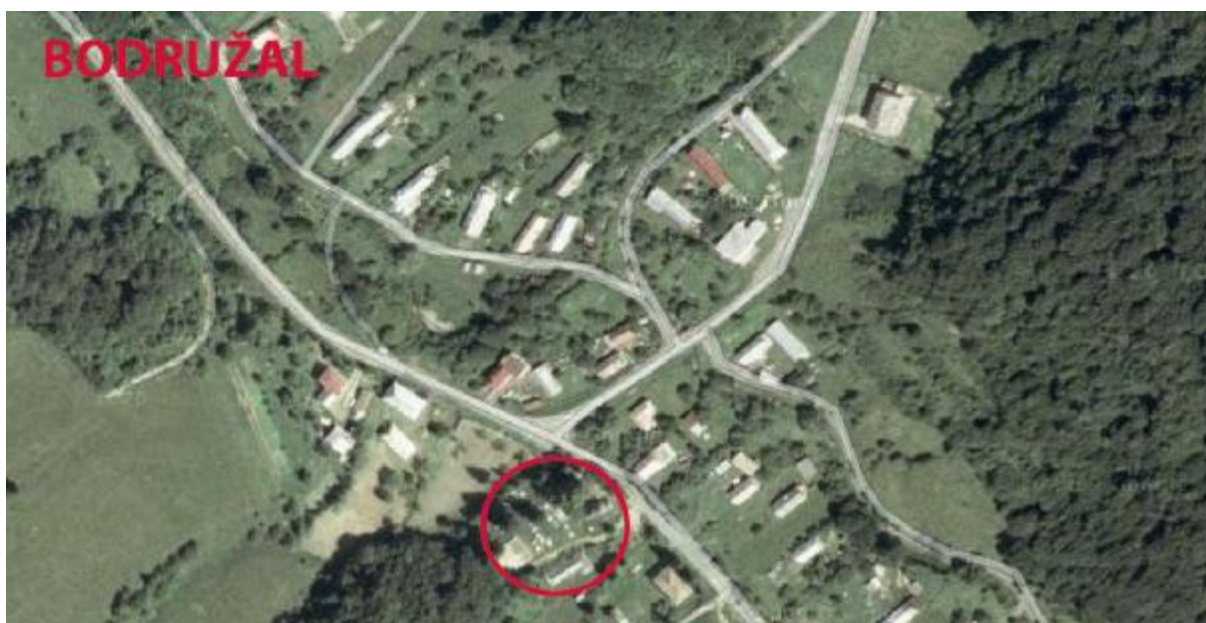
Tab. 1. Korelácia historických a aktuálnych regiónov

Sídlo chrámu	Aktuálny región	Historický región / stolica
Bodružal	Prešovský	Šariš
Hronsek	Banskobystrický	Pohronie / Zvolenská stolica
Hervartov	Prešovský	Šariš
Kežmarok	Prešovský	Spiš
Ladomirová	Prešovský	Šariš
Leštiny	Žilinský	Orava
Ruská Bystrá	Košický	Užská stolica
Tvrdošín	Žilinský	Orava

Charakteristika jednotlivých objektov súboru

Bodružal – chrám sv. Mikuláša

Je jedným z najstarších chrámov východného obradu na Slovensku, pochádza z roku 1658. Trojpriestorová pozdĺžna dispozičná schéma sa skladá zo svätyne s východne orientovaným s pravouhlým uzáverom, prevásenej štvorcovej lode v strede a na západnom konci s predĺženým babincom. Ohradený šindľom krytou drevenou ohradou s brámkou na prudko vystupujúcom ostrohu spolu s príľahlým cintorínom tvorí krajinnopriestorovú dominantu pod ním ležiaceho údolia. Typovo patrí do skupiny lemkovských chrámov, no s osobitným konštrukčným riešením a architektonickým stvárnením. Interiér má zaujímavú kombináciu výzdoby – plasticky rozohraný drevený vyrezávaný štvorradový ikonostas s vloženými tabuľami ikon a sériou maľovaných náboženských motívov na severnej, prirodzeným denným svetlom nasvetlenej bočnej stene.

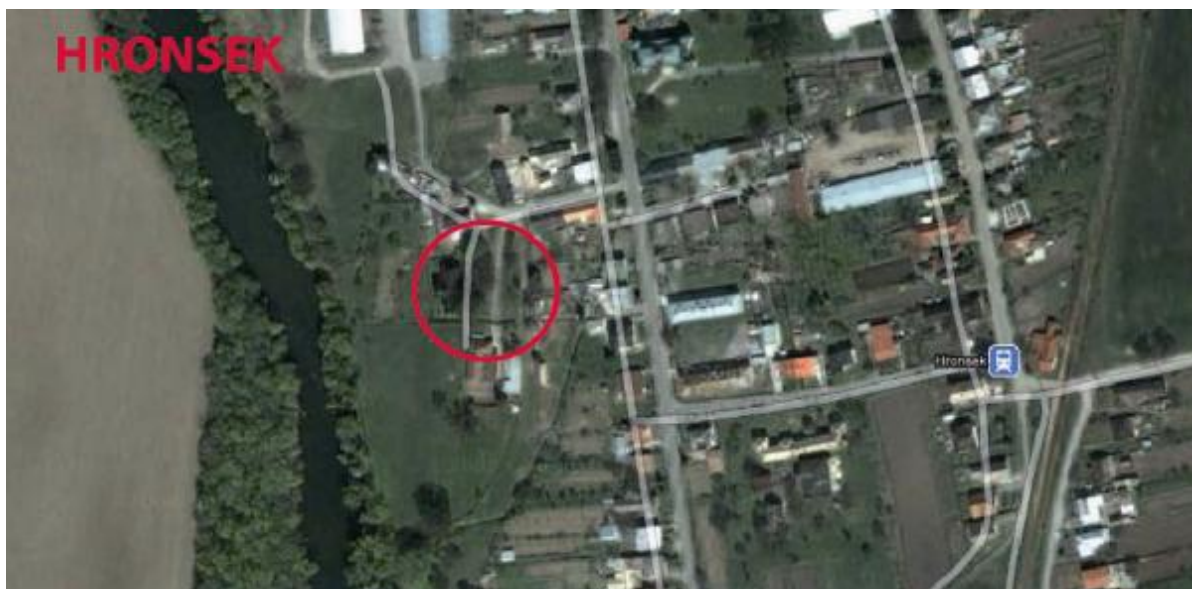
Hervartov – kostol sv. Františka z Assisi

Patrí k najstarším dreveným chrámom na Slovensku. Osadený na malej vyvýšenine v strede obce ohradený kamenným múrom s pilastrami budí dojem malej pevnosti. Skladá sa z konštrukčne odlišných častí: staršej - pozdĺžnej lode a presbytéria s polygonálnym uzáverom zrubovej konštrukcie z druhej polovice 15. storočia a mladšej - v ich osi predstavenej stĺpikovej konštrukcie veže – zvonice. Gotický charakter stavby potvrdzuje vysoká valbová strecha i priestorovo konštrukčné previazanie hlavnej lode a presbytéria. Strop hlavnej lode je plochý, presbytérium pokrýva drevená lomená klenba z 19. storočia. Steny v interiéri sú bohato maľované rozličnými motívmi výzdoby – aj plošné kompozície geometrických motívov, aj scény zo života svätých a mravoučné scény. Tematika malieb aj spôsob ich podania sú analogické súdobým trendom vo výzdobe gotických kamenných kostolov, čo znásobuje dokumentárnu hodnotu objektu, a zároveň prispieva k silne duchovnej atmosfére objektu kostola.

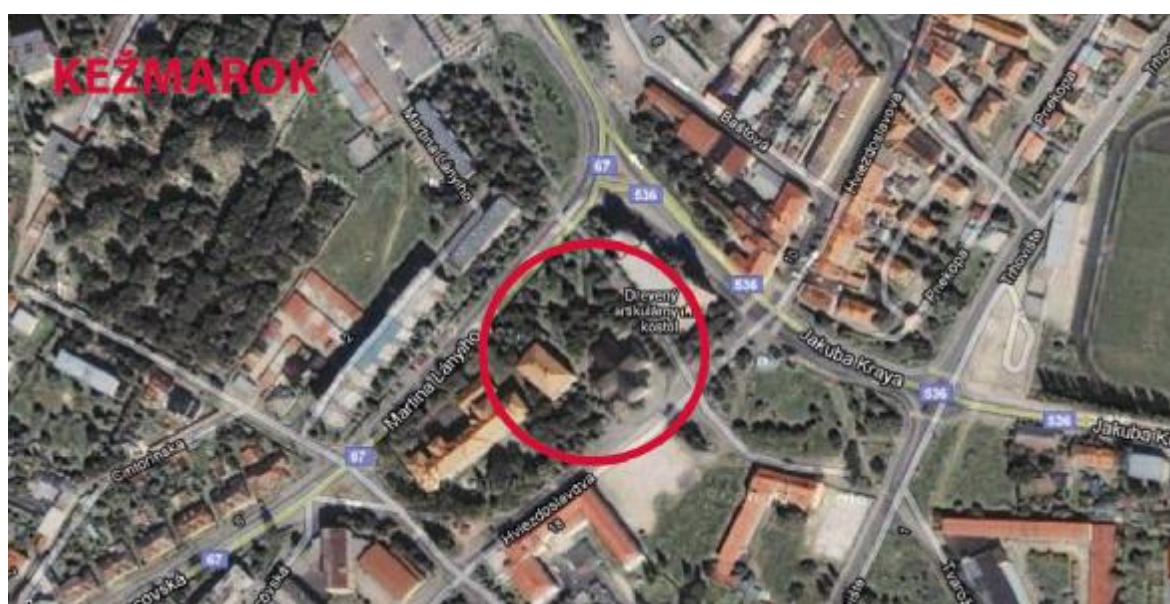
Hronsek – evanjelický a.v. artikulárny chrám + zvonica

Kostol postavený v roku 1726 v súlade s artikulami šopronského zasadnutia Uhorského snemu parí k 5 dodnes zachovaným tzv. artikulárnym chrámom na Slovensku. Kostol je pozoruhodný v našich krajoch nezvyčajnou, stĺpikovou rámovou konštrukciou s úplne atypickým spájaním jednotlivých konštrukčných prvkov – zrejme majstrami z iných oblastí Európy. Rovnakú konštrukciu má neďaleko stojaca zvonica, ktorá je tiež zaradená medzi objekty zapísané do Zoznamu SKD UNESCO. Interiér chrámu je riešený jednoducho, dnešnou terminológiou vyjadrené – minimalisticky, čo zodpovedá protestantským zásadám skromnosti. Nesmierne silný emotívny účinok sa dosahuje výtvarným uplatnením tektoniky zvolenej konštrukcie a teplej červenkastej farby použitého dreva červeného smreka. Jednoliatemu objemu na pôdoryse gréckeho kríža dominuje barokový oltár a kazateľnica, na ktorú vidieť zo všetkých 1100 miest pre návštevníkov. Ďalšiu výzdobu tvorí 6 oltárnych obrazov, ktoré sa podľa aktuálneho obdobia cirkevného roka na oltári vymieňajú. Areál „kompletizuje“ súbor líp vysadených pri chráme pri príležitosti vysvätenia chrámu.

Kežmarok – evanjelický a.v. artikulárny chrám

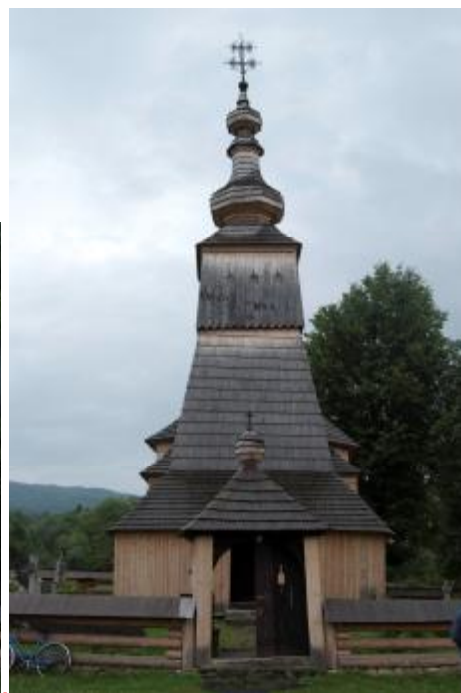
Dnešný drevený artikulárny kostol v Kežmarku postavili v roku 1717 na mieste staršieho tiež artikulárneho chrámu z kapacitných dôvodov – pôvodný bol pre miestnu evanjelickú komunitu malý. Kostol je postavený tradičnou zrubovou technológiou a v tvarosloví využíva výrazové prvky ľudovej architektúry, no v exteriéri je omazaný hlinenou omietkou, takže na prvý pohľad sa jeho drevená nosná konštrukcia neprejavuje. Rozľahlý, centrálnie organizovaný priestor interiéru je zastropený drevenou doštenou konštrukciou vo forme stlačenej klenby s iluzívnou maľbou nebeskej obloky.. Zrubové steny sú v interiéri obložené dreveným doskovým plášťom, čiastočne pokryté nástennými maľbami. Dekoratívna výzdoba chrámu je sústredená na oltár, organ a parapety empor ovíjajúcich bočné steny chrámu, na ktorých sú umiestnené drevené maľované tabule s mravoučnými scénami a alegóriami. Juhozápadné nárožie kostola tvorí murovaná časť staršieho objektu bývalého hostinca, ktorá sa neskôr využívala ako evanjelická škola a sakristia.

Ladomirová – chrám sv. Michala Archanjela

Gréckokatolícky chrám svätého Michala Archanjela postavili v roku 1724 a patrí k lemkovskej typologickej skupine chrámov. Architektúrou a vnútorným vybavením patrí k najreprezentatívnejším chrámom východného obradu na Slovensku. Dispozíciu chrámu tvorí na jednu os orientované trojpriestorové členenie objemov – štvorcová svätyňa oddelená od hlavnej štvorcovej lode honosným barokovým ikonostasom v štandardnom obsahovom členení. Oba obradné priestory sú prekryté konštrukčne zriedkavými drevenými klenbami – nad loďou osemuholníkového tvaru, vo svätyni v tvare štvorcového ihlana. Ikonostas (tiež národná kultúrna pamiatka) má päťradovú architektúru s ikonami rozmiestnenými na piatich poschodiach. Pochádza z obdobia výstavby chrámu a naposledy bol reštaurovaný v roku 2006. Zaujímavosťou ikonostasu je, že diakonské dvere medzi hlavnou loďou a svätyňou nie sú osadené krídlami, ale umožňujú priehľad do svätyne. Interiér chrámu dotvára barokový žertveník a ďalšie ikony voľne rozmiestnené po bočných stenách chrámu. K areálu chrámu patrí aj samostatne stojaca drevená zvonica.

*Interiér chrámu sv. archanjela Micjhala
v Ladomirovej pred reštaurovaním ▲*

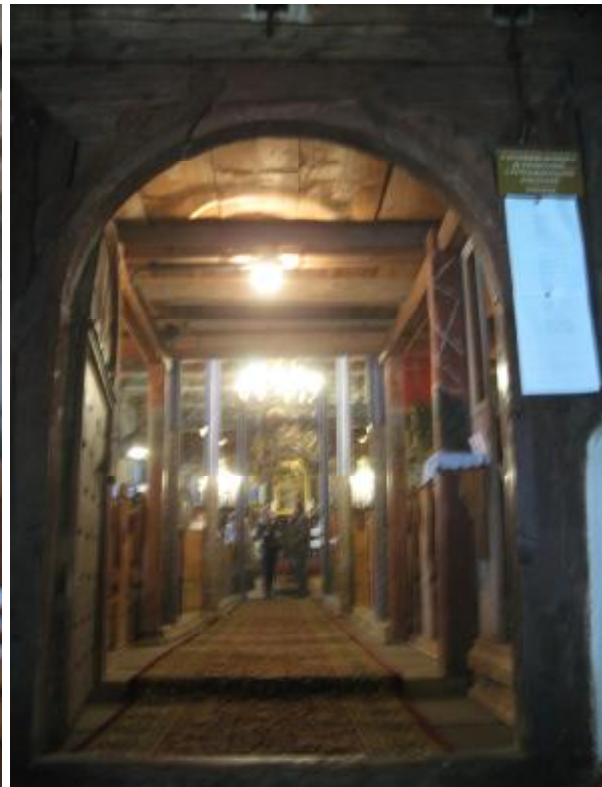
a po reštaurovaní ►

Leštiny – evanjelický a.v. artikulárny chrám

Najstarší zo skupiny drevených artikulárnych kostolov (vysvätený v roku 1689) bol postavený v strmom svahu nad nevelkou potočnou dedinou. Svojím priestorovým, stavebno-konštrukčným aj vonkajším formálnym výrazom snáď najlepšie zodpovedá pôvodným modelom artikulárnych chrámov. Výrazne pozdĺžna halová dispozícia chrámu je v strednej časti rozšírená plytkými výstupkami naznačujúcimi tvar gréckeho kríža, v časti oproti oltáru okolo obvodových stien obieha široká empóra, ktorá zvyšuje kapacitu miest pre veriacich. Na rozdiel od tvarovo nenápadného exteriéru, Interiér chrámu je prekvapivo živo dekorovaný bohatou farebnou výmalbou s rôznymi motívmi. Okrem oltáru, nezvyčajne zakomponovaného do jedného celku s organom a nevyhnutnej kazateľnice mobiliár kostola dopĺňajú autentická drevená krstiteľnica z obdobia výstavby chrámu a patronátne lavice významných rodín (aj rodiny P. O. Hviezdoslava). V r. 1777 bola pred kostol pristavaná nevysoká drevená zvonica, ktorá je krytých chodníkom spojená s objektom chrámu.

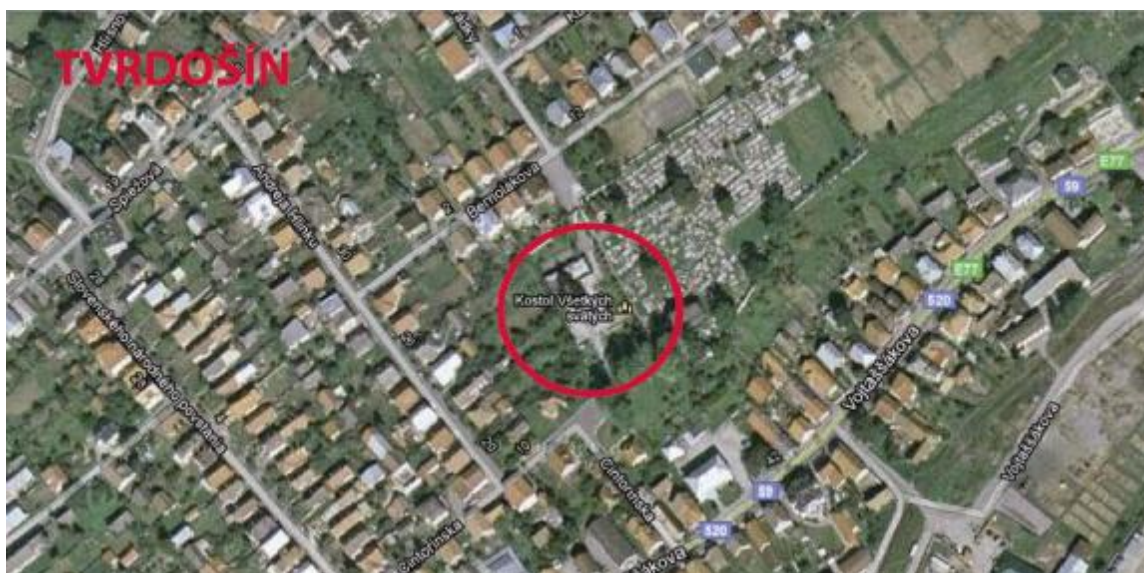
Ruská Bystrá – chrám sv. Mikuláša biskupa

Veľkostne jeden z najmenších drevených chrámov východného rítu na Slovensku je predstaviteľom objektov, kde sa zreteľne prejavujú stretajúce a vzájomne sa obohacujúce vplyvy rôznych kultúr: chrám patrí k lemkovskému typu chrámov, avšak už s redukovaným, hmotovo nečleneným tvarom strechy. Zo strechy vystupujúca zvonica v skutočnosti má samostatne, nezávisle od zrubovej konštrukcie obvodových stien, stojacu stĺpikovú konštrukciu. Podobná kombinácia rôznych výtvarných prejavov je v interiéri, kde sa priznáva prostá zrubová konštrukcia stien, no vložený vyrezávaný ikonostas je dekoratívne poňatý v ľudovom rokokovom slohu. Keďže zostava ikonostasu bola väčšia, než priestor hlavnej lode, bočné ikony sú osadené nezvyčajne – na bočné steny chrámu. Skladba všetkých prvkov, napriek svojej typovej rôznorodosti, je veľmi harmonická a vo svojom komornom rozsahu emočne nesmierne účinná.

Tvrdošín – kostol Všetkých svätých

Kostol patrí k najstarším objektom drevenej chrámovej architektúry na Slovensku., konfesne náleží k rímskokatolíckym kostolom. Svojou architektúrou, tvarovým riešením i výtvarným poňatím obsahuje vyjadruje hodnotný gotizujúci charakter objektu. V bezprostrednej v blízkosti chrámu je od stredoveku veľký miestny cintorín. Cintorín ohraničuje silná murovaná stena, ktorá celý areál evokuje ako opevnený, čo podporuje aj murovaná brána do areálu. Samotný kostol má jednoduchú dispozíciu pozdĺžnej lode a mierne užšieho pravouhlého presbytéria a malou bočnou sakristiou. Charakteristickým znakom kostola je rozložitá vysoká sedlová strecha, z ktorej vystupuje štíhla ošestboká vežička. V 17. storočí kostol istý čas užívali protestanti, ktorí v ňom urobili niekoľko „prevádzkových“ i výtvarných úprav. Tieto úpravy zakomponovali do hmoty kostola natolko organicky, že po opätovnom navrátení kostola rímskokatolíkom, sa naďalej akceptovali. Vo výzdobe chrámu sa zachovali výtvarné príspevky viacerých slohových období, ako gotické portály, renesančný maľovaný kazetovaný strop, bohatý barokový oltár, no spolu vytvárajú silnú mystickú atmosféru. Po výstavbe nového murovaného kostola neďaleko v meste, tento chrám prevzalo mesto a slúži prednostne edukačným, príležitostne aj liturgickým účelom.

III. HODNOTY A VÝZNAMY LOKALITY DREVENÉ CHRÁMY SLOVENSKEJ ČASTI KARPATSKÉHO OBLÚKA

Súbor územne rozptýlených pamiatkových objektov drevených chrámov a zvonice z obcí Bodružal, Hervartov, Hronsek, Kežmarok, Ladamirová, Leštiny, Ruská Bystrá Tvrdošín bol zapísaný do Zoznamu SKD na základe toho, že uvedené objekty spĺňajú požadované podmienky jedinečnosti v zmysle Dohovoru o ochrane svetového kultúrneho a prírodného dedičstva a Príručky na implementáciu Dohovoru obsahovo napĺňajúc tieto dve kritériá (zo škály 10 stanovených, obsahovo špecifických kritérií):

- (iii) byť jedinečným alebo aspoň výnimočným svedectvom kultúrnej tradície alebo civilizácie, ktorá stále žije, alebo už vymrela,
- (iv) byť výnimočným príkladom budovy, architektonického alebo technologického súboru alebo krajiny, ktorá ilustruje (a) významnú etapu v ľudskej histórii.

Ako zdôvodnenie zápisu podľa uvedených kritérií bola definovaná jedinečná svetová hodnota Lokality SKD Drevené chrámy slovenskej časti Karpatského oblúka takto:

Kritérium (iii):

„Drevené chrámy predstavujú výnimočný doklad tradičnej religióznej architektúry severozápadnej karpatskej oblasti a jej medzietnického a medzikultúrneho charakteru na relatívne malom území, kde sa stretli a navzájom prelínali latinská a byzantská kultúra. Evanjelické kostoly predstavujú výnimočný príklad náboženskej tolerancie v hornom Uhorsku v čase krvavých protihabsburských povstaní a rebélií v 17. storočí.“

Kritérium (iv):

„Drevené chrámy predstavujú jeden z najlepších príkladov európskej drevenej religióznej architektúry od neskorého stredoveku do konca 18. storočia. Ich charakteristický vzhľad, konštrukciu a v celku naivnú dekoráciu odvodenú od miestnych tradícií čiastočne ovplyvnili štýly oficiálnych architektonických smerov gotiky, renesancie a baroka. Západné (latinské) a východné (ortodoxné) stavebné koncepcie sa v týchto drevených stavbách, ktoré vytvárajú osobitú architektúru s rôznorodým vzhľadom, odrážajú v technickom riešení a jedinečnom dekoratívnom výraze.“

Uvedené definície jedinečnej svetovej hodnoty vo svojej stručnosti platia na všetky objekty spoločne, no každý z týchto chrámov má iné atribúty a iné súvislosti, ktorými zodpovedá formulácii definície.

Podľa kritéria (iii.) výnimočnou kvalitou súboru (ako celku) je fakt, že všetky architektonické, výtvarné, technické aj zvykové kultúrne prejavy obsiahnuté vo vybraných chrámoch, sa vyskytovali na relatívne malom území v bezprostrednom kontakte vedľa seba počas viacerých storočí, a predsa si zachovali svoju autentickú profiláciu – vlastnú identitu. Zapísaný súbor drevených chrámov zo Slovenska je svedectvom multietnickej a multikonfesionálnej symbiózy, ktorá vyústila do vzniku výrazne individualizovaných (v celkovom poňatí neopakovateľných) objektov charakterizovaných inovatívnou odlišnosťou každého jedného z nich.

Súbor pozostáva z 9 objektov, ktoré podľa kritéria (iv.) každý jeden samostatne je jedinečným a neopakovateľným príkladom architektonického a umeleckého stvárnenia jedinej (náboženskej) funkcie – ako obradný priestor a modlitebňa. Chrámy patria trom odlišným konfesiam: 3 chrámy sú grécko-katolícke (Bodružal, Ladomirová, Ruská Bystrá), 2 chrámy rímsko-katolícke (Hervartov a Tvrdošín), 3 chrámy a 1 zvonica evanjelické a.v. (Kežmarok, Leštiny a Hronsek, kde svetovým dedičstvom je, okrem chrámu, aj samostatná zvonica). Každá konfesia má svoje individuálne nároky na organizáciu priestoru i výzdobu. Tieto nároky sú v našich chrámoch vždy bezvýhradne dodržané, avšak v každom jednom prípade sú vyriešené neopakovateľným spôsobom. Príslušnosť k jednej z uvedených konfesií podmienila vznik spoločných znakov, ktoré danú skupinu v zapísanom súbore individualizujú.

Do zapísaného súboru sú zaradené výlučne objekty, ktoré sa nachádzajú na mieste, kde boli postavené a ktoré sú „živé“, t.j. stále slúžia svojej pôvodnej funkcii. Skutočnosť, že naše drevené chrámy si stále zachovávajú svoju pôvodnú funkciu a obyvatelia chránia ich autentické kvality, čím spoločne prispievajú k zachovaniu aj ďalších lokálnych kultúrnych tradícií (aké v iných krajinách už zanikli), znásobuje váhu výnimočnosti jednotlivých objektov i celého súboru.

Každý jeden z objektov súboru je okrem svojich duchovných, umeleckých a architektonických kvalít aj nositeľom odkazu o hospodárskych, spoločenských a politických pomeroch v sídle (aj v širšom regióne), ktoré podmienili jeho výstavbu na danom mieste a ktoré formovali jeho širšie prostredie.

Ako pomocné triediace kritérium pri hodnotení a posudzovaní jedinečnej svetovej hodnoty vystupuje podmienka autenticity (pôvodnosť, originalnosť) a integrity (celistvosť), a to nielen samotného objektu, ale aj jeho okolia. Implicitne, potom hodnotu dedičstva majú aj tieto súvisiace okolnosti a ich prejavy v okolitom prostredí chráneného objektu chrámu, a preto sa tiež stávajú predmetom cieľeného manažmentu zapísanej lokality.

Sýpance (sýpky) v okolí kostola v Hervartove sú ochrany ako objekty dotvárajúce autentické prostredie. Stav pred ich obnovou, 2008

IV. REVÍZIA – AKTUÁLNY STAV ZACHOVANIA

Nominačný projekt bol spracovaný a podaný v roku 2006, odkedy uplynulo už viac ako 5 rokov.

V uplynulom období celá krajina prešla zásadnými zmenami v rámci vnútroštátnych podmienok, ale najmä v medzinárodnom kontexte. Vstupom do Shengenského priestoru sa uvoľnili podmienky voľného medzinárodného pohybu osôb, čo uľahčuje možnosti turistickej návštevnosti jednotlivých krajín a ich zaujímavostí. Zároveň sa tým otvorili možnosti pre našich obyvateľov viac cestovať do zahraničia a porovnávať – aj kvalitu a stav ochrany a prezentácie objektov svetového kultúrneho dedičstva v rôznych krajinách. K „balíku“ zásadných zmien možno priradiť aj schválenie nominačného projektu Drevené chrámy slovenskej časti Karpatského oblúka a zápis jeho objektov do Zoznamu UNESCO v júli 2008. Týmto aktom ďalších 8 lokalít zo Slovenska získalo „známku najvyššej kvality“ spojenú so zverejnením a zviditeľnením na celosvetovej úrovni. Zároveň však pribudol aj vážny záväzok – o toto dedičstvo sa primerane „na svetovej úrovni“ starať.

Od momentu zápisu uplynulo tri a pol roka. Je osožné výhľadové zámery i predpokladané procesy okolo zapísaných objektov spätne preskúmať, potvrdiť, a v prípade potreby korigovať či doplniť.

IV. a) Stav zachovania objektov a plnenie doterajších odporúčaní

Nominačný projekt pri zapísaných objektoch uvádzal stav zachovania ako veľmi dobrý (Hronsek, Tvrdošín, Kežmarok) resp. ako dobrý (Bodružal, Hervartov, Ladomirová, Leštiny, Ruská Bystrá).

Ako faktory pôsobiace na zapísané objekty sa sledujú predovšetkým také, ktoré môžu ohrozovať samotnú podstatu objektov. Vzhľadom na materiál z ktorého tieto chrámy sú zhotovené a ich vek, za kľúčové ohrozenia treba považovať najmä:

- ohrozenie biotickými škodcami (drevokazné huby, drevokazný hmyz),
- ohrozenie nepredvídanými prírodnými katastrofami (veterná smršť, množstvo snehu, povodne, úder blesku)
- úmyselné alebo neúmyselné ataky človeka (napríklad v dôsledku davovej nekontrolovateľnej návštevnosti).

Nominačný projekt na základe dlhoročných skúseností konštatuje, že v dotknutých lokalitách najväčším ohrozením je zásah bleskom, účinok ostatných je možné minimalizovať dobrou prevenciou, pravidelným monitoringom a údržbou. Preto prednostná pozornosť sa má venovať zabezpečeniu týchto podmienok. Aktuálny stav návštevnosti objektov nedosahoval ohrozujúce rozmery, napriek tomu sa odporúča zabezpečiť také podmienky návštevnosti objektov, aby sa nevznikali podnety na škodlivé pôsobenie na objekty a ich okolie.

Pripomienky a podnety pre ďalšie zlepšenie stavu týkali prevažne procesov prebiehajúcich v okolí.

Tab. 2. Prehľad odporúčaní na zlepšenie podmienok ochrany a návštevnosti chrámov.

Lokalita	Pripomienky k chrámu	Pripomienky k okoliu
Bodružal	<ul style="list-style-type: none"> - venovať pozornosť hrobom vojakov z II. svet. vojny v blízkosti chrámu - opraviť kamenné prístupové schodište a vstupnú bránu 	<ul style="list-style-type: none"> - stĺp elektrického vedenia pri kostole je rušivý moment - parkovanie pri cintoríne nie je uspokojivé - vysoká zeleň tvorí súčasť pamiatkovej podstaty – starať sa o ňu a chrániť ju
Hervartov	<ul style="list-style-type: none"> - opraviť časť oporného múru kostola na J strane, - čiastočne obnoviť doskové obloženie pri hlavnej bráne 	<ul style="list-style-type: none"> - stĺp elektrického vedenia pri kostole je rušivý moment - nie vysoká estetická kvalita mostíka pri kostole
Hronsek	<ul style="list-style-type: none"> - v interiéri kostola sa realizujú reštaurátorské práce 	<ul style="list-style-type: none"> - esteticky rušivé oplotenie záhrad v okolí kostola, - esteticky nevhodná zástavba z minulosti
Kežmarok	<ul style="list-style-type: none"> - pravidelne monitorovať stav a v prípade potreby kuratívne reagovať 	bez pripomienok
Ladomirová	<ul style="list-style-type: none"> - bude potrebné opraviť poškodenú šindľovú strechu, - čiastočne opraviť rámec konštrukcie, - 	<ul style="list-style-type: none"> - okolie narušené výstavbou rod. a hospod. domov z minulosti, - vymeniť pletivové oplotenie časti pozemku chrámu, - Udržiavať aj izolovanú zvonnicu a okolité vysoké stromy
Leštiny	<ul style="list-style-type: none"> - - pravidelne monitorovať stav a v prípade potreby kuratívne reagovať, - posilniť ochranu proti povrchovej dažďovej vode zo S strany, pri výstupe z cintorína, - zabezpečiť bezpečné odvedenie dažďovej vody z okolia kostola, - výmena časti poškodených strešných šindľov 	<ul style="list-style-type: none"> - stromy v cintoríne vnímať ako súčasť pamiatky, - pozornosť venovať súboru líp v okolí kostola -
Ruská Bystrá	<ul style="list-style-type: none"> - sledovať a pravidelne vykonávať operácie proti hmyzu 	<ul style="list-style-type: none"> - prístupová cesta k chrámu nie je v ideálnom stave, - oplotenie blízkeho cintorína drôteným pletivom je rušivé - zeleň v blízkosti tvorí súčasť pamiatky
Tvrdošín	<ul style="list-style-type: none"> - kontrolovať ataky hmyzu a húb, v prípade potreby kuratívne reagovať 	<ul style="list-style-type: none"> - zamedziť novú výstavbu v dotyku ochranného pásma kostola

Revízne preskúmanie situácie v lete a jeseni 2011 ukázalo, že všetky odporúčania a nevyhnutné kroky, ktoré sa týkali drevených chrámov a ich interiéru sa splnili, resp. sú v procese plnenia.

- V Bodružale prístupové schodíky sú opravené a spevnené, vstupná bránka do areálu je opravená, stromy v okolí sú ošetrované. Neadekvátny významu objektu a stavu po obnove je spôsob uzamykania vstupných dverí do objektu. Pri objekte v čase návštevy nebola informácia o objekte a jeho hodnotách (informácia o príslušnosti k svetovému kultúrnemu dedičstvu bola).

- V Hervartove oporný múr kostola je opravený, rovnako aj doskové opláštenie pri vstupe do kostola. Medzičasom sa ukázalo poškodenie drevnej hmoty drevokazným hmyzom na prístupovom rebríku do veže kostola, ktoré bude potrebné v najbližšom období ošetriť. Ďalej sa ukázala nedostatočná kvalita elektroinštalácie a osvetlenia v kostole. Na ich riešenie sa spracovala žiadosť o finančnú dotáciu na MK SR na projekt a realizáciu a momentálne sa čaká na rozhodnutie či sa žiadosti vyhovie.

V lete 2011 bola ošetrovaná šindľová krytina kostola (očistená od rias a machov a opatrená konzervačným náterom). V okolí kostola negatívne pôsobí vzdušný rozvod elektrickej energie, ktorý by perspektívne mal byť rekonštruovaný na podzemný káblový rozvod.

- V Hronseku sa ukončil proces komplexnej obnovy reštaurovaním interiérových prvkov a série oltárnych obrazov. Práce boli hodnotené ako vysoko kvalitné a objekt získal ocenenie Laureát v súťaži Pamiatka roka 2009. V operačnej blízkosti chrámu bolo vizuálne upravené krytie požiarneho hydrantu.

Artikulárny kostol v Hronseku po obnove a reštaurovaní

- V Kežmarku sa postupne vymieňa šindľové pokrytie strechy, na realizáciu je pripravená rekonštrukcia osvetlenia v interiéri chrámu. Na MK SR bola podaná žiadosť o dotáciu na reštaurovanie chóru v interiéri, momentálne sa čaká na rozhodnutie o vyhovení alebo zamietnutí.

Strecha kostola v Kežmarku postupne dostáva novú krytinu, chór čaká na reštaurovanie

- V Ladomirovej v uplynulom období bolo dokončené reštaurovanie ikonostasu s finančnou dotáciou MK SR. Vykonané práce boli ocenené titulom Laureát v súťaži Pamiatka roka 2007. Následne bolo vymenené doskové opláštenie chrámu v exteriéri a strecha dostala novú šindľovú krytinu. Nové opláštenie dostala aj neďaleká zvonica tak, že celý areál vizuálne pôsobí jednotne.

Interiér chrámu sv. archanjela Micjhala v Ladomirovej pred reštaurovaním ▲

a po reštaurovaní ►

- V Leštínách sa postupne vymieňa šindľová krytina strechy, zrealizovalo sa drenážne odvedenie dažďovej vody z blízkosti kostola, prístupové schodisko i terénny chodník ku kostolu sú opravené. Stromy v okolí chrámu sú pravidelne ošetrované, jeden strom v bezprostrednej blízkosti kostola, ktorého koreňový systém ohrozoval základy kostola, bol na základe povolenia kompetentných úradov vyrezaný. V súčasnosti je pripravený projekt na statické zabezpečenie chóru v interiéri.

Postupná výmena krytiny, vyrezanie ohrozujúcich stromov, poškodenie prístupovej terasy biotickými škodcami – potreba ošetrovania.

- V Ruskej Bystrej sa pravidelne monitoruje stav drevokazného hmyzu (červotoč) – v nadchádzajúcom období bude potrebný nový ošetrojúci zásah. Pri prístupovom chodníku do areálu chrámu je osadená informačná tabuľa materiálovo i opracovaním prispôbená charakteru chrámu. Okolie chrámu je pravidelne udržiavané, vysoké stromy sú ošetrované. Negatívne pôsobí na návštevníka oplotenie cintorína susediaceho s areálom chrámu prostredníctvom prístupovej cesty.

Označenie odbočky ku chrámu v obci zaslúžilo výraznejšiu tabuľu, cintorín iné oplotenie.

- V Tvrdošíne sa pravidelne monitoruje stav chrámu, ošetrojú sa stromy v okolí. Nová zástavba v dosahu areálu sa nerealizuje, ani sa nepredpokladá.

Areál kostola Všetkých svätých v Tvrdošíne je dobre udržiavaný, navádzacie tabule nevyužívajúce medzinárodne dohodnutú hnedú farbu v živom prostredí mesta sa strácajú a nedostatočne plnia svoju funkciu.

Zároveň možno konštatovať, že prostredie areálov všetkých chrámov je upravené, pravidelne udržiavané v čistote a poriadku (kosenie trávy, vyhrabávanie lístia, odpratávanie zoschnutých kvetov a pod.), rovnako, ako aj interiér všetkých chrámov.

Odporúčania a podnety týkajúce sa ochranného pásma sa plnia čiastočne a pomalšie – limitujúci je nedostatok finančných zdrojov, iné vlastníctvo dotknutých priestorov bariéry pri financovaní.

- V Bodružale starostlivosť o hroby vojakov je nad rámec právomocí i nad rámec výkonných kapacít vlastníka chrámu. Rovnako nad rámec právomoci vlastníka je úprava komunikácie a parkovania v blízkosti chrámu (nebezpečná zákruta).
- V Hervartove nastala pozitívna zmena v ochrannom pásme kostola sv. Františka z Assisi, kde v uplynulom období sa s podporou štátu (dotácie MK SR) opravili a novým šindľom pokryli viaceré objekty sypancov (hospodárske budovy – NKP) nachádzajúce sa v bezprostrednej blízkosti chrámu, ktoré výrazne zvýšili autentický charakter sídla v okolí kostola. Taktiež sa tam odstránili botanicky nevhodné stromy (strieborné smrek) vysadené minulosti.
- V Hronseku vedenie obce uvažuje o perspektívnom rozšírení parkovacích miest pre návštevníkov chrámu v dostupnej vzdialenosti.
- V Lodomirovej drôtené pletivé oplotenie v dotyku s areálom chrámu sa zatiaľ nepodarilo nahradiť odporúčanou drevenou konštrukciou, nakoľko toto oplotenie tvorí súčasť susednej nehnuteľnosti (pamiatkovo nechránenej). Oplotenie je plne funkčné, takže majiteľ nehnuteľnosti nemá dôvod oplotenie nahradiť iným. Aktuálny dotačný systém MK SR sa na takéto zásahy nevzťahuje
- V Ruskej Bystrej oplotenie cintorína drôteným pletivom, ktoré v susedstve areálu chrámu pôsobí rušivo, sa zatiaľ nepodarilo zameniť za odporúčanú drevenú konštrukciu – obecný rozpočet tejto málopočetnej obce nemá disponibilné zdroje na jeho realizáciu a aktuálny dotačný systém MK SR sa na takéto zásahy nevzťahuje.

Celkovo možno konštatovať veľmi dobrú starostlivosť o hmotnú podstatu všetkých zapísaných objektov, čím sa zachovávajú aj ich autentické hodnoty. Rezervy sú v úprave a zásahoch v širšom okolí chrámov, čo si vyžaduje úzku aktívnu kooperáciu s vedením obcí, aktívne zapojenie aj ďalších obyvateľov obce a zabezpečenie odporúčaných zásahov v prostredí zabezpečením viaczdrojového financovania aj mimo zdrojov MK SR.

IV. b) Faktory pôsobiace na objekty chrámov

Nominačný projekt uvádzal faktory pôsobiace na objekty chrámov, ktoré potenciálne by sa mohli prejaviť ako rizikové, takto:

- **nárast tlakov** (neoprávnené zásahy, adaptácie, poľnohospodárstvo) – na základe veľkosti komunity a ekonomickej aktivity obce sa neočakáva nárast negatívnych tlakov na zmenu objektov alebo ich okolia,
- **environmentálne tlaky** (znečistenie, klimatické zmeny) – z dlhodobého pozorovania nie sú známe, a preto sa neočakáva vznik negatívnych záťaží,
- **prírodné katastrofy** a riziká ich nebezpečenstva (najmä požiare, záplavy, veterné smršte, zosuvy, blesky) – vo všetkých prípadoch najväčším rizikom sú požiare a blesky, ostatné druhy prírodných katastrof sa v dotknutých lokalitách

nevyskytujú. Na preventívnu ochranu proti takýmto udalostiam všetky chrámy majú osadenú technickú zabezpečovaciu vybavenosť,

- **záťaž vyvolané návštevníkmi/turistami** – na základe doterajšieho fungovania a pri perspektíve zachovania ich náboženskej funkcie aj naďalej sa neočakáva nárast negatívnych dopadov na zapísané objekty. Na ochranu proti krádežiam mobiliáru všetky chrámy sa v čase mimo bohoslužieb a ohlásených návštev zamykajú a sú opatrené technickým zabezpečovacím zariadením. Zároveň sa predpokladalo spustenie permanentného diaľkového monitorovania návštevnosti ako súčasť výskumného projektu v spolupráci so Žilinskou univerzitou.

Po revízii aktuálnej situácie jednotlivých chrámov sa ukazuje, že uvedené predpoklady platia a možno ich aj naďalej akceptovať.

Ohrozenie v dôsledku ozbrojeného konfliktu nominačný projekt nezaraďuje medzi aktuálne riziká, čo sa zdôvodňuje pokojnou a z politicko-vojenského hľadiska stabilnou situáciou v širokom európskom kontexte. Dohovor o ochrane objektov chráneného kultúrneho dedičstva v čase ozbrojeného konfliktu (prijatý v Haagu v r. 1954, revidovaný v r. 1999) však stanovuje podmienky zabezpečenia preventívnej ochrany týchto objektov pre prípad ozbrojeného konfliktu. Z faktu, že Slovenská republika Dohovor ratifikovala, explicitne vystupuje požiadavka legislatívne i organizačne zabezpečiť podmienky na zvládnutie aj takejto krízovej situácie. S realizáciou týchto podmienok sa doteraz pri žiadnom zo sledovaných objektov neuvažovalo z dôvodu, že všetky objekty sú v malých, strategicky nevýznamných lokalitách.

Osadenie diaľkového monitorovacieho systému k jednotlivým objektom je zatiaľ v polohe perspektívy – jeho implementáciu by mali predchádzať exaktné analýzy účinnosti a dopadov/prínosov vrátane vyhodnotenia ich nasadenia v iných lokalitách.

V. VÝCHODISKÁ MANAŽMENT PLÁNU LOKALITY SKD DREVENÉ CHRÁMY SLOVENSKEJ ČASTI KARPATSKÉHO OBLÚKA

Súčasťou nominačného projektu na súbor drevených chrámov zo slovenskej časti Karpatského oblúka bola aj časť venovaná podmienkam zabezpečenia ochrany a spôsobom riadenia dotknutých nehnuteľností (časť 5. Protection and management of the property). Vzhľadom na rôznorodosť aspektov vstupujúcich do procesov riadenia, obsah tejto časti bol ďalej tematicky členený. Údaje, uvedené v tejto časti nominačného projektu, sú čiastočne faktografiou stavu a procesov platných v období podávania projektu, čiastočne sú víziou, ako by riadiace procesy a sledované aktivity mali fungovať.

V období uplynulom od spracovania nominačného projektu sa niektoré zo spomínaných podmienok zmenili, v dôsledku čoho sa zmenili aj podmienky fungovania súvisiacich procesov. Závažnou zmenou bolo akceptovanie nominačného projektu a schválenie zaradenia navrhovaného súboru drevených chrámov do Zoznamu svetového kultúrneho dedičstva UNESCO – z čoho vyplynuli záväzky medzinárodného významu tak pre Slovenskú republiku, ako aj pre vlastníkov a ďalších partnerov dotknutých prevádzkou a aktivitami realizovanými v zapísaných objektoch.

Situácie popisované v nominačnom projekte boli preverené priamo na mieste a výsledky prieskumu aj s komentárom sú predstavené v nasledujúcej časti.

V. a) Revízia Manažment plánu z rokov 2008 – 2011

Nasledujúci súhrn poznatkov z terénneho prieskumu všetkých 8 objektov podáva prehľad o aktuálnej situácii v slede podľa jednotlivých obsahových oddielov Manažment plánu podaného nominačného projektu. Pripojený komentár vychádza zo zistení získaných pri revízii aktuálneho stavu.

Ad 5.a. Vlastníctvo:

Pre každý jednotlivý objekt je uvedený vlastník a dokumenty potvrdzujúce vlastníctvo.

Nález revízie:

Vlastníctvo objektov sa nezmenilo, uvedené údaje sú platné.

Ad 5.b. Opis ochranných podmienok

podáva stručný prehľad aktov podmieňujúcich právnu ochranu jednotlivých objektov a ich súčastí (zápisy v Ústrednom zozname pamiatkového fondu – časť nehnuteľné pamiatky aj časť hnutel'né pamiatky vyhlásenie ochranného pásma), platných v čase podávania návrhu.

Nález revízie:

Podmienky právnej ochrany jednotlivých objektov sa nezmenili, uvedené údaje sú platné.

Ad 5.c. Prostriedky realizácie ochranných opatrení

Charakterizované sú úlohy a právomoci štátnych a verejných inštitúcií vo vzťahu k zabezpečeniu ochrany pamiatkového fondu – Pamiatkového úradu SR a jeho regionálnych pracovísk, Ministerstva kultúry, Pamiatkovej inšpekcie. Keďže právny rámec je jednotný pre celé územie Slovenska, uvedené prostriedky realizácie v plnom rozsahu platia aj pre všetky objekty navrhovaného súboru. Ako operačné nástroje sú citované, okrem Zákona č. 49/2002 Z.z. O pamiatkovom fonde a súvisiacich právnych úprav, tiež ďalšie zákony, ktoré upravujú podmienky a procesy nakladania s pamiatkovým fondom, najmä zákon č. 50/1976 Zb. tzv. Stavebný zákon v znení svojich početných novelizácií a zákon č. 543/2002 Z.z. O ochrane prírody a krajiny.

Nález revízie:

Právny rámec podmienok štátneho záujmu na ochrane pamiatkového fondu zostáva nezmenený, aj keď oproti situácii, keď bol nominačný projekt podávaný, došlo k novelizáciám viacerých zákonov (vrátane Stavebného zákona, Trestného zákona a ďalších legislatívnych predpisov na úrovni vyhlášok), ktoré však naďalej zachovávajú, príp. aj zvyšujú prioritu ochrany hodnôt pamiatkového fondu.

Odporúčanie*

Odporúča sa Ministerstvu kultúry SR poskytnúť vlastníkom objektov zapísaných do Zoznamu SKD UNESCO prierezový prehľad legislatívnych úprav mapujúci všetky sektory a odvetvia, ktoré sa nejakým spôsobom priamo alebo aj nepriamo dotýkajú objektov a plôch s ochranným režimom z dôvodu ochrany pamiatkových hodnôt a ktoré môžu mať dopad na procesy ochrany objektov alebo na aktivity realizované v ich ochrannom pásme.

**Poznámka: Odporúčania formulované následne za nálezom revízie, majú len informatívny charakter. V časti VI. tohto dokumentu sú všetky odporúčania sumarizačne spracované, zhrnuté a premietnuté do odporúčaných úloh Manažment plánu.*

Ad 5.d. Existujúce plány týkajúce sa obcí a regiónov, v ktorých sú navrhované nehnuteľnosti umiestnené:

Uvádzajú sa dokumenty celoštátne platné pre plánovanie a programovanie rozvoja regiónov a celého územia Slovenska (Stratégia územného rozvoja SR - 2001, Operačný plán trvalo udržateľného rozvoja SR na Roky 2005-2010, Národná stratégia trvalo udržateľného rozvoja SR – 2001, Stratégia rozvoja cestovného ruchu do roku 2013), ako aj dokumenty regionálnej záväznosti (najmä stratégie rozvoja a územné plány relevantných vyšších územných celkov) a lokálnej záväznosti, kde je ochrana navrhnutých objektov zakotvená formou ochrany pamiatkového fondu.

Nález revízie:

Všetky spomínané dokumenty od momentu podávania nominačného projektu zastarali a v súčasnosti sú už neaktuálne. Okrem toho – opatrenia z citovaných dokumentov nemôžu brať do úvahy špecifické podmienky ochrany Lokality Drevené chrámy UNESCO, pretože v čase ich prijímania neexistoval fakt zápisu do Zoznamu SKD UNESCO. Niektoré z citovaných dokumentov boli medzičasom aktualizované,

iné boli nahradené novými koncepčnými dokumentmi. Ich súborný aktuálny prehľad nie je dostupný.

Revízií boli podrobené tiež rozvojové plány a programy relevantných vyšších územných celkov a územnoplánovacia dokumentácia obcí, v ktorých sa objekty drevených chrámov UNESCO nachádzajú. Podrobný prehľad zistení je k dispozícii v Prílohe č. 2. Sumárne možno konštatovať, že v súčasnosti platné územnoplánovacie dokumentácie jednotlivých sídiel so sledovanými drevenými chrámami sú už zastarané a ochrana zapísaných objektov SKD je v nich zakotvená veľmi všeobecne – konštatovaním, že relevantný objekt je kultúrnou pamiatkou. Rozsah a špecifiká ochranného pásma jednotlivých objektov v existujúcich územnoplánovacích dokumentáciách nie sú primerane špecifikované. Tu treba upozorniť na fakt, že podľa platnej legislatívy obce s menej ako 2000 obyvateľov nemali povinnosť obstarávať si územnoplánovacia dokumentácia sídla, preto viaceré z nami sledovaných obcí ju nemajú.

Podobná situácia je aj pri programoch hospodárskeho a sociálneho rozvoja jednotlivých sídiel, prípadne mikroregiónov (pre obce s menej ako 2000 obyvateľov). V týchto dokumentoch sa tiež len všeobecne uvádza „ochrana kultúrnych pamiatok a ich primerané využitie“. V žiadnom z nich sa s drevenými chrámami neuvažuje ako s mimoriadnym kultúrnym potenciálom, čo určite vyplýva z faktu, že tieto dokumenty boli spracovávané a schvaľované v období, keď chrámy ešte neboli zapísané do Zoznamu SKD UNESCO.

Odporúčania

Odporúča sa, aby prostredníctvom Riadiacej skupiny Lokality SKD Drevené chrámy a Medzirezortnej komisie sa vytvorili organizačné a finančné podmienky na aktualizáciu, resp. na vypracovanie novej územnoplánovacej dokumentácie a na aktualizáciu programov hospodárskeho a sociálneho rozvoja pre všetky sídla, v ktorých sa nachádzajú drevené chrámy zapísané do Zoznamu SKD UNESCO.

Odporúča sa príslušným VÚC aktualizovať svoju územnoplánovacia a rozvojová dokumentácia tak aby zohľadňovala potreby špecifickej ochrany týchto objektov a aby sa vytvárali podmienky na využitie lokálneho potenciálu vo väzbe na úlohu prezentácie a propagácie týchto objektov.

Ad 5.e. Plán riadenia jednotlivých nehnuteľností (manažment plán), resp. iný systém riadenia

V tomto oddiele sa rámcovo definuje:

- funkcia perspektívneho využívania navrhovaných objektov drevených chrámov, a to prioritne zachovanie pôvodného náboženského poslania a liturgickej funkcie, v obmedzenom rozsahu tiež edukačná funkcia a primerané kultúrne podujatia
- vytvorenie spoločnej dozornej rady, v ktorej budú mať zastúpenie okrem vlastníkov aj všetky inštitúcie a zložky, ktorým povinnosti pri ochrane a využívaní dotknutého pamiatkového fondu vyplývajú z platnej legislatívy

Ďalej sú menovite (podľa jednotlivých objektov) špecifikované spôsoby zabezpečenia odborných opravných zásahov do sledovaných objektov.

Nález revízie:

Vo všetkých objektoch je zachovaný doterajší spôsob využívania, t.j. prioritne na náboženské a liturgické účely, v kostole Všetkých svätých v Tvrdošíne sa konajú edukačné a kultúrne podujatia, príležitostne aj náboženské obrady. Všetky objekty sú regulovane (mimo liturgických obradov) prístupné tiež pre edukačné účely –

školskej mládeži i pre turistov a individuálnych záujemcov o poznanie kultúrnych hodnôt jednotlivých drevených chrámov. V chrámoch, kde to kapacita umožňuje, sa príležitostne konajú koncerty chrámovej, resp. vážnej hudby (pozri tabuľku 2. v časti V.c)1. Motív návštevnosti).

Odporúčanie:

Spôsob využívania drevených chrámov UNESCO i procesy starostlivosti oň sa považujú za vyhovujúce, preto sa odporúča ďalej v nich pokračovať vrátane skvalitňovania podmienok ochrany hodnôt objektu pri realizácii iných než náboženských podujatí.

Nález revízie:

Spoločná dozorná rada ako orgán dohliadajúci na riadenie a monitoring ďalšieho zaobchádzania so sledovanými objektmi bola založená po schválení zápisu pod názvom Riadiaca skupina lokality Drevené chrámy slovenskej časti Karpatského oblúka. Jej členmi z titulu funkcie sú:

- zástupcovia vlastníkov chrámov na úrovni farnosti i na úrovni územne príslušnej riadiacej zložky jednotlivých dotknutých cirkví
- zástupcovia Pamiatkového úradu SR a jeho územne príslušných pracovísk
- zástupcovia Ministerstva kultúry SR
- zástupcovia územne relevantných samosprávnych krajov
- zástupcovia samosprávy sídiel, na území ktorých sa chrámy nachádzajú.

Kompletný menovitý zoznam dotknutých inštitúcií je v prílohe č. 1. Spolu to predstavuje zástupcov 29 ustanovizní a ich organizačných zložiek, pričom konkrétne osoby zástupcov sa časom môžu meniť – v závislosti od zmeny osoby v príslušnej funkcii. Poslaním Riadiacej skupiny nie je centrálny výkon riadenia celej lokality, ale zabezpečenie rovnakých podmienok informovanosti pre hodnotenie procesov v jednotlivých objektoch. Skutočné riadenie správy jednotlivých objektov a ich využívania sa realizuje priamo v obciach, na území ktorých sa drevené chrámy nachádzajú, a to predovšetkým aktivitou vlastníkov v kooperácii s miestnou samosprávou tak, ako to definoval nominačný projekt.

Revíznym prieskumom potvrdil, že pri všetkých chrámoch aktívne pôsobia lokálne riadiace skupiny zložené okrem kňaza aj zo zástupcov miestnej komunity patriacej ku chrámu. Lokálne skupiny sa starajú o bežnú údržbu, poriadok, pravidelné vizuálne prehliadky, dobrý stav objektu a všetkých jeho súčastí. Všetci vlastníci drevených chrámov, resp. ich riadiace skupiny pravidelne sledujú technický stav svojho chrámu (každý chrám s inou periodicitou, minimálne však 2 razy/rok). Zistené nedostatky hlásia a konzultujú s povereným metodikom územne príslušného KPÚ. Prieskum v teréne, aj prostredníctvom dotazníkov ukazuje, že nedostatočne funguje (až nefunguje) kooperácia medzi vlastníkami a vedením obce pri riadení vybraných situácií dotýkajúcich sa chrámu v Ladomirovej a v Bodružale.

Prieskum ďalej ukázal, že kým na riadenie ochrany technického stavu objektov doterajšia systém riadenia postačuje, nepostačuje na zabezpečenie ďalších povinností vyplývajúcich zo zápisu do Zoznamu UNESCO, hlavne na poli prezentácie a propagácie a ich koordinácie z hľadiska prezentácie súboru ako jednej Lokality.

Odporúčanie

Odporúča sa Riadiacej skupine Lokality Drevené chrámy vytvoriť spoločnú Koordináčnú kanceláriu Lokality na zabezpečovanie takých potrieb a vybavovanie tých požiadaviek spoločných pre všetky objekty, ktoré presahujú právomoci

i realizačné kapacity lokálnych riadiacich skupín. Ďalej sa odporúča, aby lokálne skupiny v spolupráci s Ministerstvom kultúry SR a príslušnými samosprávnymi krajinami zabezpečili primerané priestorové i finančné podmienky na aktívny chod kancelárie, stanovili jej náplň práce, obsah a rozsah povinností i právomocí.

Ad. 5.f. Zdroje a úrovne financovania

Okrem vlastných zdrojov vlastníkov je uvedený tiež prehľad možností získania finančnej podpory zo štátnych zdrojov.

Nález revízie:

Prieskumom sa potvrdilo, že na zabezpečenie technickej ochrany a potrebnej obnovy (údržby) objektov drevených chrámov vlastníci chrámov okrem vlastných zdrojov získavajú potrebné financie prevažne z podporných zdrojov (granty, dotácie) Ministerstva kultúry SR, v menšej miere z iných, resp. zahraničných grantov, ojedinele od sponzorov a darcov. Polovica vlastníkov uvádza, že potrebné finančné zdroje dokáže zabezpečiť v optimálnom časovom období, ostatní ich zabezpečia v predĺženom časovom období, čo spravidla má za následok zvýšenie potrebných zdrojov. Všetci vlastníci objektov oceňujú zriadenie a fungovanie podporného systému na údržbu a obnovu pamiatok zo štátnych zdrojov (dotačný program Ministerstva kultúry SR s osobitným podprogramom na obnovu pamiatok svetového kultúrneho dedičstva).

Financovanie prezentácie chrámov a ich hodnôt (prostredníctvom informačných tabúľ, smerového označenia) zabezpečujú vlastníci objektov prevažne v spolupráci s miestnou samosprávou, alebo to zabezpečuje miestna samospráva zo svojich zdrojov, prípadne s podielom sponzorov. Financovanie propagácie (informačné letáky, publikácie, internetové stránky) vlastníci zabezpečujú z vlastných zdrojov len v obmedzenom rozsahu (v závislosti od disponibilných zdrojov). Obmedzene a ojedinele sa propagačné materiály získavajú zo sponzorských zdrojov, čiastočne z účelových zdrojov samosprávy vyššieho územného celku. Vyššiemu podielu verejných zdrojov z polohy samosprávy vyšších územných celkov údajne bráni platná legislatíva, ktorá neumožňuje financovať propagáciu objektov a zariadení súkromných vlastníkov z verejných zdrojov samospráv vyšších územných celkov (chrámy vo vlastníctve cirkví sa v zmysle tejto legislatívy považujú za objekty súkromného vlastníctva). Napriek tomu však, situácia na tomto poli sa v jednotlivých regiónoch výrazne odlišuje, čo indikuje odlišný prístup k hľadaniu možností, resp. odlišné nastavenie priorit.

Rozsiahlejšej účasti jednotlivých chrámov/ich obcí na projektoch financovaných zo zahraničných zdrojov bráni administratívna náročnosť projektov a s ohľadom na malý počet obyvateľov v dotknutých sídlach aj nedostatok kapacít primeraných na organizačné, administratívne a najmä finančné zvládnutie (finančná spoluúčasť) takýchto projektov.

Odporúčanie:

Odporúča sa naďalej pokračovať v podpore financovania údržby a ochrany objektov svetového kultúrneho dedičstva prostredníctvom štátom dotovaných programov.

Odporúča sa Riadiacej skupine iniciovať vytvorenie jednotných podmienok na účasť vyšších územných celkov, resp. iných štátnych inštitúcií (agentúr) na financovaní propagácie Lokality SKD Drevené chrámy. Ďalej sa odporúča Riadiacej skupine zintenzívniť záujem o zahraničné zdroje (napr. prostredníctvom navrhovanej

Koordináčnej kancelárie) formou spoločných projektov, do ktorých sa zapoja všetky objekty Lokality SKD Drevené chrámy a ktoré umožnia rozšíriť a skvalitniť ponuku propagačných materiálov o Lokality SKD Drevené chrámy.

Odporúča sa VÚC zabezpečiť pomoc malým obciam s pamiatkami SDK UNESCO v prístupe ku grantom a finančným dotáciám (zapojiť ich do teritoriálne aj obsahovo rozsiahlejších projektov) v záujme skvalitnenia prostredia, poskytovaných služieb a zmysluplných zážitkov pre návštevníkov (Charta kultúrneho turizmu). V tomto zmysle ich podporovať vydávaním propagačných materiálov o pamiatkach a lokalitách SKD UNESCO.

Odporúča sa Iniciovať štatút „strategického partnera“ z hospodárskeho prostredia pre jednotlivé drevené chrámy a ich lokality – na podporu prezentácie, propagácie, finančnú aj organizačnú pomoc pre rozvíjanie špecifických aktivít vo vzťahu ku chrámu a jeho prostrediu obce.

Ad 5.g. Zdroje odborných znalostí a tréning v oblasti pamiatkovej starostlivosti a manažérskych techník:

V tomto oddiele Nominačného projektu sú vymenované vzdelávacie inštitúcie poskytujúce odborne profilované vzdelávanie pre oblasť starostlivosti o pamiatkový fond. Rovnako sú vymenované inštitúcie zaoberajúce sa výskumom orientovaným na potreby pamiatkovej starostlivosti.

Nález revízie:

Zoznam vzdelávacích inštitúcií, ktoré sa venujú špecializovanej príprave odborníkov pre oblasť starostlivosti o pamiatkový fond a jeho využívanie je širší, než uvádza nominačný projekt. Špecifické otázky výskumu a zachovania kultúrneho dedičstva a pamiatkového fondu sú v rôznom rozsahu a v rozličnej hĺbke zaradené do študijných programov prakticky na všetkých univerzitách akejkoľvek vednej orientácie. Študijné programy, ktoré špecificky profilujú absolventov na pôsobenie v procesoch pamiatkovej starostlivosti sú v súčasnosti nasledovné:

- archeológia
- etnológia a muzeológia
- vedy o umení
- reštaurovanie umeleckých diel
- architektúra a urbanizmus
- ekonómia a manažment (čiastočne)
- manažment cestovného ruchu (čiastočne)
- stavebníctvo (čiastočne)
- chémia - konzervácia technických materiálov

Okrem týchto odborností pamiatkový fond je predmetom činnosti aj ďalších profesií, ktoré však problematiku starostlivosti o kultúrne dedičstvo, ako špecifickú oblasť pozornosti, nemajú v štandardnej náplni štúdia (napr. právnici, ekonómovia iného zamerania, ako cestovný ruch, novinári, pedagógovia). Existujúca ponuka možností ďalšieho vzdelávania je roztrieštená – tak z hľadiska obsahu (zameranie na cieľové skupiny) ako aj organizácie (izolované pôsobenie), časovo aj miestne náhodná. Nie je k dispozícii informačný bod, kde by bolo možné získať systematický prehľad o disponibilných vzdelávacích aktivitách.

Prieskumom aktuálneho stavu sa zistilo, že široká vzdelávacia i výskumná základňa v programoch svojho záujmu slabo reflektuje prítomnosť Lokality svetového kultúrneho dedičstva Drevené chrámy. Odráža sa to v malom počte študentov, resp.

výskumných pracovníkov prichádzajúcich do obcí s objektmi drevených chrámov za účelom špecifického výskumu a následne v malom počte ich výsledkov, ktoré by bolo možné využiť na zlepšenie tak procesov údržby, ako najmä procesov, prezentácie, propagácie a zvýšenia návštevnosti.

Odporúčanie:

Odporúča sa vlastníkom objektov drevených chrámov i Riadiacej skupine nadviazať kontakty s univerzitnými pracoviskami s ponukou iniciácie štúdií špecifických otázok zachovania a využívania objektov SKD Drevené chrámy, ako aj otázok využitia potenciálu objektov svetového kultúrneho dedičstva pre hospodársky a sociálny rozvoj dotknutých obcí a ich regiónov.

Na podporu záujmu o takéto štúdie (študijné úlohy) sa odporúča vypísať tematickú súťaž.

Odporúča sa zverejňovať a propagovať výsledky spolupráce riadiacich skupín chrámov s výskumnými pracoviskami.

Ad 5.h. Zariadenia pre návštevníkov a štatistiky návštevnosti

Nominačný projekt podľa jednotlivých lokalít predstavuje podmienky turistickej návštevy navrhnutých objektov, vybavenosť objektov/lokalít poskytovať informácie o objektoch, možnosti parkovania, občerstvenia, sanitárnej vybavenosti. Zdôrazňuje fakt, že okrem Kežmarku a Tvrdošína, v ostatných lokalitách (kde chrámy sa nachádzajú vo veľmi malých obciach) podmienky vybavenosti pre návštevníkov sú obmedzené – primerané potrebám a možnostiam málopočetných komunít v týchto obciach. Zároveň spresňuje, že v blízkosti sú väčšie mestá, ktoré poskytujú potrebnú vybavenosť (ubytovanie, stravovanie, obchodná vybavenosť).

Nález revízie:

Charakteristika situácie uvedená v nominačnom projekte v princípe platí aj v súčasnosti, aj keď v uplynulom období sa v niektorých obciach vybavenosť podstatne zlepšila (Hervartov, Leštiny). Z dlhodobého hľadiska takýto stav však nemôže byť uspokojivý. Podrobnejšiu analýzu stavu podmienok návštevnosti pozri v časti V.c) Podmienky rozvoja návštevnosti a cestovného ruchu.

Ad 5.i. Politiky a programy zamerané na prezentáciu a propagáciu dotknutých objektov:

Nominačný projekt v tomto oddiele podáva prehľad o publikačných a propagačných aktivitách zameraných na drevené chrámy Slovenska, a to okrem ponuky domácim záujemcom spomína aj aktivity smerom do zahraničia, o internetových zdrojoch relevantných informácií aj o lokálnych aktivitách pre nadšencov zaujímavých sa o drevené chrámy a ich ochranu. Menovite, podľa jednotlivých lokalít poskytuje informácie o podmienkach návštevy daného objektu.

Nález revízie:

Cieleným prieskumom situácie v jednotlivých objektoch, obciach ich sídla, v relevantných spádových, resp. regionálnych turistických informačných centrách, v objektoch služieb cestovného ruchu (hotely, reštaurácie, a pod.) sa ukázalo, že:

- prezentácia objektov (prístupnosť, vysvetlenie histórie a kvalít objektov) je vo všetkých lokalitách zabezpečená na solídnej úrovni (podrobnejšiu analýzu pozri v časti V.c) Podmienky rozvoja návštevnosti a cestovného ruchu)

- propagácia objektov drevených chrámov a ich lokalít je rozličná podľa jednotlivých objektov, pričom okrem Kežmarku, nezodpovedá kultúrnemu a spoločenskému významu Lokality svetového kultúrneho dedičstva UNESCO. Podrobnejšiu analýzu pozri v časti V.c) Podmienky rozvoja návštevnosti a cestovného ruchu)

Nález revízie:

Prieskum ukázal, že relevantné dokumenty upravujúce ochranu objektov svetového dedičstva sa na internete nenachádzajú v slovenskej mutácii. Všetky tieto dokumenty je možné získať len z oficiálnych stránok Výboru pre svetové kultúrne dedičstvo – len v inojazyčných mutáciách. Ak sa od verejnosti i správcovského personálu vyžaduje znalosť zásad a primeraného zaobchádzania s chráneným pamiatkovým fondom, potom (v súlade s duchom s jazykového zákona) sa očakáva, že potrebné relevantné dokumenty v slovenskom jazyku budú dostupné.

Čo sa týka politiky prezentácie týchto lokalít, v programoch svojej činnosti ju majú prakticky všetky verejné inštitúcie, aj občianske a záujmové združenia. V realite sa však ukázalo, že aktivity jednotlivých subjektov sú izolované, náhodné (časovo aj obsahovo), vzájomne nekoordinované. Podrobnejšie pozri časť V.c) Podmienky rozvoja návštevnosti a cestovného ruchu.

Odporúčanie:

Odporúča sa Riadiacej skupine, a prostredníctvom Medzirezortnej skupiny aj ďalším relevantným ministerstvám a ich účelovým zariadeniam (SACR, SITA a pod.) vypracovať komplexnú stratégiu prezentácie a propagácie Lokality SKD Drevené chrámy ako verejného a štátneho záujmu. Odporúča sa pritom šírenie informácií a propagáciu chápať a pripraviť ako komplexný systém transferu informácií nielen medzi vlastníckymi chrámami a verejnosťou, ale aj medzi komunitami chrámov a relevantných obcí medzi sebou, vo vzťahu k odbornej verejnosti, ako podporu manažérskych rozhodovacích procesov a pod.

Odporúča sa Ministerstvu kultúry SR/Pamiatkovému úradu SR zabezpečiť zverejnenie dokumentov o svetovom kultúrnom dedičstve v slovenskom jazyku.

Financovanie týchto aktivít je popísané v časti 5.f.

Ad 5.j. Úroveň personálu (odborný, technický, na výkon údržby):

Tento oddiel vysvetľuje zákonný systém upravujúci podmienky výkonu akýchkoľvek zásahov do substance pamiatkového fondu, v tom aj drevených chrámov.

Nález revízie:

Situácia charakterizovaná v tomto oddiele nominačného projektu je naďalej platná. Revíziou sa ukázalo, že nastavené väzby a procesy sú funkčné, všetci dotknutí účastníci poznajú svoje povinnosti i právomoci, plne ich rešpektujú a aktívne využívajú. Pozitívne a v podstate aj stimulačne pôsobí pravidelný systém verejného monitoringu stavu jednotlivých lokalít z pozície Pamiatkového úradu SR a Riadiacej skupiny Lokality.

Odporúčanie:

Odporúča sa naďalej udržiavať nastavené procesy výkonu údržby a zásahov do substance chránených objektov drevených chrámov, ako aj pravidelný cyklus monitoringu.

V. b) Podmienky protipožiarnej ochrany a riešenia krízových situácií

V kapitole IV. b) Faktory pôsobiace na objekty SKD revízia aktuálneho stavu potvrdila identifikáciu rizikových tlakov na objekty podľa nominačného projektu: najväčším ohrozením objektov Lokality SKD Drevené chrámy je nebezpečenstvo požiaru a úder blesku. Preto prednostná pozornosť sa venuje predchádzaniu týchto rizík.

Charakteristika aktuálneho stavu

Na pracovnom stretnutí riešiteľov tohto projektu (jún 2011) i na zasadnutí Riadiacej skupiny (október 2011) zodpovední zástupcovia jednotlivých chrámov potvrdili, že všetky chrámy sú vybavené technickými prostriedkami protipožiarnej ochrany typu hlásič požiaru s tým, že vo všetkých lokalitách okrem Ruskej Bystrej je k dispozícii zdroj vody (požiarny hydrant verejného vodovodu, resp. vodný tok) v zásahovej blízkosti objektu dreveného chrámu pre prípad potreby hasenia. V Ruskej Bystrej sa pre účely zabezpečenia hasiaceho materiálu pripravuje vybudovať skládku sypkého hasiaceho materiálu.

Na spomenutých stretnutiach správcovia objektov potvrdili, že v objektoch sa pravidelne vykonávajú revízie rozvodov elektrickej energie a bleskozvodov a všetky inštalácie sa udržujú v prevádzkovom stave v zmysle príslušných technických predpisov. Výnimkou je len Hervartov, kde v súčasnosti je spracovaný projekt na rekonštrukciu rozvodov elektroinštalácie, osvetlenia interiéru kostola a rekonštrukciu bleskozvodu. Na finančné krytie týchto prác bola podaná žiadosť o dotáciu v rámci dotačného programu Ministerstva kultúry SR a čaká sa na rozhodnutie.

Správcovia objektov pri tej istej príležitosti vyjadrili požiadavku, aby sa zorganizovalo pracovné stretnutie (seminár) technických expertov na problematiku ochrany drevených konštrukcií (okrem protipožiarnej ochrany aj ochrana drevnej hmoty proti biotickým škodcom a klimatickým činiteľom), nakoľko silné konkurenčné tlaky a a nie vždy objektívna komerčná reklama na trhu so stavebnými materiálmi i dodávkami stavebných prác v súčasnosti zneisťujú vlastníkov pri voľbe optimálneho riešenia, či výbere vhodnej technológie pre potrebný zásah (napr. či drevené konštrukcie plášťa chrámov opatriť ochrannou vrstvou, alebo ponechať v prírodnom stave, resp. aký materiál či technológiu – náter, nástrek – použiť). Metodické usmerňovanie zásahov na objektoch chrámov z polohy pracovísk Pamiatkového úradu SR v súčasnosti nemá k dispozícii exaktne objektivizované údaje o dlhodobých dopadoch jednotlivých disponibilných technológií na zachovanie, resp. správanie sa drevnej hmoty a prvkov výzdoby drevených chrámov.

Odporúčanie:

Odporúča sa Ministerstvu kultúry SR iniciovať štátnu výskumnú úlohu na objektivizáciu pôsobenia aktuálne disponibilných technológií na drevnú hmotu drevených chrámov a na ich výtvarnú výzdobu, v tom najmä vizuálne prejavy aplikácie, trvanlivosť účinku, vedľajšie účinky na štruktúru drevnej hmoty a jej vlastnosti.

Odporúča sa Riadiacej skupine Lokality v spolupráci s Pamiatkovým úradom SR zorganizovať pracovné stretnutie (seminár) venovaný technickým otázkam preventívnej ochrany objektov drevených chrámov (zabezpečovacie technológie, protipožiarne technológie vrátane bleskozvodov, inštalácia technickej vybavenosti osvetlenia a ozvučenia, a pod.) za účasti expertov na danú problematiku zo štátnych skúšobných ústavov, univerzitných výskumných pracovísk, súdnych znalcov a pod. pre vlastníkov a správcov objektov prístupný širokej odbornej verejnosti.

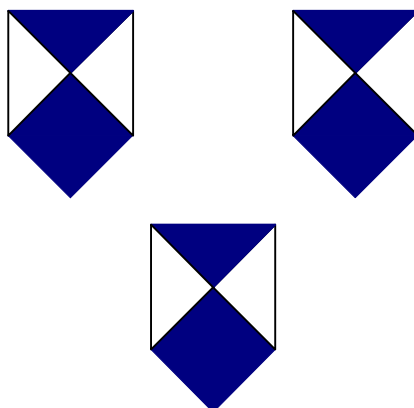
Aj keď riziko požiaru, resp. blesku sa javí ako najväčšie, nemusí to byť jediné aktuálne riziko. Súčasná doba so svojou technickou vybavenosťou neraz nepríjemne prekvapí aj v úplne neočakávaných situáciách (napr. dopravné nehody, kalamity a pod.). A preto, aj s ohľadom na splnenie ustanovení Dohovoru o ochrane chránených pamiatkových objektov v čase ozbrojeného konfliktu, je potrebné vypracovať primeraný technicko-organizačný riadiaci dokument – tzv. dokument krízového manažmentu – na režimové zvládnutie náhodnej rizikovej situácie. Tento dokument, vypracovaný v úzkej kooperácii vlastníkov chránených objektov a predstaviteľov samosprávy obcí, na území ktorých sa drevené chrámy nachádzajú, bude stanovovať kooperačné úlohy a bude záväzný pre obe strany. Tento dokument nemôže byť totožný pre všetky objekty drevených chrámov, lebo podmienky každého objektu a každého sídla sú odlišné, preto musí byť vypracovaný individuálne.

Nadväzne na zákon č. 42/1994 Z.z. O civilnej ochrane obyvateľstva Nariadením vlády č. 166/1994 Z.z. O kategorizácii územia Slovenskej republiky v znení neskorších novelizácií (aktuálne platné je Nariadenie vlády SR č. 565/2004 Z.z.) sa stanovilo zaradenie územia SR „podľa územných obvodov do kategórií z hľadiska možnosti vzniku mimoriadnych udalostí v dôsledku priemyselnej činnosti a pôsobenia prírodných síl“ (§1, ods. 1. nariadenia.). Podľa ustanovení tohto nariadenia objekty drevených chrámov sa zaraďujú podľa príslušnosti k relevantnému územnému obvodu. Tak jednotlivé obce, v ktorých sa drevené chrámy nachádzajú, sú zaradené do „rizikových“ kategórií nasledovne:

- I. kategória (najvyššie riziko) – žiadna lokalita s drevenými chrámami,
- II. **kategória – obec Hronsek (obvod. Banská Bystrica), obec Ruská Bystrá (okr. Sobrance, obvod Michalovce)**
- III. **kategória – Leštiny (obvod Dolný Kubín), Kežmarok (sídlo obvodu) a Tvrdošín (okr. Trstená, obvod Námestovo)**
- IV. **kategória – Hervartov (obvod. Bardejov), obce Bodružal. Ladomirová (obe obvod Svidník)**

Metodický pokyn Ministerstva kultúry SR na ochranu národných kultúrnych pamiatok v krízových situáciách č. MK-3010/2008-10/11546 usmerňuje vypracovanie dokumentácie, podľa ktorej by sa mali organizačne riadiť procesy osobitnej ochrany objektov národných kultúrnych pamiatok v podmienkach krízovej situácie. Plánovaciú dokumentáciu osobitnej ochrany pamiatkového fondu tvorí súhrn všetkých dokumentov, ktoré upravujú súhrn činností, opatrení a postupov uskutočňovaných v záujme zachovania kultúrnej pamiatky (čl. 2 metodického pokynu). Plán osobitnej ochrany kultúrnej pamiatky vypracúva vlastník kultúrnej pamiatky v spolupráci s územne príslušným krajským pamiatkovým úradom a v spolupráci s útvarom civilnej ochrany príslušného obvodného úradu (čl. 5 metodického pokynu). Podľa vykonaného prieskumu nie všetky objekty Lokality SKD Drevené chrámy majú spracované adekvátne plány osobitnej ochrany pre prípad krízovej situácie. Pri ich spracúvaní je na zváženie exaktné vyhodnotenie reálneho pôsobenia rizikových faktorov a na takomto základe stanoviť primeranú kategóriu ohrozenia jednotlivých objektov (napr. pre Ruskú Bystrú, Leštiny).

Ten istý metodický pokyn v čl. 4 ods. 4) odporúča kultúrne pamiatky viditeľne označiť podľa medzinárodných dohovorov. Pre objekty svetového kultúrneho dedičstva, ako objekty medzinárodného významu je to znak:

Podľa prieskumu na mieste ani jeden z objektov Lokality SKD Drevené chrámy nie je označený takýmto znakom.

Odporúčanie:

Odporúča sa Riadiacej skupine Lokality zabezpečiť vypracovanie plánov osobitnej ochrany pre všetky objekty SKD Drevené chrámy v zmysle metodického pokynu MK SR č. MK-3010/2008-10/11546 vrátane medzinárodného označenia objektov svetového kultúrneho dedičstva.

V. c) Podmienky rozvoja návštevnosti a cestovného ruchu

Cestovný ruch je hospodárskym odvetvím, ktoré významnou mierou prispieva k neformálnemu vzdelávaniu ľudí, k šíreniu a výmene poznatkov, k poznávaniu a zblížovaniu kultúr – „je jedným z hlavných nositeľov kultúrnej výmeny“ (Charta kultúrneho turizmu, Úvod). Svojimi aktivitami prispieva k rozvoju civilizácie a budovaniu medzikultúrnej tolerancie. Zároveň je tou aktívnou oblasťou súčasnej svetovej ekonomiky, ktorá komerčným využitím kultúrnych tradícií v autentickom prostredí prispieva k zvyšovaniu ekonomickej i sociálnej prosperity dotknutých regiónov. „V čase rastúcej globalizácie sú ochrana, zachovanie, interpretácia a prezentácia kultúrneho dedičstva a kultúrna diverzita každého miesta alebo regiónu významnou výzvou pre všetkých“ (Charta kultúrneho turizmu, Úvod).

Návštevnosť lokalít svetového kultúrneho dedičstva je fenoménom s významným dopadom na dotknuté územia i hostiteľské spoločnosti. „Prináša so sebou povinnosť rešpektovať hodnoty dedičstva, záujmy a spravodlivosť pre súčasné hostiteľské spoločnosti, domorodých sprievodcov alebo vlastníkov historických objektov, ako aj pre krajinu a kultúry, z ktorých sa toto dedičstvo vyvinulo“ (Charta, princíp 3). Tento dopad však môže byť pre pamiatky a ich autentické hodnoty aj ohrozením. Preto je dôležité programy návštevnosti a rozvoja cestovného ruchu usmerňovať a regulovať tak, aby pomáhali „ochraňovať a vyzdvihovať charakter prírodného a kultúrneho dedičstva.“ (Charta, princíp 6.) Dôležitým – medzinárodne uznávaným – pomocným metodickým dokumentom na riadenie vzťahov a služieb v lokalitách navštevovaných turistami, je Charta kultúrneho turizmu prijatá v roku

1999 v Mexiku. Jej princípy sú plne akceptovateľné aj pri riadení (manažmente) aktivít v lokalitách s pamiatkami zapísanými do Zoznamu UNESCO.

Nominačný projekt uvádzal údaje o rámcovej návštevnosti jednotlivých objektov nominovaných drevených chrámov nasledovne:

Tab.3.: Prehľad návštevnosti pred a po zápise do Zoznamu UNESCO

Lokalita chrámu	Návštevnosť pred zápisom	Návštevnosť po zápise	% zmeny
Bodružal	2 000	1 600	- 40
Hervartov	3 000	3 000	0
Hronsek	5 000	10 000	+ 100
Kežmarok	40 000	40 000	0
Ladomirová	5 000	6 000	+20
Leštiny	3 000	3 150	+5
Ruská Bystrá	1 000	1 000 + ?	+ ?
Tvrdošín	10 000 – 15 000	17 000	+15

Poznámka: Zmena návštevnosti sa udáva podľa vyjadrení vlastníkov chrámov.

V Ruskej Bystrej sa návštevnosť mierne zvýšila, presná evidencia sa nevedie.

V období od zápisu chrámov do Zoznamu SKD UNESCO ich návštevnosť sa zmenila rozličnou mierou – pozri tabuľku. Nepotvrdil sa tak predpoklad a očakávanie prudkého nárastu návštevnosti. Tento stav je výsledkom viacerých súbežne (občas aj protichodne) pôsobiacich faktorov, ktoré boli analyzované. Okrem celosvetovej hospodárskej krízy v prieskume sa pozornosť venovala takým fenoménom, ktoré majú subjektívny alebo lokálny charakter a ktoré je možné cieľavedomým postupom korigovať.

K hlavným faktorom, ktoré podmieňujú návštevnosť akejkol'vek lokality turistami (v terminológii cestovného ruchu – podmienky primárnej ponuky), patria najmä:

- motív návštevy daný existenciou objektov prírodnej alebo kultúrnej výnimočnosti, alebo príležitosť na spoločenské, kultúrne alebo športové podujatie v nezvyčajnom prostredí alebo nezvyčajného charakteru, ktoré poskytujú možnosť neobyčajného zážitku, alebo možnosť spoznať niečo nezvyčajné, alebo dosiaľ relatívne neznáme,
- dostupnosť lokality
- informovanosť a propagácia

Časovú dĺžku pobytu turistu v lokalite podmieňujú doplnkové faktory (v terminológii trhu cestovného ruchu sú to podmienky sekundárnej ponuky), ktoré predstavujú najmä:

- možnosť naplnenia biologických potrieb návštevníkov (stravovanie, ubytovanie, hygienická vybavenosť),
- možnosť naplnenia emočných potrieb návštevníkov (trvanie zážitku, séria viacerých zážitkov, možnosť osobnej účasti na aktivitách a pod.).

Preto nasledujúca časť je venovaná analýze podmienok návštevnosti a rozvoja jej komplementárnych súčastí v jednotlivých obciach drevenými chrámami UNESCO.

V. c) 1. Motív návštevnosti

Návštevníci prichádzajú do objektov kultúrneho dedičstva z dôvodov naplnenia svojich osobných i spoločenských potrieb, v tom najmä

- získanie príjemného emočného zážitku (estetické prostredie, nezvyčajná atmosféra, osobitné – inde nevykonávané – aktivity a pod.),
- rozšírenie si poznania o faktoch a rôznych aspektoch, ktoré sú významovo viazané k navštívenému objektu a jeho prostrediu,
- účasť na spoločenskej aktivite, ktorá je podmieňujúco viazaná na navštívený objekt dedičstva (napr. obrady vykonávané v cirkevných).

V prípade objektov svetového kultúrneho dedičstva výrazne narastá motív zvedavosti – vôľa spoznať vybraný objekt a jeho mimoriadnu svetovú hodnotu, pre ktorú bol vyzdvihnutý z množiny ostatného kultúrneho dedičstva do skupiny najvýznamnejších výtvorov ľudskej civilizácie. Súbežné získanie príjemného emočného zážitku prirodzene upevňuje aj trvanlivosť získaného poznania, posilňuje presvedčenie o potrebe ochrany navštíveného objektu a jeho hodnôt.

Jedným z rozhodujúcich momentov podporujúcich zápis nášho súboru drevených chrámov do Zoznamu svetového kultúrneho dedičstva bol fakt, že chrámy sú živé a dosiaľ plnia svoju pôvodnú náboženskú funkciu vrátane pôvodných obradov. Zachovanie tejto „živosti“ je primárnym princípom ochrany objektov aj hľadiska zachovania svetového kultúrneho dedičstva, pretože vykonávanie pôvodných náboženských obradov v takýchto autentických historických priestoroch predstavuje už zriedkavý dokument takej kultúry ľudskej civilizácie, ktorá vplyvom globálne sa meniacich spoločenských a ekonomických podmienok v iných oblastiach sveta zaniká.

V súlade so Smernicou na implementáciu Dohovoru o ochrane SKD „objekty svetového dedičstva môžu podporovať rozmanité ďalšie zaužívané alebo odporúčané využitie, ktoré je ekologicky a kultúrne udržateľné“ (čl. 119). V súčasnosti sa chrámy zapísané do Zoznamu UNESCO okrem liturgickej funkcie využívajú tiež na vykonávanie slávnostných rodinných a spoločenských obradov (sobáše, krsty, pohreby, konfirmácie, sväté prijímanie a pod.), tiež na vzdelávaciu funkciu (sprostredkovanie poznania o objekte – vysvetlenie histórie chrámu, významu jeho umeleckej výzdoby, architektonických hodnôt) obmedzene aj na iné primerané kultúrne funkcie (koncerty chrámovej a vážnej hudby). Nasledujúca tabuľka podáva prehľad o využívaní jednotlivých chrámov na rôzne funkcie.

Tab. 4.: Prehľad druhov aktivít, na ktoré sa jednotlivé chrámy využívajú.

Lokalita chrámu	Kapacita chrámu (cca)	Boho-služby pravidel.	Boho-služby príležitost	Slávnostné obrady pre externých záujemcov	Edukačné návštevy turistov	Koncerty hudby a spevu
Bodružal	50	A	A	N*	A	N
Hervartov	100	N	A	A	A	A**
Hronsek	1100	A	A	A	A	A**
Kežmarok	1500	A	A	A	A	A**
Ladomirová	80	A	A	N*	A	N
Leštiny	500	A	A	A	A	N
Ruská Bystrá	30	A	A	N*	A	N
Tvrdošín	150	N	A	A	A	A**

A - áno

N - nie

* nie je záujem

** príležitostne

Na náboženských obradoch v jednotlivých chrámoch sa zúčastňujú prakticky len členovia miestnej komunity danej konfesie, aj keď účasť prípadným cudzím návštevníkom, ktorí prejavujú úctu k daným obradom a rešpektujú ich pravidlá, sa nezamedzuje. Takáto relatívna uzavretosť komunit viazaných na jednotlivé chrámy je súčasťou kultúrnych tradícií v našich krajinách. Turistickí návštevníci (motivovaní získaním poznania) sa v prevažnej väčšine zaujímajú len o formálnu hmotnú stránku objektu, nie o celý komplex duchovného významu dedičstva, ktoré chrámy predstavujú.

Prieskum aktuálnej situácie preukázal, že vo väčšine dotknutých drevených chrámov od okamihu zverejnenia zápisu do Zoznamu svetového kultúrneho dedičstva sa zvýšil záujem verejnosti o vykonanie rodinných slávnostných obradov – najmä sobášov – v týchto chrámoch. Tento trend sa zatiaľ neprejavil v prípade najvzdialenejších a najmenších chrámov (Bodružal, Lodomirová, Ruská Bystrá). Ukazuje sa viacero dôvodov, najmä:

- tieto chrámy ležia v regióne, kde v blízkom okolí je niekoľko ďalších drevených chrámov, ktoré poskytujú rovnocenné služby i emočné zážitky, a preto obyvatelia z blízkeho okolia využívajú služby „svojho“ spádového dreveného chrámu,
- pre obyvateľov väčších sídelných centier v regióne, prípadne mimo regiónu sú tieto chrámy už relatívne vzdialené, často neznáme, takže ich nevnímajú ako príležitosť na znásobenie emotívneho účinku o neopakovateľnú atmosféru priestorov týchto vzácných objektov pri slávnostnom obrade svojej rodinnej udalosti.

Pre využívanie chrámov na koncertné účely sa ako obmedzujúci činiteľ ukazuje kapacita objektu. Nemusí to však byť handicap – aj koncerty komorného rozmeru poskytujú nezabudnuteľný zážitok. A nemusí to byť len svetový umelec, príležitosť možno ponúknuť umelcom v rozbehu kariéry alebo aj miestnym talentom. Dostiaľ sa však takéto aktivity v malých chrámoch nerealizovali.

Prieskum ukázal, že návštevnosť chrámov je náhodná – závisí od individuálneho záujmu návštevníkov, nie je iniciovaná zámernými propagačnými aktivitami. Platí to aj pre organizované edukačné návštevy (školské zájazdy). Systémová spolupráca so vzdelávacími inštitúciami – základnými školami, strednými školami, univerzitami, inštitúciami celoživotného vzdelávania, metodickými centrami a pod., nie je postavená. Dôvodom je fakt, že programovanie a zabezpečovanie takejto spolupráce si vyžaduje špecializovaný personál, ktorý v málopočetných komunitách chrámov nie je k dispozícii.

Odporúčania:

Odporúča sa Riadiacej skupine lokality Drevené chrámy iniciovať rokovanie s Ministerstvom školstva, vedy a športu o systémovom zaradení výchovných a edukačných aktivít o slovenských lokalitách na Zozname SKD UNESCO do vzdelávacieho resp. výchovného procesu škôl formou špecifických aktivít (výstavy, súťaže, resp. ako konkretizáciu vyučovaného obsahu v predmetoch vlastivedy, estetickej výchovy, dejepisu a ďalších podľa typu a zamerania školy) a tým zvýšiť motiváciu škôl na rozširovaní poznania tejto časti našej kultúry.

Odporúča sa Riadiacej skupine lokality Drevené chrámy iniciovať spoluprácu s univerzitnými pracoviskami rôzneho zamerania (humanitné, technické, ekonomické, akadémie umení, pedagogické fakulty) za účelom výskumu

špecifických otázok histórie, údržby, prezentácie a interpretácie hodnôt objektov, konania odborných vzdelávacích podujatí (konferencií, seminárov, workshopov a pod.), zadávania študijných úloh a kvalifikačných prác s tematikou drevených chrámov, a tým zvýšiť motiváciu návštevnosti drevených chrámov UNESCO pre návštevníkov z akademického a výskumného prostredia.

Odporúča sa miestnym riadiacim skupinám zvážiť – podľa svojich možností – rozšírenie príležitostí na konanie koncertných podujatí v „ich“ dreveno chráme, a to ako mimoriadnu ponuku pre širokú verejnosť so záujmom o segment špecifických hudobných podujatí (s primeranou marketingovou podporou).

V. c) 2. Dostupnosť lokality

Pojmom dostupnosť lokality sa rozumie viacero činiteľov podmieňujúcich možnosť návštevy a spoznania hodnôt navštívených objektov, najmä:

- poloha lokality s ohľadom na sieť prístupových komunikácií a vzdialenosť od tranzitných dopravných koridorov a uzlov, resp. od iných cieľových miest cestovného ruchu,
- včasné a zrozumiteľné dopravné označenie trasy k navštívenému objektu,
- možnosť využitia rozličných dopravných prostriedkov vrátane verejnej dopravy, vybavenosť na ich použitie (stanice, parkoviská)
- možnosť bezprostredného prístupu k navštívenému objektu, vstupu do jeho areálu a priestorov,
- vybavenosť pre osoby s obmedzenými možnosťami pohybu.

Faktor, ktorý priamo ovplyvňuje návštevnosť lokalít kultúrneho dedičstva (v tom aj lokalít drevených chrámov), je smerové označenie odbočky z hlavnej (tranzitnej) cesty do lokality dreveného chrámu. V súlade s medzinárodnými pravidlami na toto označenie sa používajú informačné tabule hnedej farby, ktoré tvarovo a rozmerovo nie sú unifikované. Prieskumom v teréne, vyhodnotením prístupových trás k lokalitám chrámov sa ukázalo, že prevažná väčšina lokalít s drevenými chrámami UNESCO je nedostatočne značená, a to nielen hnedými tabuľami označujúcimi prítomnosť chránených objektov kultúrneho alebo prírodného dedičstva, ale dokonca ani bežnými smerovými dopravnými značkami (Leštiny).

Výnimku tvorí Hronsek, ktorý má smerové navádzanie hnedými tabuľkami vybudované optimálne – aj výjazdy z rýchlostnej komunikácie E77 – R1, aj navádzanie na lokálnych komunikáciách. Navádzacie značenie prístupu k objektom v jednotlivých lokalitách je vyhovujúce, aj keď aj tu sú rezervy na zlepšenie.

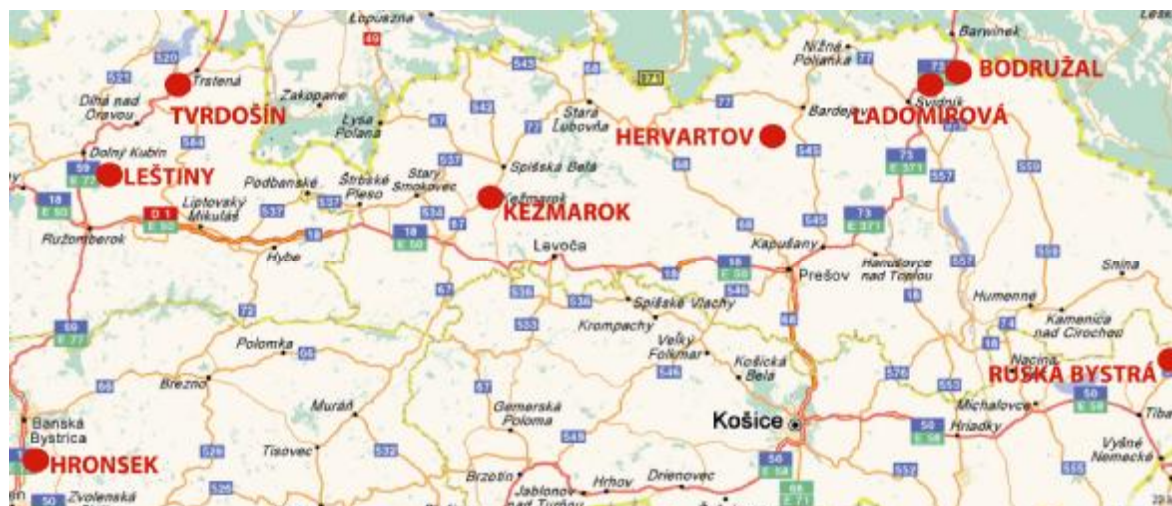
Prieskum ukázal, že navádzacie smerové značenie lokalít UNESCO (všeobecne a drevených chrámov UNESCO zvlášť) sa odlišuje podľa územia samosprávnych krajov: na území každého kraja je toto značenie veľkostne, graficky, ale aj lokalizačne inak poňaté a inak realizované. Táto nejednotnosť turistov, ktorí k nám prichádzajú po prvý raz, ale aj domácich turistov, ktorí navštívené územie nepoznajú, viac mátie, než im pomáha.

Tab. 5. Prehľad existujúceho smerového značenia prístupu k chrámom

Lokalita chrámu	Označenie na tranzitnej (rýchlostnej) ceste	Označenie na lokálnych odbočkách	Označenie v rámci turist. informačného systému obce	Označenie v priestoroch dopravných uzlov (stanice)
Bodružal	N	N	N*	N
Hervartov	A	A	N	N
Hronsek	A	A	A	N
Kežmarok	N	N	A	N
Ladomirova	N	A	A/N	N
Leštiny	N	N	A	N
Ruská Bystrá	N	A	A	N
Tvrdošín	N	A	A	N

Legenda: A – má označenie, N – nemá označenie, A/N – značenie nie je dostatočné
N* – nie je nevyhnutné, objekt leží priamo pri prístupovej komunikácii

Lokalita svetového kultúrneho dedičstva Drevené chrámy slovenskej časti Karpatského oblúka sa nachádza prevažne v severnej časti krajiny, pričom poloha jednotlivých lokalít je relatívne dobre dostupná prostredníctvom cestnej siete-

Ruská Bystrá leží neďaleko od lokálnej tranzitnej cestnej trasy spájajúcej dva najčastejšie vstupné miesta na Ukrajinu (Sobrance – Ubl'a).

Tvrdošín a **Leštiny** ležia v blízkosti, resp. na trase medzinárodnej tranzitnej cesty do Poľska.

Tvrdošín

Leštiny

Kežmarok leží na trase spájajúcej Poprad s Poľskom (hraničný priechod Javorina), a regionálnej tranzitnej trasy Poprad – Stará Ľubovňa – Bardejov.

Ladomírová a Bodružal ležia v blízkosti, resp. na trase medzinárodnej tranzitnej trasy do Poľska .

Hervartov leží v blízkosti regionálnej tranzitnej trasy Prešov – Bardejov.

Hervartov

Ladomirová

Bodružal

Pre návštevníkov – cyklistov v okolí sledovaných chrámov nie sú k dispozícii žiadne upravené a označené cyklotrasy, cyklisti môžu využívať len sieť bežných cestných komunikácií. V našich chotároch sú k dispozícii aj poľné alebo lesné cesty, ktoré by mohli slúžiť ako cyklotrasy, prípadne aj cesty pre peších turistov. V informačných centrách však o nich neposkytujú informácie (nemajú ich v predmete činnosti). Pri prieskume takéto informácie nevedeli poskytnúť ani v obchodoch s bicyklami a cyklistickými potrebami (v Bardejove, Svidníku, Sobrance). Napriek tomu, počas prieskumných návštev chrámov v lete 2011 bolo možné stretnúť skupinky cykloturistov (neorganizované podujatia), programom ktorých boli práve návštevy drevených chrámov (od Svidníka po Duklu, Hervartov, Ruská Bystrá).

Tab. 6. Prehľad vzdialenosti drevených chrámov od dopravných koridorov a uzlov

Lokalita chrámu	Č. tranzit.cesty/ Smery cesty/ Vzdialenosť od nej (km)	Najbližšie mesto/vzdialenosť od neho (km)	Vzdialenosť od železničnej stanice	Vzdialenosť od stanice diaľkových bus spojov
Bodružal	E 371 Svidník – Krosno (PL) 2 km	Svidník (sídlo okresu) 17 km	Kapušany 67 km Bardejov 52 km	Svidník 17 km
Hervartov	545 Prešov – Bardejov 4 km	Bardejov (sídlo okresu) 10 km	Kľušov 4 km Bardejov 10 km	Bardejov 10 km
Hronsek	E 77 (R1, 66) Krakov (PL) – Banská Bystrica – Budapešť (HU) 10 km	Banská Bystrica (sídlo regiónu) 10 km Zvolen (sídlo okr.) 10 km	Hronsek má stanicu reg.trate Ban. Bystrica 10 km (rýchliky) Zvolen 10 km (želez.uzol, rýchli.)	Banská Bystrica 10 km Zvolen 10 km
Kežmarok	67 Poprad – Sp. Belá – Zakopané (PL) cesta prechádza mestom	Kežmarok je sídlo okresu 0 km	Kežmarok má želez. stanicu 0 km	V Kežmarku je stanica diaľkových spojov 0 km
Ladomirova	E 371 Svidník – Krosno (PL) cesta prechádza obcou	Svidník (sídlo okresu) 7 km	Kapušany 57 km Bardejov 42 km	Svidník 7 km
Leštiny	E 77 (59) Krakov (PL) – Ružomberok – Budapešť (HU) 3 km	Dolný Kubín (sídlo okresu) 5 km	Dolný Kubín (reg. trať) 6 km Ružomberok (diaľ. trať) 15 km	Dolný Kubín 6 km
Ruská Bystrá	566 Sobrance – Ubl'a – št. hranica (UA) 5 km	Sobrance (sídlo okresu) 16 km	Michalovce 41 km	Michalovce (diaľ. spoje) 41 km Sobrance (region. spoje) 16 km
Tvrdošín	E 77 (59) Krakov (PL) – Ružomberok – Budapešť (HU) cesta prechádza mestom	Tvrdošín 0 km Trstená (sídlo okresu) 6 km	Tvrdošín (region.trať) má želez.stanicu 0 km	V Tvrdošíne je stanica diaľkových spojov

V tabuľke č. 6 udané vzdialenosti vypovedajú o možnostiach dostupnosti sledovaných lokalít drevených chrámov návštevníkmi cestujúcimi verejnými dopravnými prostriedkami (autobus, vlak). Do všetkých lokalít so sledovanými drevenými chrámami chodia pravidelné spoje verejnej alebo mestskej hromadnej dopravy. Vzdialenosti na prvý pohľad nie sú veľké a nemali by predstavovať vážne obmedzenie pre záujemcov bez vlastného dopravného prostriedku. Limitujúcim faktorom je však riedkosť spojov – vzhľadom na málopočetné obce a fakt, že polovica lokalít je typu koncovej obce, t.j. neprechádzajú nimi významnejšie tranzitné trasy osobnej prepravy. Turisti, ktorí sa rozhodnú podniknúť návštevu aj pešo, nemajú k dispozícii značené turistické chodníky, ale musia využiť len bežnú cestnú sieť (čo na niektorých frekventovanejších trasách nie je príjemné, ani bezpečné).

Prieskum ukázal, že dopravné uzly (stanice) verejnej hromadnej prepravy cestujúcich v spádových obciach/mestách, alebo v takých staniciach, kde sa križujú, alebo odkiaľ vychádzajú spoje verejnej hromadnej dopravy do cieľových lokalít s drevenými chrámami UNESCO, neponúkajú propagačné informácie o možnosti využiť spoje do lokality UNESCO. Takejto službe sa nebránia, na základe iniciatívy z dotknutej lokality je možné dohodnúť podmienky.

Pre cestujúcich motorovými vozidlami (osobnými aj autobusmi) vo všetkých lokalitách sú k dispozícii plochy na parkovanie. Parkoviská nie sú vybavené špecifickými stojanmi pre bicykle.

Vo všetkých lokalitách je možnosť bezprostredného pešieho prístupu k navštívenému objektu a vstupu do jeho areálu. Vstup do priestorov jednotlivých chrámov je možný len v prítomnosti osoby zodpovednej za sprístupnenie objektu, ktorá spravidla podáva i vysvetľujúci výklad o objekte a jeho súvislostiach. Vstup je spoplatnený, výška poplatkov v jednotlivých objektoch je rôzna. Návštevný čas jednotlivých objektov je neobmedzený (okrem výkonu liturgických obradov a služieb), sprievodcu je možné kontaktovať telefonicky. Pri všetkých objektoch sú umiestnené informácie o možnosti kontaktovať sprievodcu, resp. rezervovať si termín vstupu. Tieto informácie sú doplnené telefónnymi číslami a sú aj v inojazyčných mutáciách. Napriek tomu sa počas prieskumu ukázalo, že návštevníci lokality, keď nájdu chrám zatvorený, často nevolajú poverenú osobu, ale po prehliadke exteriéru objektu odchádzajú.

Osobitná vybavenosť pre osoby s obmedzenými možnosťami pohybu v týchto objektoch nie je – nebola súčasťou autentickej výbavy. Okrem objektov, kde to neumožňujú terénne podmienky (Leštiny, Bodružal – chrámy sú v prudkom svahu), s pomocou návštevníkovho sprievodcu aj osoby s obmedzenou možnosťou pohybu môžu do zvolených objektov vstúpiť a podľa usmernenia sa v nich pohybovať.

Odporúčania:

Odporúča sa Ministerstvu kultúry SR, aby v spolupráci s Ministerstvom výstavby, dopravy a cestovného ruchu sa urýchlene spracovala jednotná koncepcia smerového označovania prístupu k objektom kultúrneho a prírodného dedičstva na všetkých kategóriách cestných komunikácií vrátane rýchlostných a diaľnic, a to so zreteľným uplatnením medzinárodného loga svetového kultúrneho dedičstva UNESCO. Následne po schválení jednotnej koncepcie doplniť označenie prístupnosti k objektom drevených chrámov na všetkých hlavných tranzitných dopravných tepnách vrátane rýchlostných komunikácií a diaľnic.

Odporúča sa obecným a regionálnym samosprávam v spolupráci so Slovenským klubom turistov rozšíriť, resp. zlepšiť (opraviť, označiť) sieť turistických chodníkov a cyklotrás v okolí lokalít s drevenými chrámami. Odporúča sa podľa miestnych možností k tomu využiť staré a opustené chodníky, poľné, lesné alebo nepoužívané cesty. Odporúča sa následne po úprave týchto trás vydať informačný materiál (mapku) o ich existencii, a distribuovať ho do lokálnych informačných centier, obchodov a ďalších prevádzok navštevovaných turistami. Budovanie a údržbu takejto turistickej siete zaradiť do programov hospodárskeho a sociálneho rozvoja lokality /regiónu.

Odporúča sa miestnym riadiacim skupinám jednotlivých drevených chrámov UNESCO v spolupráci s prevádzkovateľmi staníc verejnej dopravy umiestniť v priestoroch staníc výraznú informáciu o dopravnom spojení do lokalít drevených chrámov.

Odporúča sa miestnym riadiacim skupinám jednotlivých drevených chrámov stanoviť „otváracie hodiny“ pre turistické návštevy, V uvedenom čase tam sprievodca bude vždy prítomný. Otváracie hodiny budú zverejnené pri chráme, v informačnom centre a informačných bodoch, vo všetkých informačných materiáloch (bulletiny, internet, a pod.). Sprístupnenie chrámu sa odporúča zabezpečiť v kooperácii vlastníka so samosprávou obce.

V. c) 3. Informovanosť a propagácia

Prístup k informáciám a ich využitie na dosiahnutie vytýčených cieľov boli vždy v histórii kľúčom k hospodárskemu rastu a aj kultúrneho pokroku. Rovnako to platí aj dnes, keď sprístupňovanie a šírenie informácií o objektoch kultúrneho dedičstva je podstatným faktorom ovplyvňujúcim ich návštevnosť (podľa tézy, na ktorej je založená reklama: o čom sa nevie, o čom sa nehovorí, to neexistuje – nik to nehľadá).

Dohovor o ochrane svetového kultúrneho a prírodného dedičstva nie je o Zozname svetového dedičstva – len ako o súpise vybraných objektov ktoré sú vo svetovom meradle jedinečné, ale je tiež o záväzku každého zmluvného štátu, že uznáva svoju „povinnosť zabezpečiť označenie, ochranu, zachovanie, prezentovanie a odovzdanie budúcim generáciám kultúrneho s prírodného dedičstva, ktoré sa nachádza na jeho území“ (čl. 4 Dohovoru). Zároveň sa zaväzuje „usilovať, všetkými zodpovedajúcimi prostriedkami a najmä prostredníctvom vzdelávacích a informačných programov o to aby ich národy v stále väčšej miere oceňovali a rešpektovali kultúrne a prírodné dedičstvo ...“ (čl. 27 Dohovoru).

Úlohy definované ako *označenie a prezentovanie* patria do súboru procesov šírenia informácií (informačných programov) o tomto dedičstve, účelom ktorých je zvyšovanie informovanosti verejnosti o ňom. Propagácia, ako cieľavedomé rozširovanie informácií o zvolenom jave (v našom prípade o drevených chrámoch UNESCO na Slovensku), má za úlohu vyvolať záujem širokej verejnosti o daný jav - tu o objekty chrámov – s cieľom: podnietiť záujem o ich osobnú návštevu, a preto musí byť aktívnou súčasťou procesov šírenia informovanosti.

Na šírenie informácií, t.j. na zvyšovanie informovanosti, je možné využiť rôzne cesty (spôsoby) odovzdávania informácií a rôzne nástroje – nosiče informácií. Na

zabezpečenie informovanosti o drevených chrámoch UNESCO na Slovensku a ich propagácie sa najčastejšie využívajú:

- sprievodné slovo a odborný výklad sprievodcu v chráme,
- informačné tabule v blízkosti chrámov,
- informácie uverejnené na internete,
- poskytovanie informácií v turistických informačných centrách,
- cielené šírenie informácií prostredníctvom marketingového alebo kooperačného partnera, (hotely, reštaurácie, kúpele, cestovné kancelárie)
- publicita o chrámoch (letáky, brožúry, knihy, CD/DVD nosiče, služby špecializovaných propagačných agentúr, masovokomunikačné médiá)

Prieskum ukázal, že vo všetkých chrámoch je k dispozícii sprievodca, ktorý na zavolanie sprístupní chrám, porozpráva históriu chrámu, vysvetlí význam jeho zariadenia a umeleckej výzdoby. Vo všetkých chrámoch sú k dispozícii aj cudzojazyčné mutácie vysvetľujúceho textu. Sprievodné texty (písané aj hovorené – technické audionahrávky) neobsahujú vysvetlenie mimoriadnej svetovej hodnoty, pre ktorú bol chrám zaradený do Zoznamu UNESCO, ani čím sa odlišuje od drevených chrámov v iných krajinách, ktoré sú tiež na Zozname UNESCO. V blízkosti chrámov sú informačné tabule sprostredkujúce základné informácie o chráme, nie všade aj v cudzojazyčných mutáciách.

Informácie o jednotlivých chrámoch na internete sú dostupné na mnohých stránkach, ktoré sa otvoria prostredníctvom vyhľadávačov na základe kľúčového spojenia slov „drevený kostol/drevený chrám“ a názov lokality. Informácie o chrámoch sú tiež na stránkach príslušných obcí/miest. Všeobecne platí, že údaje na prevažnej väčšine stránok majú charakter len základnej informácie – názov lokality, zasvätenie chrámu, obdobie vzniku, stručný popis a kontaktné údaje na vlastníka, správcu objektu, alebo sprievodcu. Popisy chrámov zverejnené na prevažnej väčšine stránok sú veľmi stručné až povrchné – nevystihujú osobitosti jednotlivých chrámov a už vôbec necharakterizujú ich mimoriadnu svetovú hodnotu. Vo väčšine prípadov sa opakujú, pričom popis je tak neosobný, že nevyvoláva záujem o návštevu.

Zaujímavejšie sú podané informácie o chrámoch na stránkach jednotlivých cirkví, kde okrem popisu chrámu si možno prečítať aj ďalšie historické alebo konfesné súvislosti, ktoré pôsobili na vznik chrámov. Tieto texty sú spracované nielen podrobnejšie, ale často aj vrúcnejšie – cítiť z nich pozitívnu zaujatosť autora. Takéto stránky majú potenciál vzbudiť záujem o návštevu, no „prepracúva sa“ k nim zložitejšou cestou.

Internetová encyklopédia Wikipédia obsahuje heslá všetkých našich chrámov zapísaných do Zoznamu UNESCO, ale nie všetky heslá sú rovnako podrobne spracované (niekde je len názov a pripojená výzva na doplnenie hesla). Za zmienku stojí výnimočne dobre spracované heslo dreveného chrámu v Bodružale doplnené veľmi pôsobivými fotografiami.

Netradičným, no zaujímavým a v súčasnosti narastajúcim motívom návštevy turistov do vybranej lokality je „geocaching“. Je to medzinárodne koordinovaná „hra na orientačné schopnosti“ turistov založená na prihlásení sa k záujmovej skupine a usmerňovaná prostredníctvom internetu. Na rôznych, spravidla pekných a zaujímavých miestach sa ukryjú kontrolné boxy pre hľadačov. Po nájdení hľadač sa zapíše do boxu a zároveň svoju návštevu musí potvrdiť aj na internete.

Prieskumom sa zistilo, že návštevnícke boxy sú založené v blízkosti všetkých sledovaných drevených chrámov a všetky sú aj navštevované.

Tab.75. Prehľad návštevnosti geo-catching boxov v lokalitách chrámov

	Obec	Založenie boxu	Počet návštev k 6.11.2011 (iba nájdený box)	Poznámky	Priemerná mesačná návštevnosť
1.	Hronsek	24.5.2007	303		5,7
2.	Leštiny	31.3.2010	74		4
3.	Tvrdošín	7.1.2008	360		7,6
4.	Kežmarok	20.2.2011	268		25,5
5.	Hervartov	26.4.2009	57	Box ½ roka prechodne zrušený	2,4
6.	Ladomirová	10.5.2009	119		4,1
7.	Bodružal	29.7.2007	118		2,4
8.	Ruská Bystrá	7.5.2011	24		4

Tabuľka č. 7 udáva počet len tých návštevníkov, ktorí box našli. Keďže hľadanie nie vždy je úspešné, skutočný počet návštevníkov jednotlivých lokalít je pravdepodobne vyšší. Treba však pripomenúť, že aj keď box privedie návštevníka do obce a spravidla aj do blízkosti chrámu, nájdenie boxu nezaväzuje turistu k návšteve chrámu. To, či sa rozhodne chrám navštíviť, závisí od momentálneho rozhodnutia „hráča“ a v tom mu môže napomôcť práve informačná ponuka o chráme v jeho blízkosti.

Poskytovanie informácií o drevených chrámoch UNESCO v turistických informačných centrách (lokálnych, okresných, regionálnych) návštevník očakáva ako automatickú ponuku. V skutočnosti to však tak nie je. Pri prieskumných návštevách v priestoroch informačných centier (Bardejov, Prešov, Košice, Michalovce, Tvrdošín, Dolný Kubín, Banská Bystrica, Zvolen, Banská Štiavnica, Starý Smokovec) v bežne prístupnej ponuke (propagačné materiály, postery, aktivity) drevené chrámy nefigurovali. Pri cielenej otázke a prejavení záujmu o návštevu týchto pamiatok personál vo väčšine centier informácie podal – hlavne kontakty na správcu, obecný úrad alebo sprievodcu a aj zorientoval podľa mapy. Podobná situácia je pri internetovej ponuke jednotlivých informačných centier – drevené chrámy UNESCO nefigurujú v primárnej ponuke stránky, po ďalších krokoch sa však k informáciám (najmä kontaktným) dá dopracovať.

Propagácia, ako cielené šírenie informácií prostredníctvom kooperačného a marketingového partnera v našich podmienkach prakticky neexistuje. V hoteloch a reštauráciách spádovo relevantných k jednotlivým lokalitám drevených chrámov nebola žiadna ponuka na výlety do okolia, ani žiadne propagačné materiály. Z kúpeľných centier len v kúpeľoch Sliač avizovali zaujímavosť – drevený kostol v Hronseku. Ako potvrdila sprievodkyňa v kostole, hostia na túto informáciu reagujú a často prichádzajú na individuálnu návštevu. Z ďalších kúpeľov na Pohroní (Brusno, Kováčová, Sklené Teplice) hostia prakticky nechodia. Tu, pravdepodobne, zohráva úlohu aj fakt, že z týchto lokalít nie je s Hronsekom priame dopravné spojenie, ale

treba prestupovať. Spolupráca s cestovnými kancelármi, ako s marketingovým partnerom pre podporu návštevnosti drevených chrámov, zatiaľ tiež veľmi nefunguje. Spoluprácu s prešovskou CK Byzant potvrdili chrámy v Lodomirovej a Bodružale, v ostatných prípadoch chrámy s cestovnými kancelármi spolupracujú sporadicky, na požiadanie ad hoc spravidla pre skupiny zahraničných turistov. Až na ojedinelé výnimky v katalógovej ponuke cestovných kancelárií sa v programe jednotlivých produktov návšteva drevených chrámov nevyskytuje, a keď, tak sa jej nevytvára dostatočný časový priestor. Ako potvrdili sprievodcovia v kostoloch, návšteva prakticky všetkých autobusových návštev (vrátane zahraničných), je krátkodobého charakteru – krátka zastávka „na po ceste“ – spravidla sa ponáhľajú a nemajú veľký záujem o podrobnejší výklad.

Ďalším významným faktorom na podporu návštevnosti a na šírenie informovanosti o našich drevených chrámoch UNESCO je publicita o nich. Prieskum ukázal, že tá je slabá a nezodpovedá kultúrnemu významu týchto pamiatok. Chýba sortiment základných informačných materiálov – letáky, brožúry. Pamiatkový úrad SR vydal viacero propagačných brožúr o svetovom kultúrnom dedičstve Slovenska (vrátane objektov drevených chrámov) aj v inojazyčných mutáciách a na CD, tieto materiály však v jednotlivých lokalitách nie sú bežne k dispozícii (ako účelové publikácie sú nepredajné). Tie, čo sú k dispozícii, sú všetky staršieho dáta a okrem letáku o Ruskej Bystrej (vydal Košický samosprávny kraj) „svoj“ chrám prezentujú individuálne, a nie ako súčasť súboru chrámov zapísaných do Zoznamu UNESCO. Na trhu dostupné knižné publikácie sú všetky prierezového charakteru, t.j. majú celoplošný záber na problematiku drevených chrámov (Dvořáková: Pamiatky UNESCO na Slovensku, Dudáš – Jiroušek: Drevené chrámy, kostoly a zvonice na Slovensku, Dudáš – Gojdič – Šukajlová: Drevené kostoly, Ondica a kol.: Duchovné Slovensko, Pavlovský: Gréckokatolícke chrámy na východnom Slovensku I.- III.). Obmedzený rozsah popisu jednotlivých chrámov, ktorý je pochopiteľný vo vzťahu k celku, podporuje encyklopedický charakter týchto publikácií. Okrem Kežmarku, na trhu momentálne nie sú dostupné monografické spracovania jednotlivých chrámov. Rovnako nie je k dispozícii ani súborná publikácia len o drevených chrámoch Slovenska zapísaných do Zoznamu UNESCO, ktorá by popri podrobnom popise jednotlivých objektov, ich umeleckého a duchovného významu, mohla podrobne vysvetliť tiež špecifické prejavy mimoriadnej svetovej hodnoty jednotlivých objektov aj v porovnaní s chrámami zapísaných do Zoznamu v iných krajinách (tak, ako to ukladá čl. 27. Dohovoru.

Informačné alebo propagačné spracovanie prezentácie drevených chrámov Slovenska zapísaných na Zozname UNESCO na iných materiálnych nosičoch informácií (CD, DVD, video) nie sú momentálne k dispozícii. V praxi to cítiť ako medzeru v propagandistickej ponuke najmä vo vzťahu k zahraničiu.

Masovokomunikačné prostriedky (populárne časopisy, rozhlas, televízia) pozornosť otázkam kultúrneho dedičstva (v tom aj drevených chrámov UNESCO) nemajú v pravidelnom programe – venujú sa im kampaňovito a vtedy viac ako predmetu atrakcie, než systémovej informovanosti (ako by sa to hodilo napr. pred turistickou sezónou). Publicita o jednotlivých chrámoch v sa v médiách sporadicky objavuje, no podľa vlastníkov chrámov je náhodná, povrchná, nedostatočne reflektuje význam týchto objektov v kontexte historickej i súčasnej kultúry Slovenska. Podľa ich vyjadrenia, médiá výsledný materiál pred vysielaním s vlastníkmi/správcami objektov nekonzultujú. V tejto súvislosti nie je badateľné ani pôsobenie

špecializovaných štátnych propagačných agentúr (napr. SACR – Slovenská agentúra pre cestovný ruch, SITA – Slovenská informačná tlačová agentúra), ktoré vo svojich programoch propagáciu drevených chrámov prakticky nereflektujú. Napríklad propagačný projekt vyprodukovaný SACR „Slovensko – malá veľká krajina“, ktorým sa propagovali jednotlivé regióny, prítomnosť drevených chrámov patriacich do „elitnej“ skupiny kultúrneho dedičstva sveta, nespomína.

Lepšie propagované sú objekty drevených chrámov zapísaných na Zoznam UNESCO prostredníctvom propagačných služieb jednotlivých samosprávnych krajov. Tie si „svoje“ kostolíky nezabúdajú zaradiť do propagačných materiálov – napríklad na veľtrhoch cestovného ruchu, Škoda, že takto pripravené propagačné materiály, často veľmi dobrej grafickej úrovne, (letáky, booklety, plagáty, DVD a pod.) sú určené na informáciu pre vybraných partnerov pôsobiacich na trhu cestovného ruchu, no pre návštevníkov jednotlivých objektov v teréne nie sú bežne prístupné. Okrem toho, aj v prípadoch propagácie na veľtrhoch prostredníctvom samosprávnych krajov, sa Lokality svetového kultúrneho dedičstva Drevené chrámy slovenskej časti Karpatského oblúka prezentuje akoby to boli obsahovo izolované jednotlivé lokality, a nie ako jeden významovo komplexný súbor.

Významnú úlohu pri podpore návštevnosti akýchkoľvek cieľových lokalít cestovného ruchu zohráva kooperačné partnerstvo vlastníkov/správcov objektov primárnej ponuky (objektov motivujúcich, priťahujúcich návštevu turistov) s poskytovateľmi rozmanitých služieb došlým návštevníkom. Partnerstvo sa uplatňuje nielen pri „sieťovej zostave“ komplementárne poskytovaných služieb (keď jedna služba podporuje, resp. vyvoláva ďalšiu), ale aj pri šírení informovanosti, dobrého mena a propagácie ďalších objektov a ich služieb/aktivít v okolí. V našom prípade by takto mohli kooperovať ubytovacie a stravovacie zariadenia, ale aj športové a ďalšie iné zariadenia poskytujúce služby pre návštevníkov, ktoré by vo svojich priestoroch a v rámci poskytovania svojich služieb upozornili návštevníka na prítomnosť objektu UNESCO v blízkosti a odporúčali by jeho návštevu. Ako partnerskú protislužbu by sprievodca chrámu v rámci svojho výkladu spomenul aj miestne tradície, legendy alebo spôsoby života v minulosti v danej lokalite/regióne a odporučil by návštevu ubytovacích alebo stravovacích zariadení v okolí – najmä keď by vedel odporučiť lokálne špeciality. Prieskum v jednotlivých lokalitách našich drevených chrámov ukázal, že takéto partnerstvo nikde nefunguje. Zariadenia cestovného ruchu v okolí lokalít s drevenými chrámami fungujú izolovane jeden od druhého a klientov si vzájomne „neposúvajú“. Tým prakticky skracujú pobytový čas turistov v lokalite, lebo návštevníci, ktorí nie sú motivovaní na ďalšie nové zážitky, odchádzajú za nimi inde.

Odporúčania:

Odporúča sa Riadiacej skupine Lokality Drevené chrámy a Ministerstvu kultúry SR iniciovať spoločný postup s ďalšími ústrednými orgánmi štátnej správy na podporu propagácie lokalít SKD UNESCO na Slovensku a v tom zvláštnu pozornosť venovať propagácii Lokality SKD Drevené chrámy. Propagáciu SKD Drevené chrámy Slovenska začleniť do rámca štátnej propagácie a pripraviť cesty jej šírenia prostredníctvom zariadení a kanálov Ministerstva zahraničných vecí, Ministerstva kultúry a cestovného ruchu, Matice slovenskej a SACR. Ministerstva hospodárstva, Ministerstva výstavby, dopravy a cestovného ruchu.

Odporúča sa Riadiacej skupine Lokality Drevené chrámy prijať zásady jednotného postupu pri realizácii aktivít informovanosti a propagácie tejto Lokality SKD, a to aj v prípade, že čiastkové kroky (úlohy) propagácie realizujú miestne riadiace skupiny jednotlivých objektov.

Odporúča sa ústredným orgánom štátu prehodnotiť postoj k označovaniu a propagácii drevených chrámov zapísaných na Zoznam UNESCO, aj k ekumenickým, špecifickým edukačným a kultúrnym aktivitám (iným, ako náboženského charakteru), realizovaným v nich a považovať ich za verejnoprospešný prínos celoštátneho významu, nie ako komerčnú aktivitu súkromného vlastníka, a tomu vytvoriť aj primerané legislatívne a finančné podmienky.

Odporúča sa všetkým VÚC podporiť propagáciu jednotlivých lokalít SKD s drevenými chrámami na svojom území vydávaním informačných a propagačných materiálov o samotných objektoch a ich lokalitách, propagačne podporiť špecifické aktivity kultúrneho a turistického charakteru organizované v samotných objektoch aj v lokalitách, kde sa chrámy nachádzajú. Do svojich regionálnych kalendárov kultúrnych podujatí a aktivít cestovného ruchu pravidelne zapájať objekty SKD drevené chrámy a takéto aktivity umiestňovať do ich lokalít.

V. c) 4. Možnosť naplnenia biologických potrieb návštevníkov

Nominačný projekt navrhujúci zápis našich predmetných lokalít do Zoznamu svetového kultúrneho dedičstva priznával obmedzené podmienky služieb pre návštevníkov (ubytovanie, stravovanie, hygienická vybavenosť) vo väčšine navrhovaných lokalít. Zdôvodňoval ich ako „primerané potrebám a možnostiam málopočetných komunít v týchto obciach“ s tým, že v blízkosti týchto lokalít sú väčšie mestá, ktoré poskytujú širšiu, kvalitatívne rozmanitú, škálu potrebnej vybavenosti (ubytovanie, stravovanie, sieť obchodov a špecifických služieb). Tento fakt je platný aj v súčasnosti, avšak: ak by sa prijal ako vyhovujúci „status quo“ aj do budúcnosti, znamenalo by to nerešpektovať princípy Charty kultúrneho turizmu. Hostiteľské komunity (vlastníci objektov i obce, na území ktorých chrámy stoja) majú povinnosť starať sa o dobrý stav objektov, o upravené a dobre udržiavané prostredie aj o primeranú prezentáciu a interpretáciu hodnôt týchto pamiatkových objektov, ale úžitok z návštevy turistov (okrem symbolického vstupného) neprispieva k zlepšeniu ekonomiky hostiteľskej obce, ale plynie podnikateľským subjektom do prostredia mimo dotknutej lokality. Tento spôsob fungovania nepodporuje hospodársky a sociálny rozvoj miestnej komunity ani neprispieva k znižovaniu chudoby (princíp 5 charty). Ako sa ukázalo prieskumom, doterajší spôsob poskytovania osobných služieb v blízkych väčších sídlach, nezlepšuje životné podmienky obyvateľov navštívenej lokality, ani nepodporuje vyššiu návštevnosť samotných objektov drevených chrámov (pozri časť V.c) 3, odsek o partnerstve) – lebo ich vôbec nepropaguje ani o nich neinformuje.

Vybavenie lokalít s drevenými chrámami parkoviskami pre rôzne dopravné prostriedky je žiadúce tak z dôvodu ochrany environmentálneho prostredia obcí, ako aj z dôvodu ochrany pamiatkových hodnôt navštívených objektov. Tiež je nástrojom zabezpečenia osobnej bezpečnosti návštevníkov aj domácich obyvateľov. Rovnako je dôležité vybaviť dotknuté lokality verejne prístupnými hygienickými zariadeniami. To všetko sú investície, ktoré v málopočetných obciach predstavujú neúmernú finančnú záťaž na spoločný rozpočet, a to nielen v polohe investičnej, ale aj prevádzkovej, najmä keď návštevníci hygienické zariadenie použijú, avšak za túto službu platiť nechcú (Herbartov). Preto na zabezpečenie týchto prvkov vybavenosti je potrebná spoluúčasť aj vyšších územných celkov, resp. špecifických dotácií a také technické riešenie, ktoré bude využiteľné nielen pre návštevníkov, ale aj pre obyvateľov obce. Prieskum ukázal, že v súčasnosti je zaužívaný stav, kedy príspevky zo vstupného zostávajú vlastníkovi (má povinnosť starostlivosti o objekt),

no náklady spojené s údržbou a zabezpečením verejných priestorov obce v okolí chrámu znáša obec.

Odporúčanie:

Odporúča sa miestnym riadiacim skupinám a obecným komunitám v dotknutých obciach, aby do budúcnosti princíp rovnocenného partnerstva si premietli aj do kodifikácie spolupráce medzi vlastníckmi chrámov a samosprávou dotknutých obcí, a to nielen na úseku údržby verejných priestranstiev a služieb, ale aj pri iných aktivitách majúcich dopad na obe zložky obecného spoločenstva.

V. c) 5. Možnosť naplnenia emočných potrieb

Záujem o naplnenie emočných potrieb návštevníkov akejkoľvek turistickej lokality je faktorom motivujúcim príchod do lokality, spôsob a intenzita tohto naplnenia ovplyvňuje jeho spokojnosť a aj vôľu príjemný zážitok prežívať dlhšie, alebo opakovane. Obe tieto situácie sú pre poskytovateľov služieb cestovného ruchu pozitívne. Ide o to – ako dosiahnuť takýto výsledok ?

Návšteva chrámov, ako objektov náboženskej funkcie, je vždy krátkodobou aktivitou. Nezáleží, či návšteva má spirituálny motív (účasť na bohoslužbách, modlitbe, alebo iných liturgických obradoch), alebo poznávací motív, alebo je to príležitosť mimoriadneho koncertného predstavenia. Každá z týchto situácií netrvá dlhšie, ako 2 hodiny (koncert), náboženské obrady aj poznávacie návštevy sú ešte kratšie. To predurčuje lokality s drevenými chrámami na krátkodobé návštevy. Krátkodobé návštevy sú však ekonomicky nerentabilné, hosťiteľským komunitám neprinášajú úžitok, nedochádza k interkultúrnej komunikácii. Zároveň tiež neumožňujú dôvernejšie poznanie a hlbšie vnímanie prostredia obce, jej tradícií a života obyvateľov tak, ako to formuluje Charta kultúrneho turizmu v princípe č. 1: „*... musí ponúknuť ... návštevníkom aktívne zážitky a pochopenie dedičstva a kultúry spoločenstva.*“ Preto, v záujme predĺženia pobytu návštevníkov v obci a vytvorenia podmienok na oboznámenie sa s miestnymi tradíciami a kultúrou, v praxi cestovného ruchu sa zvyknú ponúkať pobyty s kombinovanými funkciami – ubytovanie s prvkami tradičného bývania, stravovanie obsahujúce lokálne/regionálne kulinárske špeciality, pobyt spojený s aktívnou rekreáciou (pešia turistika) a okrem chrámu aj poznávanie prírodných znamenitostí v okolí (výhľady, chránené náleziská, prírodné rezervácie a pod.), iných pamätihodností v okolí, čím návštevník získava sériu nových emočných zážitkov a vytvára si pozitívny vzťah k lokalite i jej komunite.

Ako prieskum ukázal, medzi ponukou a dopytom na trhu cestovného ruchu v dotknutých lokalitách panuje nesúlad: cestovné kancelárie v prevažnej väčšine takéto kombinácie nemajú v bežnej ponuke, tí, čo ich v ponuke majú, nachádzajú klientov, ktorí o takúto ponuku nemajú záujem (poddukliansky priestor) a ďalší, ktorí kombinovanú náplň ponúkajú a majú aj klientov so záujmom, nevedeli o neďalekom drevenom kostole UNESCO (Orava). Keďže prieskum bol vykonaný jednorazovo, jeho výsledky nemožno brať ako absolútne výstižné. Predsa však avizuje veľké rezervy práve v kooperatívnej súčinnosti medzi poskytovateľmi rozličných služieb turistom a ich vzájomnej kombinovateľnosti. Najväčšie rezervy sú v informovanosti a dobrom širokospektrálnom marketingu.

Zavedenie jednotnej meny Euro v Slovenskej republike v princípe podporuje podmienky voľného pohybu a zvýšenie komfortu služieb pre turistov. V „našom prípade“, t.j. v návštevности drevených chrámov UNESCO na Slovensku, sa však táto výhoda ešte neuplatňuje, lebo okrem Rakúska, ostatné susedné štáty spoločnú

európsku menu nemajú, a teda táto výhoda sa ich netýka. Citeľné je to práve pri predplatených krátkodobých turistických návštevách (najmä návštevníkmi z Poľska a Ukrajiny), kedy okrem návštevy objektu (hromadne uhradené vedúcim skupiny) ostatné ponúkané spolplatnené služby nevyužívajú.

Osobitnú skupinu emočných zážitkov tvoria suveníry – predmety pripomínajúce návštevu lokality. Prieskum ukázal, že sortiment ponúkaných suvenírov je obmedzený a nedostatočne odzrkadľuje možnosti aj schopnosti miestnych obyvateľov aktívne ovládajúcich viaceré tradičné remeselné techniky, ktoré v iných krajoch už zanikli.

V ponuke suvenírov sa motívy lokalít UNESCO zatiaľ objavujú zriedka.

Odporúčania:

Odporúča sa Riadiacej skupine Lokality Drevené chrámy iniciovať stretnutie predstaviteľov cirkví, ktoré sú vlastníkami SKD drevených chrámov na Slovensku s otázkou budovania partnerstiev pre návštevnosť a propagáciu týchto pamiatok v súlade s programami hospodárskeho a sociálneho rozvoja lokalít a regiónov.

Odporúča sa Riadiacej skupine Lokality Drevené chrámy v spolupráci s dotknutými ministerstvami, Pamiatkovým úradom SR a relevantných výskumných a odborných pracovísk zorganizovať informačno-edukačné podujatia pre miestne riadiace skupiny a poskytovateľov služieb cestovného ruchu na miestnej a regionálnej úrovni na podporu vytvárania kooperačných partnerstiev v záujme zlepšovania návštevnosti objektov drevených chrámov zapísaných do Zoznamu

UNESCO, ich lokalít a regiónov a komplexnejšieho využívania potenciálu miestnych komunit pre ich hospodársky a sociálny rozvoj.

V.d) Otázky manažmentu Lokality ako celku

Aj keď objekty drevených chrámov ležiacich v Karpatskom oblúku Slovenska sú do Zoznamu SKD UNESCO zapísané ako súbor, v realite nefungujú, ani sa neprezentujú ako súbor – ale ako samostatné objekty. Táto skutočnosť má objektívny základ v ich už spomínanej rôznorodosti:

- ležia na území 4 VÚC (2 v Žilinskom samosprávnom kraji, 4 v Prešovskom samosprávnom kraji a po 1 v Banskobystrickom a v Košickom samosprávnom kraji),
- geografická vzdialenosť medzi jednotlivými chrámami je v rozpätí 10 – 320 km,

Tab. 8. Prehľad vzdialeností medzi jednotlivými sídlami Lokality Drevené chrámy

	BODRUŽAL	HROŇSEK	HERVARTOV	KEŽMAROK	LADOMIROVÁ	LEŠTINY	RUSKÁ BYSTRÁ	TVRDOŠÍN
BODRUŽAL		289	58	159	9	243	143	274
HROŇSEK	289		260	154	279	81	330	111
HERVARTOV	58	260		131	49	215	146	245
KEŽMAROK	159	154	131		150	108	227	138
LADOMIROVÁ	9	279	49	150		235	134	265
LEŠTINY	243	81	215	108	235		311	38
RUSKÁ BYSTRÁ	143	330	146	227	134	311		341
TVRDOŠÍN	274	111	245	138	265	38	341	

- náležia k 3 konfesiám (2 rímsko-katolícke, 3 grécko-katolícke a 3 evanjelické a.v.), pričom 7 objektov je vo vlastníctve príslušnej cirkvi, 1 vo vlastníctve mesta, 2 chrámy ležia v obciach, kde žijú obyvatelia jediného vierovyznania, 6 chrámov v obciach s obyvateľstvom rôzneho vyznania,
- obce, v ktorých ležia majú rozličný počet obyvateľov – 4 obce majú do 500 obyvateľov, 2 obce do 2000 obyvateľov a 2 obce nad 2000 obyvateľov (tieto majú dokonca nad 10 000 obyvateľov). Ich lokalizácia z hľadiska ekonomickej výkonnosti regiónu je: 4 mimo hospodárskych a správnych centier, 2 v blízkosti hospodárskych a správnych centier na úrovni okresu, 2 ležia priamo v lokalitách, ktoré takýmito centrami sú.

Táto rozličnosť sa odráža v diametrálne odlišných podmienkach ekonomického, sociálneho aj kultúrneho potenciálu, ako aj v zásadne odlišných možnostiach dosahu na ovplyvňovanie prebiehajúcich, resp. potrebných procesov. Pritom je tu fakt, že do okamihu zápisu do Zoznamu SKD UNESCO komunity jednotlivých chrámov a ich obcí o sebe snáď ani nevedeli, komunikovať medzi sebou nemuseli. Akt zápisu do Zoznamu túto situáciu zásadne zmenil a chrámom i ich komunitám pribudli úlohy, s akými sa dosiaľ nestretli.

Zápisom týchto 9 diametrálne odlišných objektov do Zoznamu SKD UNESCO ako súboru, vznikla pre zaangažované komunity chrámov aj ich obcí úplne nová spoločenská situácia. Pôvodne izolované, svojským životom žijúce chrámy a ich komunity sa stali súčasťou súboru, ktorý dostal do vienka nové poslanie – spoločne, akoby formou mozaiky, sprostredkovať svetu mnohotvárne schopnosti spirituálnej i materiálnej kreativity ľudskej civilizácie prejavenej na nevelkom území v strede Európy. Na to, aby toto poslanie plnil tak dobre, ako jednotlivé chrámy stáročia plnili svoju pôvodnú duchovnú funkciu, je treba medzi nimi vybudovať nové vzťahy, zaviesť nové procesy.

Partnerské kooperačné väzby medzi jednotlivými chrámami neexistujú (dosiaľ neboli treba, tak sa nevyvinuli): neorganizujú sa spoločné podujatia, nespolupracuje sa s informáciami, nerealizujú sa ani iné formy spoločného manažmentu chrámov. Absentuje spoločný resp. kooperačný propagačný materiál, spoločné publikácie. Podobne, jednotlivé chrámy len zriedka majú vytvorené partnerstvo s inými inštitúciami, resp. subjektmi za účelom rozvoja návštevnosti chrámu /lokality v záujme naplnenia svojho nového poslania. Vo väčšine lokalít dobre, resp. uspokojivo funguje partnerstvo na úrovni chrámu a obce, no vyskytujú sa 2 prípady, keď ani toto partnerstvo nefunguje vyhovujúco (Bodružal, Ladomirová).

Zástupcovia vlastníkov chrámov, členovia miestnych riadiacich skupín a predstavitelia dotknutých obcí a miest počas riešenia tohto projektu ocenili príležitosť na stretnutie, poznanie chrámov a ich obcí z „partnerských“ sídiel Lokality SKD UNESCO, výmenu skúseností aj diskusiu o vyskytujúcich sa problémoch a zároveň vyjadrili ochotu i záujem v takejto spolupráci pokračovať.

Ako bolo popísané v analýze aktuálneho stavu (pozri časť V.a/ 5.e Plán riadenia jednotlivých nehnuteľností), pre manažment zapísanej Lokality Drevené chrámy slovenskej časti Karpatského oblúka bola vytvorená Riadiaca skupina Lokality ako orgán typu dozornej rady, nie výkonného manažmentu. Riadiaca skupina pôsobí viac v polohe koordinačného prenosu informácií, než v polohe centrálného riadenia Lokality SKD Drevené chrámy, keď výkonné riadenie správy jednotlivých objektov je decentralizovane individualizované. Tento stav, ktorý je výsledkom dlhodobých miestnych tradícií, je súčasťou kultúrneho dedičstva chrámov a zodpovedá potrebám zabezpečenia chodu prioritnej náboženskej funkcie chrámov. Neumožňuje však, na primeranej úrovni, zabezpečiť ďalšie úlohy, ktoré pre objekty svetového kultúrneho dedičstva vyplývajú z Dohovoru o ochrane svetového dedičstva a zo Smernice na implementáciu Dohovoru.

Preto sa odporúča (pozri časť V.a/ 5.e) vytvorenie spoločnej Koordinačnej kancelárie Lokality, ktorá bude jednotne zabezpečovať také potreby a vybavovať také požiadavky spoločné pre všetky objekty, ktoré presahujú právomoci, finančné, organizačné i realizačné kapacity lokálnych riadiacich skupín. Aj keď úlohy a presnú náplň práce Koordinačnej kancelárie stanovujú členovia Riadiacej skupiny dohovorom po vzájomných konzultáciách, rámcovo formulované úlohy kancelárie by mali byť najmä:

- pripravovať materiály na rokovanie a rozhodovanie Riadiacej skupiny Lokality obsahujúce postoje a názory všetkých „členských“ komunit,
- organizačne zabezpečovať prípravu spoločných stratégií na riešenie spoločných problémov, po ich schválení sumarizovať výsledky a podnety z prostredia jednotlivých chrámov,
- organizačne zabezpečovať podmienky a produkty spoločnej propagácie jednotlivých chrámov i celého súboru,,
- organizačne zabezpečovať prenos informácií medzi komunitami jednotlivých chrámov a ich obcí v záujme časovej koordinácie aktivít (napr. pre organizáciu spoločných ekumenických podujatí, putovných výstav a pod.), tiež na spoločnú internetovú stránku,
- organizačne zabezpečovať kooperáciu na spoločnú účasť všetkých chrámov pri podávaní žiadostí o granty a dotácie,
- organizačne zabezpečovať prípravu spoločných vzdelávacích a informačných podujatí pre členov komunit chrámov a obcí,

- pomáhať monitorovacej skupine pri zabezpečovaní podkladov pre pravidelné monitorovacie správy,
- viesť agendu Riadiacej skupiny
- ďalšie úlohy podľa aktuálnej situácie.

Odporúčania:

Odporúča sa Ministerstvu kultúry dotačne podporiť projekty zamerané na kooperačné aktivity viacerých drevených chrámov, sieťové podujatia „členských“ obcí kultúrneho charakteru alebo podujatia chrámov a iných subjektov (napr. umeleckých).

Odporúča sa Ministerstvu kultúry zabezpečiť finančnú / personálnu podporu na vytvorenie spoločnej web stránky (domény v rámci MK SR) pre všetkých 8 drevených chrámov SKD na Slovensku.

Odporúča sa Riadiacej skupine s ohľadom na poslanie svetového kultúrneho dedičstva – ako prostriedku medzikultúrneho dialógu, každoročne v inom chráme organizovať otvorený obrad ekumenického charakteru, ktorý by mal vopred primeranú propagáciu v širšom okolí aj v existujúcich centrách (resp. zariadeniach) kultúrneho a rekreačného cestovného ruchu.

Odporúča sa Ministerstvu kultúry podporovať vydávanie spoločných propagačných materiálov a publikácií o SKD drevených chrámoch Slovenska v komplexnom multidisciplinárnom profile.

Členovia riešiteľského kolektívu na stretnutí v Hervartove a v Leštínách.

VI. VÝHLADOVÝ MANAŽMENT PLÁN NA OBDOBIE OD ROKU 2012 – ĎALEJ

Predložený výhľadový plán riadenia (Manažment plán) Lokality svetového kultúrneho dedičstva Drevené chrámy slovenskej časti Karpatského oblúka rešpektuje ustanovenia a ducha Dohovoru o ochrane svetového kultúrneho a prírodného dedičstva a Smernice na implementáciu Dohovoru, rešpektuje odporúčania medzinárodnej Charty kultúrneho turizmu, rešpektuje princípy udržateľného turizmu v zmysle konceptuálnej definície Svetovej organizácie pre cestovný ruch (The United Nation's World Tourism Organisation's (UNTWO) (2004), nadväzuje na osvedčené skúsenosti z riadenia jednotlivých objektov tejto Lokality v uplynulom období, na základe širokospektrálnej analýzy prebiehajúcich procesov aktuálneho stavu navrhuje opatrenia a procesy na riešenie otvorených alebo nefunkčných fenoménov situácií, zistených prieskumom a realizovanými analýzami.

Plán je zostavený ako súbor vzájomne sa podmieňujúcich procesov a opatrení, prostredníctvom ktorých by sa mali iniciovať chýbajúce fenomény, naštartovať nefunkčné procesy, vyladiť jestvujúce vzťahy a prezentovať podceňované alebo nevyšímané súvislosti. V záujme dlhodobého zachovania objektov svetového kultúrneho dedičstva a ich prezentácie ako súboru mimoriadnej kultúrnej hodnoty sa ráta so aktivizáciou výskumných, odborných a univerzitných kapacít.

Plán je zostavený pre rôzne úrovne:

1. Úroveň riadenia súboru Lokalita SKD Drevené chrámy
2. Úroveň riadenia jednotlivých chrámov

VI. 1. Manažment plán súboru pamiatok Lokalita SKD Drevené chrámy

VI.1.a) *Definovanie cieľa*

Dlhodobé zachovanie Lokality svetového kultúrneho dedičstva UNESCO Drevené chrámy slovenskej časti Karpatského oblúka a ich odovzdanie ďalším generáciám (Dohovor o ochrane kultúrneho dedičstva)

VI.1.b) *Úlohy plynúce z Dohovoru o ochrane SKD a Smernice na implementáciu Dohovoru:*

Zabezpečiť ochranu a prezentáciu Lokality SKD Drevené chrámy slovenskej časti Karpatského oblúka a jeho hodnôt

VI.1.c) *Predmet ochrany:*

- Lokalita SKD zapísaná do Zoznamu UNESCO ako súbor objektov, ktorý svojou skladbou dokumentuje **výnimočný doklad tradičnej religióznej architektúry severozápadnej karpatskej oblasti a jej medzietnického a medzikultúrneho charakteru na relatívne malom území, kde sa stretli a navzájom prelínali latinská a byzantská kultúra.** Hodnota tohto

súboru spočíva v jeho obsahovej kapacite porovnávacím spôsobom vyjadriť širokú variету invenčných prejavov a našich predkov

VI.1.d) Nástroje ochrany objektov a ich hodnôt

Nástrojmi ochrany objektov svetového kultúrneho dedičstva sú špecifické procesy – ako zákonité postupy diania a zmien, a ciele opatrenia – ako zásahy, zákroky na dosiahnutie žiadaného výsledku. Obe tieto skupiny nástrojov sa komplementárne realizujú v 6 tematických skupinách, ktoré kopírujú situácie najčastejších záujmových stretov, resp. funkčných medzier, ktoré spôsobujú nefunkčnosť nastavených a očakávaných pochodov tak, ako boli zistené prieskumom popísaným v časti V.

Tematické skupiny sú:

- Technický stav
- Ekonomika a financovanie
- Legislatíva
- Informovanosť a Propagácia
- Cestovný ruch
- Partnerstvo

VI.1.e) Charakteristika manažmentu v polohe Lokalita – ako súbor objektov

Poslaním manažmentu v polohe Lokalita – ako súbor objektov je najmä:

- vytváranie podmienok pre rovnocennú participáciu členov súboru a ich komunít (chrámových aj sídelných) na plnení zverených úloh, t.j. na zabezpečovaní ochrany a prezentácie jednotlivých objektov a zároveň na partnerskej účasti na prezentácii, šírení informovanosti, dobrého mena a na propagácii kvalít všetkých členov súboru aj súboru ako celku,
- harmonizácia záujmov jednotlivých účastníkov súboru, vytváranie podmienok na partnerskú spoluprácu.

Pre výkon manažmentu Lokality SKD – ako súboru sa rešpektujú vzťahy, práva a povinnosti platné doteraz, t.j., že:

- povinnosť zabezpečiť výkon preventívnej starostlivosti a technickej údržby jednotlivých objektov majú vlastníci objektov,
- súčinnú spoluprácu im v tom poskytujú odborní a metodickí pracovníci Pamiatkového úradu SR a jeho územne príslušných pracovísk,
- Riadiaca skupina Lokality SKD Drevené chrámy má dozornú úlohu a čiastočne plní tiež informačno-koordinačnú funkciu pri realizácii monitoringu vývoja v jednotlivých lokalitách.
- Koordinačné úlohy presahujúce dosah Ministerstva kultúry rieši Medzirezortná komisia.

Za tejto situácie sa ukazuje, že decentralizované riadenie procesov správy a údržby objektov je vyhovujúce, ale na v celom súbore vyrovnané zabezpečenie úloh prekračujúcich autochtónnu funkciu drevených chrámov, by bolo prínosom vytvorenie koordinačno-výkonnej pozície spoločnej pre všetky objekty súboru.

Preto sa navrhuje vytvorenie Koordinačnej kancelárie (pozri časť V.d. Manažment Lokality ako celku), ktorej pripadne kľúčová úloha pri zabezpečovaní koordinácie aktivít medzi členmi súboru, aj pri prenose informácií a podnetov od členov súboru do iných organizačných úrovní.

VI,1.f) Obsah manažment plánu Lokality – ako súboru

Obsah manažment plánu tvorí súbor úloh na zabezpečenie procesov a opatrení v záujme dosiahnutia pozitívnych výsledkov v predmete záujmu, t.j. v ochrane a prezentácii súboru objektov SKD Drevené chrámy.

Úlohy sú zoskupené do 6 tematických skupín podľa časti Nástroje ochrany objektov a ich hodnôt. Každá úloha má svoje kódové číslo, ktoré umožňuje prehľadnejšiu evidenciu. Rozčlenením na tematické celky je možné úlohy prideliť špecialistom na danú oblasť, no je možné ich sledovať aj z jedného miesta. V prípade potreby je možné ich zostaviť do sieťového grafu.

Označenie jednotlivých tematických skupín je pomocou písmenného symbolu:

- Technický stav (symbol T)
- Ekonomika a financovanie (symbol: E)
- Legislatíva (symbol: L)
- Informovanosť a Propagácia (symbol IP)
- Cestovný ruch (symbol: CR)
- Partnerstvo (symbol: P)

Časový horizont plnenia jednotlivých aktivít je za lomítkom (/) označený symbolmi:

- k – krátkodobý: časový horizont plnenia 1 rok,
- s – strednodobý: časový priestor plnenia 3 roky,
- d – dlhodobý: časový priestor plnenia 5 a viac rokov.

Vysvetlivky:: Zložený symbol L – O 3/k pred textom odporúčanej aktivity znamená, že ide o aktivitu z oblasti legislatívy, bude to jednorazové opatrenie s poradovým číslom aktivity 3, a predpoklad jeho splnenia je 1 rok.

Symbol typu A/B znamená, že sa jedná o obsahovú skupinu A s dopadom, alebo následnými opatreniami v oblasti B (konkrétny príklad: L/E aktivita z oblasti legislatívy sa premietne a svojimi účinkami bude pôsobiť v oblasti Ekonomiky a Financii).

Symbol MRS znamená: miestna riadiaca skupina

Niektoré opatrenia i procesy majú aj dva alebo až tri časové údaje, čo znamená, že optimálny by bol najkratší časový úsek, no berúc do úvahy, že viaceré štruktúrne väzby v rámci súboru sa budú pripravovať a realizovať v nadchádzajúcom období úplne nanovo, pripúšťa sa aj predĺženie realizácie daného kroku na dlhšie obdobie.

Takto zostavený manažment plán je otvorený systém, do ktorého je možné operatívne zaraďovať ďalšie opatrenia alebo procesy podľa toho, čo ukáže pravidelný monitoring, ako sa bude situácia alebo podmienky vyvíjať.

Tento manažment plán je postavený ako ideový s ohľadom na naštartovanie fungovania zapísaného súboru objektov ako celku, pravdaže so zohľadnením špecifik jednotlivých objektov a ich lokalít. Úlohy v pláne sú formulované ako odporúčania, záväznosť dostanú, po skončení pripomienkového konania a schválení, resp. úprave predloženého dokumentu.

Neoddeliteľnou súčasťou dokumentu sú jeho prílohy, kde vybrané úlohy sú detailnejšie špecifikované.

VI.1.f.1 Úlohy skupiny T - Technický stav

Prieskum aktuálneho stavu preukázal, že zabezpečovanie dobrého technického stavu objektov je trvalou a priebežnou úlohou, ktorú všetci zúčastnení primerane plnia.

Zodpovednosť za zachovanie dobrého technického stavu objektov majú vlastníci, ktorí majú k tomu vytvorené miestne riadiace skupiny. Z polohy manažmentu Lokality sa do priameho výkonu činností spojených so zabezpečovaním dobrého technického stavu a individuálnej prezentácie individuálneho objektu nevstupuje, len ak na požiadanie jeho vlastníka, MRS alebo predstaviteľa obce.

Obsahovú stránku manažmentu technického stavu upravujú všeobecné technické normy a pamiatkové metodické predpisy, ktoré sa plne rešpektujú, manažment Lokality – ako súboru do nich nevstupuje, iba ak je o to požiadaný, alebo poverený z polohy Riadiacej skupiny.

Navrhované úlohy sú orientované na perspektívne zabezpečenie špecializovaného ďalšieho vzdelávania zodpovedného technického personálu v záujme skvalitňovania výkonu zverených prác.

** Poznámka: V pláne úloh je zakomponovaná aj účasť na ich plnení aj pre navrhovanú Koordinačnú kanceláriu. Do doby, kým bude zriadená a začne plniť predpokladané úlohy, jej podiel na plnení úloh plánu sa prerozdeli na ostatných účastníkov riadiacich procesov Lokality.*

Zoznam úloh

T – O 1/ks

Odporúča sa predložiť Ministerstvu kultúry SR návrh na iniciovanie štátnej výskumnej úlohy na objektivizáciu pôsobenia aktuálne disponibilných technológií určených na drevnú hmotu drevených chrámov a na ich výtvarnú výzdobu, v tom najmä vizuálne prejavy aplikácie, trvanlivosť účinku, vedľajšie účinky na štruktúru drevenej hmoty a jej vlastnosti.

Termín predloženia návrhu: do 30. 6. 2012

*Zodp.. Riadiaca skupina + Koordinačná kancelária**

T – O 2/ks

Odporúča sa Riadiacej skupine Lokality v spolupráci s Pamiatkovým úradom SR zorganizovať pracovné stretnutie (seminár) venovaný technickým otázkam preventívnej ochrany objektov drevených chrámov (zabezpečovacie technológie, protipožiarne technológie vrátane bleskozvodov, inštalácia technickej vybavenosti osvetlenia a ozvučenia, a pod.) za účasti expertov na danú problematiku zo štátnych skúšobných ústavov, univerzitných výskumných pracovísk, súdnych znalcov a pod. pre vlastníkov a správcov objektov prístupný širokej odbornej verejnosti.

Termín predloženia návrhu: do 30.11. 2012

Zodp.. Riadiaca skupina + Koordinačná kancelária + Pamiatkový úrad SR*

T – O 3/k

Odporúča sa Riadiacej skupine Lokality zabezpečiť vypracovanie plánov osobitnej ochrany pre všetky objekty SKD Drevené chrámy v zmysle metodického pokynu MK SR č. MK-3010/2008-10/11546 vrátane medzinárodného označenia objektov svetového kultúrneho dedičstva.

Termín vypracovania plánov: do 30. 11. 2012
Zodp.. vlastníci objektov + Koordinačná kancelária*

VI.1.f.2. Úlohy skupiny E – Ekonomika, Financie

Povinnosť zabezpečenia starostlivosti o pamiatkový fond vrátane ekonomických náležitostí vlastníkom objektov ukladá zákon č. 40/2002.Z.z. o pamiatkovom fonde. Na pokrytie objektívnych nákladov spojených s ochranou a údržbou týchto objektov, ktoré prekračujú možnosti vlastníka objektu, štát vytvoril systém cielenej finančnej podpory dotačného charakteru, ktorý už niekoľko rokov funguje. Prieskum ukázal, že vlastníci objektov drevených chrámov ho poznajú a podľa potreby využívajú tak, že v princípe nedochádza k problémom so zabezpečením potrebnej starostlivosti a údržby sledovaných objektov.

Nie tak jednoznačná je situácia vo financovaní prezentácie a propagácie sledovaných objektov, ale aj v starostlivosti o verejné priestory obcí a ich vybavenosť, kde – ako sa ukázalo – sú ešte poriadne rezervy. Zrejme to vyplýva z faktu, že financovanie týchto aktivít nie je jednoznačne a transparentne viazané na zachovanie hodnôt a môže byť dezinterpretované. Ako otvorený problém sa ukazuje nejednotné uplatňovanie legislatívy zakazujúcej použitie verejných zdrojov (t.j. zdrojov z rozpočtu obcí a VÚC) na propagáciu objektov a aktivít súkromných osôb – to drevených chrámov. Preto navrhované úlohy sú orientované na uľahčenie a spriechodnenie finančných tokov na realizáciu aktivít, ktoré prekračujú autochtónne funkčné poslanie predmetných chrámov, a tým aj presahujú možnosti vlastníkov.

Zoznam úloh

E – P 1/d

Odporúča sa VÚC poskytovať pomoc malým obciam s pamiatkami SDK UNESCO v prístupe ku grantom a finančným dotáciám (zapojiť ich do teritoriálne aj obsahovo rozsiahlejších projektov) v záujme skvalitnenia prostredia, poskytovaných služieb a zmysluplných zážitkov pre návštevníkov (Charta kultúrneho turizmu). V tomto zmysle ich podporovať vydávaním propagačných materiálov o pamiatkach a lokalitách SKD UNESCO.

Úloha trvalá, priebežná

Zodp.. Riadiaca skupina + relevantné VÚC+ starostovia dotknutých obcí

E – O 1/s

Iniciovať štatút „strategického partnera“ z hospodárskeho prostredia pre jednotlivé drevené chrámy a ich lokality – na podporu prezentácie, propagácie, finančnú aj organizačnú pomoc pre rozvíjanie špecifických aktivít vo vzťahu ku chrámu a jeho prostrediu obce.

Termín vypracovania návrhu: do 30. 11. 2012

Zodp.. Koordinačná kancelária + Ministerstvo kultúry + vlastníci objektov*

E/IP – P 1/d

Odporúča sa všetkým VÚC podporovať propagáciu jednotlivých lokalít SKD s drevenými chrámami na svojom území vydávaním informačných a propagačných materiálov o samotných objektoch a ich lokalitách, propagačne podporiť špecifické aktivity kultúrneho a turistického charakteru organizované v samotných objektoch aj

v lokalitách, kde sa chrámy nachádzajú. Do svojich regionálnych kalendárov kultúrnych podujatí a aktivít cestovného ruchu pravidelne zapájať objekty SKD drevené chrámy a takéto aktivity umiestňovať do ich lokalít.

Úloha priebežná

Zodp.: Riadiaca skupina + relevantné VUC+ starostovia dotknutých obcí + vlastníci objektov

E/IP – O 1/ks

Odporúča sa Ministerstvu kultúry zabezpečiť finančnú / personálnu a organizačnú podporu na vytvorenie spoločnej web stránky (domény v rámci MK SR) pre všetkých 8 drevených chrámov SKD na Slovensku.

Termín: do 30.11.2012, resp. informovať o riešení

Zodp.: Riadiaca skupina + Ministerstvo kultúry SR + Koordinačná kancelária*

VI.1.f.3. Úlohy skupiny L - Legislatíva

Realizácia ochrany, využívania i propagácie pamiatkového fondu vrátane ochrany objektov svetového kultúrneho dedičstva v SR sú upravené radom legislatívnych opatrení, ktoré pôsobia v rôznych sektoroch a na rôznych úrovniach spoločenskej organizácie štátu. Nie všetky legislatívne akty sú primárne zamerané na pamiatkový fond, je teda pochopiteľné, že nie všetky adekvátne vnímajú špecifické podmienky, a nároky pamiatkového fondu. A tak je možné stretnúť sa aj s legislatívnymi predpismi, ktoré z pohľadu záujmov a poslania pamiatok sú limitou, nie podporou.

Navrhované úlohy v tejto skupine sú podmienené úsilím odbúrať, resp. minimalizovať obmedzujúce vplyvy platnej legislatívy tak, aby bolo možné optimalizovať plnenie úloh na poli starostlivosti a prezentácie pamiatkového fondu svetového kultúrneho dedičstva, najmä s ohľadom na potreby objektov Lokality SKD Drevené chrámy.

Zoznam úloh

L – O 1/k

Odporúča sa Ministerstvu kultúry SR poskytnúť vlastníkom objektov zapísaných do Zoznamu SKD UNESCO prierezový prehľad legislatívnych úprav mapujúci všetky sektory a odvetvia, ktoré sa nejakým spôsobom priamo alebo aj nepriamo dotýkajú objektov a plôch s ochranným režimom z dôvodu ochrany pamiatkových hodnôt a ktoré môžu mať dopad na procesy ochrany objektov alebo na aktivity realizované v ich ochrannom pásme.

Termín: do 30. 6. 2012 (podať informáciu o postupe)

Zodp.: Ministerstvo kultúry SR + Koordinačná kancelária*

L – O 2/k

Odporúča sa Ministerstvu kultúry SR/Pamiatkovému úradu SR zabezpečiť zverejnenie dokumentov o svetovom kultúrnom dedičstve v slovenskom jazyku.

L – O 3/ks

Odporúča príslušným VÚC aktualizovať svoju územnoplánovaciú a rozvojovú dokumentáciu tak aby zohľadňovala potreby špecifickej ochrany objektov Lokality SKD Drevené chrámy do Zoznamu UNESCO a aby sa vytvárali podmienky na využitie lokálneho potenciálu vo väzbe na úlohu ochrany, prezentácie a propagácie týchto objektov.

L/E – O 1/k

Odporúča sa, aby prostredníctvom Riadiacej skupiny Lokality SKD Drevené chrámy a Medzirezortnej komisie sa vytvorili organizačné a finančné podmienky na aktualizáciu, resp. na vypracovanie novej územnoplánovacej dokumentácie a na aktualizáciu programov hospodárskeho a sociálneho rozvoja pre všetky sídla, v ktorých sa nachádzajú drevené chrámy zapísané do Zoznamu SKD UNESCO.

Termín: do 30.11.2012, informáciu o postupe podať do 30.6.2012

Zodp.: Riadiaca skupina + Koordinačná kancelária*

L/E – O 2/ks

Odporúča sa ústredným orgánom štátu prehodnotiť postoj k označovaniu a propagácii drevených chrámov zapísaných na Zoznam UNESCO, aj k ekumenickým, špecifickým edukačným a kultúrnym aktivitám (iným, ako náboženského charakteru), realizovaným v objektoch drevených chrámov a považovať ich za verejnoprospešný prínos celoštátneho významu, nie ako komerčnú aktivitu súkromného vlastníka, a tomu vytvoriť aj primerané legislatívne a finančné podmienky na podporu.

Termín: do 30. 11. 2012, (informovať na stretnutiach Riadiacej skupiny)

Zodp.: Riadiaca skupina + Ministerstvo kultúry SR

L/IP – O 1/k

Odporúča sa Riadiacej skupine Lokality Drevené chrámy vytvoriť spoločnú Koordinačnú kanceláriu Lokality na zabezpečovanie takých potrieb a vybavovanie tých požiadaviek spoločných pre všetky objekty, ktoré presahujú právomoci i realizačné kapacity lokálnych riadiacich skupín. Ďalej sa odporúča, aby lokálne skupiny v spolupráci s Ministerstvom kultúry SR a príslušnými samosprávnymi krajinami zabezpečili primerané priestorové i finančné podmienky na aktívny chod kancelárie, stanovili jej náplň práce, obsah a rozsah povinností i právomocí.

Termín: do 30. 11. 2012 (resp. informovať o postupe prípravy)

Zodp.: Riadiaca skupina + Ministerstvo kultúry SR

VI.1.f.4. Skupina IP - Informovanosť, Propagácia

Na viacerých miestach tohto dokumentu sa konštatuje, že informovanosť o otázkach existencie, starostlivosti, propagácie i možnostiach využívania objektov Lokality SKD Drevené chrámy je nedostatočná, a to napriek tomu, že povinnosť prezentácie a šírenia informovanosti o nich je súčasťou podmienok zápisu a uskutočnením zápisu do Zoznamu svetového kultúrneho dedičstva Slovenská republika sa k nim zaviazala.

Navrhované úlohy sú zamerané najmä na:

- zlepšenie podmienok informovanosti verejnosti
- zlepšenie podmienok štátnej propagácie tejto Lokality,
- zlepšenie podmienok a komunikačných vzťahov medzi „členmi“ Lokality

- zvýšenie propagačnej aktivity vlastníkov jednotlivých objektov a im príslušných komunít.

Zoznam úloh

IP – O 1/ks, potom P/d

Odporúča sa Riadiacej skupine Lokality Drevené chrámy a Ministerstvu kultúry SR iniciovať spoločný postup s ďalšími ústrednými orgánmi štátnej správy na podporu propagácie lokalít SKD UNESCO na Slovensku a v tom zvláštnu pozornosť venovať propagácii Lokality SKD Drevené chrámy. Odporúča sa prostredníctvom Medzirezortnej skupiny aj ďalším relevantným ministerstvám a ich účelovým zariadeniam (SACR, SITA a pod.) vypracovať komplexnú stratégiu prezentácie a propagácie Lokality SKD Drevené chrámy ako verejného a štátneho záujmu a pripraviť cesty jej šírenia prostredníctvom zariadení a kanálov Ministerstva zahraničných vecí, Ministerstva kultúry a cestovného ruchu, Matice slovenskej a SACR. Ministerstva hospodárstva, Ministerstva výstavby, dopravy a cestovného ruchu.

*Termín: do 30.11. 2012 informovať o postupe
do 2 rokov vypracovať a prijať stratégiu
ďalej pokračovať formou priebežného dlhodobého procesu*

*Zodp.: Riadiaca skupina + Ministerstvo kultúry SR + Koordináčna kancelária**

IP – O 2/s

Odporúča sa Riadiacej skupine šírenie informácií o Lokality SKD Drevené chrámy a jej propagáciu realizovať ako komplexný systém transferu informácií nielen medzi vlastníkmi chrámov a verejnosťou, ale aj medzi komunitami chrámov a relevantných obcí medzi sebou, vo vzťahu k odbornej verejnosti, ako podporu manažérskych rozhodovacích procesov a pod. Odporúča sa v tomto zmysle zabezpečiť vypracovanie koncepcie informačnej komunikácie v prostredí a dosahu Lokality.

*Termín: do 30. 11. 2012 informovať o postupe
do 2 rokov spracovať a schváliť koncepciu
ďalej pokračovať formou priebežného dlhodobého procesu*

*Zodp.: Riadiaca skupina + Koordináčna kancelária**

IP – O 3/ks Odporúča sa Riadiacej skupine Lokality Drevené chrámy prijať zásady jednotného postupu pri realizácii aktivít informovanosti a propagácie tejto Lokality SKD, a to aj v prípade, že čiastkové kroky (úlohy) propagácie realizujú miestne riadiace skupiny jednotlivých objektov.

*Termín: do 30. 6 2012 informovať o postupe prípravy
Do 30. 11. 2012 spracovať a prijať zásady*

*Zodp.: Riadiaca skupina + Koordináčna kancelária**

IP – P 1/ksd

Odporúča sa Ministerstvu kultúry iniciovať (napr. vyhlásením verejnej súťaže) a podporovať vydávanie spoločných publikácií, multimediálnych propagačných materiálov a organizovanie propagačných a vzdelávacích aktivít o SKD drevených chrámoch Slovenska v komplexnom objektovom profile,

Termín: do 30. 11. 2012 (resp. informovať o postupe riešenia)

Zodp.: Riadiaca skupina + Ministerstvo kultúry SR

IP – P 2/d

Odporúča sa zverejňovať a propagovať výsledky spolupráce riadiacich skupín chrámov s výskumnými pracovníkmi.

Termín: priebežne, min. 1 raz/rok informovať o postupe a výsledkoch)

Zodp.: vlastníci + Riadiaca skupina + zapojení partneri + Koordinačná kancelária.*

IP/CR: - P 3/sd

Odporúča sa Riadiacej skupine s ohľadom na poslanie svetového kultúrneho dedičstva – ako prostriedku medzikultúrneho dialógu, každoročne v inom chráme organizovať otvorený obrad ekumenického charakteru, ktorý by mal vopred primeranú propagáciu v širšom okolí aj v existujúcich centrách (resp. zariadeniach) kultúrneho a rekreačného cestovného ruchu.

Termín: do 30. 6 2012 informovať o postupe prípravy

Zodp.: Riadiaca skupina + Koordinačná kancelária

VI.1.f.5. Úlohy skupiny CR - Cestovný ruch

Aj keď cestovný ruch nie je pôvodnou funkciou objektov drevených chrámov, predsa v rámci realizovaného prieskumu všetci vlastníci objektov Lokality SKD Drevené chrámy nenamietali proti rozvoju návštevnosti „svojich“ chrámov prostredníctvom primeraných aktivít cestovného ruchu a deklarovali otvorenosť k spolupráci pri ich realizácii. Rovnako pozitívny postoj k rozvoju cestovného ruchu v dotknutých lokalitách prejavili aj starostovia všetkých dotknutých obcí.

Cestovný ruch je hospodárskou aktivitou, výrazne kooperačného charakteru. Od kvality a rozsahu kooperácie závisí intenzita, efektívnosť a konečne aj zmyslupnosť jeho aktivít. Vykonaný prieskum ukázal, že na tomto poli sú zrejme najväčšie rezervy. Podobne ako na poli informovanosti, aj v prípade cestovného ruchu je zřejmý nedostatok kooperácie, absencia fungujúcich partnerstiev.

Preto úlohy skupiny Cestovný ruch sú prioritne zamerané na vytváranie podmienok:

- efektívnej komunikácie a informovanosti,
- budovania množiny perspektívnych návštevníkov (oblasť školstva)
- vyváženej partnerskej spolupráce medzi dotknutými poskytovateľmi služieb,
- vzniku nových (netradičných) produktov cestovného ruchu,
- na aktívnu participáciu členov hostiteľských komunít na realizácii aktivít cestovného ruchu, na vytváraní a užívaní benefitov z realizácie cestovného ruchu miestnymi komunitami.

Zoznam úloh

CR – O 1/s

Odporúča sa Ministerstvu kultúry SR v spolupráci s Ministerstvom výstavby, dopravy a cestovného ruchu urýchlene spracovať jednotnú koncepciu smerového označovania prístupu k objektom kultúrneho a prírodného dedičstva na všetkých kategóriách cestných komunikácií vrátane rýchlostných a diaľnice, a to so zreteľným uplatnením medzinárodného loga svetového kultúrneho dedičstva UNESCO. Následne po schválení jednotnej koncepcie doplniť označenie prístupnosti

k objektom drevených chrámov na všetkých hlavných tranzitných dopravných tepnách vrátane rýchlostných komunikácií a diaľnic.

*Termín: do 30.11. 2012 podať správu o postupe
do 2 rokov spracovať a schváliť koncepciu
do 3 rokov doplniť označenie na cestnej sieti*

*Zodp.: Ministerstvo kultúry + Medzirezortná komisia + Koordinačná kancelária **

CR – P 1/d

Odporúča sa Riadiacej skupine Lokality Drevené chrámy v spolupráci s dotknutými ministerstvami, Pamiatkovým úradom SR a relevantnými výskumnými a odbornými pracoviskami organizovať informačno-edukačné podujatia pre miestne riadiace skupiny a poskytovateľov služieb cestovného ruchu na miestnej a regionálnej úrovni na podporu vytvárania kooperačných partnerstiev v záujme zlepšovania návštevnosti objektov drevených chrámov zapísaných do Zoznamu UNESCO, ich lokalít a regiónov.

*Termín: do 30.11. 2012 podať správu o postupe
ďalej pokračovať kontinuálne v pravidelných intervaloch (min. 1x/2 roky)*

Zodp.: Riadiaca skupina + Koordinačná kancelária + Pamiatkový úrad SR + partner z prostredia CR*

VI.1.f.6. Úlohy skupiny P – Partnerstvo

Podmienka existencie fungujúcich partnerstiev sa ukázala ako zásadná pre účinný a efektívny manažment tak jednotlivých objektov Lokality SKD Drevené chrámy, ako aj Lokality ako celku a tiež pre všetky ostatné zložky a aktivity dotknutých obcí a ich komunít. Ako však prieskum ukázal, partnerstvá sa nerodia ľahko a vyžadujú si permanentnú „starostlivosť“ partnerov o jeho udržiavanie – zrejme preto sa prostredie objektov Lokality SKD Drevené chrámy dobrými partnerstvami nehemží.

Preto úlohy skupiny Partnerstvo sa zameriavajú najmä na:

- vytváranie podmienok na „nachádzanie sa“ možných partnerov a vytváranie partnerstiev,
- podporu fungovania partnerstiev prostredníctvom podpory kooperačných aktivít.

Zoznam úloh

P//IP – O 1/ks

Odporúča sa Riadiacej skupine Lokality Drevené chrámy iniciovať stretnutie predstaviteľov cirkví, ktoré sú vlastníčkami SKD drevených chrámov na Slovensku s otázkou budovania partnerstiev pre návštevnosť a propagáciu týchto pamiatok v súlade s programami hospodárskeho a sociálneho rozvoja lokalít a regiónov.

*Termín: do 30. 11. 2012
Zodp.: Riadiaca skupina + vlastníci*

P/CR/IP - O 2/sd

Odporúča sa Riadiacej skupine lokality Drevené chrámy iniciovať rokovanie s Ministerstvom školstva, vedy a športu o systémovom zaradení výchovných

a edukačných aktivít o slovenských lokalitách na Zozname SKD UNESCO do vzdelávacieho resp. výchovného procesu škôl formou špecifických aktivít (výstavy, súťaže, resp. ako konkretizáciu vyučovaného obsahu v predmetoch vlastivedy, estetickej výchovy, dejepisu a ďalších podľa typu a zamerania školy) a tým zvýšiť motiváciu škôl na rozširovaní poznania tejto časti našej kultúry.

Termín: do 30. 11. 2012 informovať o postupe, ďalej úloha priebežná
Zodp.: Riadiaca skupina + Medzirezortná skupina + Ministerstvo kultúry

P/CR/IP - P 1/ksd

Odporúča sa Riadiacej skupine lokality Drevené chrámy iniciovať spoluprácu s univerzitnými pracoviskami rôzneho zamerania (humanitné, technické, ekonomické, akadémie umení, pedagogické fakulty) s ponukou výskumu špecifických otázok histórie, údržby, prezentácie a interpretácie hodnôt objektov, otázok využitia potenciálu objektov svetového kultúrneho dedičstva pre hospodársky a sociálny rozvoj dotknutých obcí a ich regiónov. ako aj s ponukou konania odborných vzdelávacích podujatí (konferencií, seminárov, workshopov a pod.), zadávania študijných úloh a kvalifikačných prác s tematikou drevených chrámov, a tým zvýšiť motiváciu návštevnosti drevených chrámov UNESCO pre návštevníkov z akademického a výskumného prostredia.

Termín: do 30. 11. 2012 informovať o postupe, ďalej úloha priebežná
Zodp.: Riadiaca skupina + vlastníci

P/CR/IP – P 2/d Odporúča sa Ministerstvu kultúry dotačne podporovať projekty kooperačných kultúrnych a osvetových aktivít viacerých drevených chrámov, sieťové podujatia kultúrneho charakteru „členských“ obcí Lokality alebo podujatia chrámov a iných subjektov (napr. umeleckých) zamerané na podporu miestnej kultúry

Termín: do 30.11. 2012 podať správu o postupe
ďalej pokračovať kontinuálne

Zodp.: Ministerstvo kultúry SR + Riadiaca skupina + Koordinačná kancelária*

VI.2. Manažment plán jednotlivých objektov Lokality SKD Drevené chrámy

VI.2.a) Definovanie cieľa

Dlhodobé zachovanie objektov Lokality svetového kultúrneho dedičstva UNESCO Drevené chrámy slovenskej časti Karpatského oblúka a ich odovzdanie ďalším generáciám (Dohovor o ochrane kultúrneho dedičstva)

VI.2.b) Úlohy plynúce z Dohovoru o ochrane SKD a Smernice na implementáciu Dohovoru:

Zabezpečiť ochranu a prezentáciu jednotlivých objektov Lokality SKD Drevené chrámy slovenskej časti Karpatského oblúka a ich hodnôt

VI.2.c) Predmet ochrany:

- Samostatné objekty SKD zapísané do Zoznamu UNESCO, ich „**charakteristický vzhl'ad, konštrukciu a v celku naivnú dekoráciu ...** ktoré sa prejavujú **rôznorodým vzhl'adom, odrážajú v technickom**

riešení a jedinečnom dekoratívnom výraze.“(nominačný projekt, zdôvodnenie zápisu).

Spolu s objektmi – ako komplementárne zložky ich priestorovo pôsobiacej hodnoty – sa chránia aj

- okolité prostredie min. v rozsahu ich ochranného pásma
- komplementárne miestne životné a kultúrne tradície,
- životné prostredie v širšom okolí lokality
- hmotné a nehmotné dedičstvo súvisiace s jednotlivými objektmi chrámu/zvonice

VI.2.d) Nástroje ochrany jednotlivých objektov a ich hodnôt

Nástrojmi na realizáciu ochrany a prezentácie jednotlivých objektov svetového kultúrneho dedičstva sú, rovnako, ako pri riadení Lokality SKD Drevené chrámy, špecifické procesy – ako zákonité postupy diania a zmien, a cielené opatrenia – ako zásahy, zákroky na dosiahnutie žiadaného výsledku. Rovnako, ako na úrovni celej Lokality, aj v manažmente jednotlivých objektov, sú procesy a opatrenia rozčlenené do obsahovo rovnakých tematických skupín. Tento postup umožní

- priamočiary presun informácií a podnetov medzi rôznymi úrovňami riadenia v rámci jednej tematickej skupiny,
- porovnávanie získaných údajov, resp. dosiahnutých výsledkov.

VI.2.e) Charakteristika manažmentu v polohe „objekt Lokality“

Poslaním manažmentu v polohe „objekt Lokality“ je najmä:

- realizácia činností a opatrení podporujúcich dlhodobé zachovanie fyzickej podstaty príslušného objektu dreveného chrámu/zvonice (podľa lokality) v súlade s metodickým usmernením príslušného KPÚ,
- realizácia činností a opatrení na zabezpečenie prezentácie objektu a jeho hodnôt lokálnej i širokej verejnosti, v tom najmä:
 - o sprostredkovanie informácií o chráme a aktivitách v ňom realizovaných, a to primeraným spôsobom a vhodnými informačnými kanálmi
 - o permanentná aktualizácia informácií a prezentácie
 - o zabezpečenie dostupnosti chrámu
 - o vytváranie podmienok príjemných zážitkov pre návštevníkov objektu, a to nielen v samotnom objekte chrámu, ale v priestoroch celej navštívenej obce,
 - o poskytovanie súčinnosti pri aktivitách monitoringu,
 - o poskytovanie súčinnosti pri spoločných aktivitách celej Lokality,
- harmonizácia záujmov dotknutých členov komunity súvisiacej s chrámom a ostatných obyvateľov obce, príp. poskytovateľov služieb verejnosti ,
- vytváranie podmienok na partnerskú spoluprácu priamo aj nepriamo súvisiacu s ochranou a prezentáciou predmetného chrámu..

Pre výkon manažmentu konkrétneho objektu SKD sa rešpektujú vzťahy, práva a povinnosti platné doteraz, t.j., že:

- povinnosť zabezpečiť výkon preventívnej starostlivosti a technickej údržby jednotlivých objektov majú vlastníci objektov,
- súčinnú spoluprácu im v tom poskytujú odborní a metodickí pracovníci Pamiatkového úradu SR a jeho územne príslušných pracovísk,

- zabezpečovanie ochrany a prezentácie objektu SKD sa týka nielen komunity konfesijne bezprostredne viazanej na objekt, ale celej obce a jej programu hospodárskeho a sociálneho rozvoja,
- každý vlastník a relevantná obec majú rovnocenné zastúpenie v Riadiacej skupine s právom informovať o podmienkach a výsledkoch ochrany a prezentácie „ich“ objektu, a podávať podnety na zlepšenie,
- každý vlastník a relevantná obec rešpektuje rozhodnutia/odporúčania Riadiacej skupiny, má právo zúčastňovať sa odborných a spoločenských podujatí organizovaných Riadiacou skupinou, alebo inými „členmi“ Lokality SKS Drevené chrámy.

VI.2.f) Obsah Manažment plánu jednotlivého objektu Lokality

Obsah manažment plánu jednotlivého objektu Lokality tvorí súbor úloh na zabezpečenie procesov a opatrení v záujme dosiahnutia pozitívnych výsledkov v ochrane predmetného objektu a prezentácii jeho hodnôt.

Úlohy sú zoskupené do 6 tematických skupín – rovnako, ako je to v Manažment pláne na úrovni celej Lokality a používa sa v princípe rovnaký systém kódového označenia jednotlivých úloh. Odlišnosť kódového systému je v pridaní písmena „o“ (objekt) k písmenu tematickej skupiny.

VI.2.f.1 Úlohy skupiny T - Technický stav

Zodpovednosť za zachovanie dobrého technického stavu objektov majú vlastníci, ktorí majú k tomu vytvorené miestne riadiace skupiny. Zabezpečovanie dobrého technického stavu objektov je trvalou a priebežnou úlohou, ktorú všetci zúčastnení primerane plnia.

Obsahovú stránku manažmentu technického stavu upravujú všeobecné technické normy a pamiatkové metodické predpisy, ktoré sa plne rešpektujú.

Navrhované úlohy sú orientované na podmienky výkonu činností ochrany a prezentácie objektu.

Zoznam úloh

To – P 1/d

Spôsob využívania drevených chrámov UNESCO i procesy starostlivosti oň sa považujú za vyhovujúce, preto sa odporúča ďalej v nich pokračovať vrátane skvalitňovania podmienok ochrany hodnôt objektu pri realizácii iných než náboženských podujatí

Úloha priebežná,

Zodp.: vlastník a MRS

To – P 2/d

Ukladá sa naďalej udržiavať nastavené procesy výkonu údržby a zásahov do substancie chránených objektov drevených chrámov, ako aj pravidelný cyklus monitoringu.

Úloha priebežná,

Zodp.: vlastník + MRS

To – O 3/k

Odporúča sa vlastníkom objektov SKD Lokality Drevené chrámy vypracovať plán osobitnej ochrany „ich“ objektu v zmysle metodického pokynu MK SR č. MK-3010/2008-10/11546 vrátane medzinárodného označenia objektov svetového kultúrneho dedičstva.

Termín vypracovania plánu: do 30. 11. 2012

Zodp.. vlastníci objektov + MRS

To – P 1/k,d

Odporúča sa vlastníkom a členom MSR zúčastňovať sa odborných podujatí organizovaných/odporučených Riadiacou skupinou, resp. Koordinačnou kanceláriou.*

VI.2.f.2. Úlohy skupiny E – Ekonomika, Financie

Povinnosť zabezpečenia starostlivosti o pamiatkový fond vrátane ekonomických náležitostí zákon č. 40/2002.Z.z o pamiatkovom fonde ukladá vlastníkom objektov. Na pokrytie objektívnych nákladov spojených s ochranou a údržbou objektov drevených chrámov zapísaných do Zoznamu UNESCO vlastníci týchto objektov využívajú dotačný systém Ministerstva kultúry SR tak, že v princípe nedochádza k problémom so zabezpečením potrebnej starostlivosti a údržby sledovaných objektov.

Odlišná je situácia vo financovaní prezentácie a propagácie týchto objektov. Prezentácia a propagácia objektov drevených chrámov nie je činnosť nevyhnutná na realizáciu autochtónnej náboženskej funkcie chrámov, dokonca, v prevažnej miere je určená iným adresátom, než sú členovia komunity „služobne“ prislúchajúcej chrámu, preto ich financovanie prekračuje povinnosti cirkevných komunít, najmä, keď nákladovo presahujú možnosti vlastníkov.

Úlohy tejto skupiny sú orientované na podporu aktivity vlastníkov chrámov a poskytovaní súčinnosť iným partnerom, ktorí organizačne alebo finančne zabezpečujú úlohy prezentácie a propagácie týchto objektov.

Zoznam úloh

Eo – P 1/d

Odporúča sa vlastníkom drevených chrámov, resp. ich MRS spolupracovať s Koordinačnou kanceláriou Lokality pri spoločných projektoch a aktivitách, financovanie ktorých sa organizačne zabezpečuje spoločne pre všetkých „členov“ Lokality.

Termín: Úloha je priebežná, trvalá

Zodp.. vlastníci objektov

Eo – P 2/d

Odporúča sa vlastníkom drevených chrámov odborne aj finančne sa spolupodieľať (spoluúčasť) na realizácii propagačných materiálov, resp. podujatí organizačne zabezpečovaných spoločne pre celú Lokality, alebo – podľa podmienok – aj inými partnermi (napr. obce, VÚC, sponzori, iní).

Termín: Úloha je priebežná, trvalá

Zodp.. vlastníci objektov

VI.2.f.3. Úlohy skupiny L - Legislatíva

Legislatívne zabezpečenie väčšiny činností spojených s ochranou, využívaním i propagáciou pamiatkového fondu vrátane ochrany objektov svetového kultúrneho dedičstva sa v SR pripravuje a prijíma prevažne na vyšších úrovniach riadenia, než sú sídla objektov drevených chrámov zapísaných na Zoznam UNESCO a pre účastníkov procesov ochrany a prezentácie ostáva ich len rešpektovať a dodržiavať.

Miestom, kde je možné aktívne ovplyvniť prijímanie záväzných legislatívnych noriem bezprostredne pôsobiacich na aktivity v okolí objektu drevených chrámov, je obec a prijímanie jej Územného plánu a Programu hospodárskeho a sociálneho rozvoja. Je dôležité, aby v štádiu prípravy týchto dokumentov aktívne spolupracovali vlastníci drevených chrámov s predstaviteľmi dotknutých obcí.

Navrhované úlohy v tejto skupine sú zamerané na prípravu rozvojových dokumentov obce, kde vo vzájomnej kooperácii je priestor na zakotvenie primeranej vážnosti významu a potrebám ochrany objektov drevených chrámov.

Zoznam úloh

Lo – O 1/s

Odporúča sa vedeniu jednotlivých obcí a VÚZ aktualizovať, resp. vypracovať Územný plán obce/regiónu s ohľadom na potreby stabilizovania podmienok ochrany objektov SKD Drevené chrámy na svojom území.

Termín: do 3 rokov podľa miestnych podmienok

*Zodp.: starostovia obcí + VÚC + KPÚ + Koordinačná kancelária**

Lo – O 2/s

Odporúča sa vedeniu jednotlivých obcí a VÚZ aktualizovať, resp. vypracovať Plán hospodárskeho a sociálneho rozvoja obce/mikroregiónu/regiónu so zapracovaním podmienok ochrany a prezentácie objektov SKD Drevené chrámy na svojom území a dopadov ich multifunkčného využívania na život a perspektívy rozvoja obce.

Termín: do 3 rokov podľa miestnych podmienok

*Zodp.: starostovia obcí + VÚC + KPÚ + Riadiaca skupina + Koordinačná kancelária**

Lo/Po - P 1/s

Odporúča sa miestnym riadiacim skupinám a obecným komunitám v dotknutých obciach, aby do budúcnosti princíp rovnocenného partnerstva si premietli aj do kodifikácie spolupráce medzi vlastníckmi chrámov a samosprávou dotknutých obcí, a to nielen na úseku údržby verejných priestranstiev, ale aj pri iných aktivitách majúcich dopad na obe zložky obecného spoločenstva.

Termín: do 3 rokov

Zodp.: starostovia obcí + miestne zastupiteľstvá + vlastníci objektov + MRS

VI.2.f.4. Skupina IP - Informovanosť, Propagácia

Informovanosť obyvateľov a návštevníkov obcí s drevenými chrámami UNESCO je zabezpečená vo všetkých lokalitách (pozri výsledky prieskumu v časti

V.c.3). Navrhované úlohy sú zamerané najmä na skvalitnenie informačných služieb z polohy vlastníkov a sídelných obcí drevených chrámov.

Zoznam úloh

IPo – P 2/d

Odporúča sa zverejňovať a propagovať výsledky spolupráce riadiacich skupín chrámov s výskumnými pracoviskami.

Termín: priebežne, min. 1 raz/rok informovať o postupe a výsledkoch)

Zodp.: vlastníci + Riadiaca skupina + zapojení partneri + Koordinačná kancelária.*

IPo/CRo: - P 3/sd

Odporúča sa vlastníkom drevených chrámov a ich sídelných obcí s ohľadom na poslanie svetového kultúrneho dedičstva – ako prostriedku medzikultúrneho dialógu, šíriť informácie o ostatných chrámoch a ich sídelných obciach v komunite „svojho“ chrámu/obce, propagovať ich ekumenické, resp. spoločenské podujatia zúčastňovať sa ich.

Termín: Úloha priebežná a trvalá

Zodp.: vlastníci chrámov + starostovia obcí

IPo – P 4/kd

Odporúča sa samosprávam obcí a regiónov pravidelne sa starať o aktualizáciu informačných bodov v obci, o aktualizáciu internetových stránok obce a o prispievanie do spoločnej web stránky Lokality (domény v rámci MK SR) aktualitami zo života a aktivít obce aj dreveného chrámu.

Termin: Úloha priebežná, trvalá

Zodp. starostovia obcí + MRS

IPo – P 5/d

Odporúča sa vlastníkom chrámov a MRS zvýšiť propagáciu „svojho“ chrámu a aktivít v ňom realizovaných prostredníctvom regionálnej tlače, komunitnej tlače jednotlivých konfesií, v rámci náboženského vysielania masovokomunikačných prostriedkov, na internete na svojich stránkach, v rámci internetovej encyklopédie Wikipédia a ďalšími cestami podľa špecifického obsahu.

Termín: Úloha priebežná a trvalá, min. 1 raz/rok informovať o výsledkoch

Zodp.: vlastníci + MRS

VI.2.f.5. Úlohy skupiny CR - Cestovný ruch

Úlohy tejto skupiny sú zamerané najmä na

- budovanie a rozširovanie komunikácie a informovanosti,
- budovanie partnerskej spolupráce v záujme zlepšovania podmienok pre návštevníkov drevených chrámov a ich sídelných obcí,
- zlepšenie dostupnosti chrámu i jeho lokality
- vzniku nových (netradičných) produktov cestovného ruchu,
- na aktívnu účasť členov hostiteľských komunit na realizácii aktivít cestovného ruchu, na prezentácii hodnôt „svojho“ chrámu i obce, na šírení ich dobrého mena.

Zoznam úloh

CRo – P 2/ksd

Odporúča sa miestnym riadiacim skupinám zväziť – podľa svojich možností – rozšírenie príležitostí na konanie koncertných podujatí v „ich“ drevenom chráme, a to ako mimoriadnu ponuku pre širokú verejnosť so záujmom o segment špecifických hudobných podujatí (s primeranou marketingovou podporou).

Termín: do 30. 11. 2012 , ďalej pokračovať kontinuálne

Zodp.: vlastníci + MRS,

CRo – P 3/sd

Odporúča sa obecným a regionálnym samosprávam v spolupráci so Slovenským klubom turistov rozšíriť, resp. zlepšiť (opraviť, označiť) sieť turistických chodníkov a cyklotrás v okolí lokalít s drevenými chrámami. Odporúča sa podľa miestnych možností k tomu využiť staré a opustené chodníky, poľné, lesné alebo nepoužívané cesty. Odporúča sa následne po úprave týchto trás vydať informačný materiál (mapku) o ich existencii, a distribuovať ho do lokálnych informačných centier, obchodov a ďalších prevádzok navštevovaných turistami. Budovanie a údržbu takejto turistickej siete zaradiť do programov hospodárskeho a sociálneho rozvoja lokality /regiónu.

Termín: do 30.11. 2012 podať správu o postupe

ďalej pokračovať kontinuálne

Zodp.: Starostovia obcí + MRS,

Spolupráca: Koordinačná kancelária + KPÚ*

CRo – P4/sd

Odporúča sa vedeniu obcí v spolupráci s vlastníkmi drevených chrámov zaradiť do programu spoločenských a kultúrnych podujatí organizovaných obecnou komunitou návštevu a prezentáciu hodnôt miestneho dreveného chrámu.

Termín: Úloha priebežná trvalá

Zodp.: starostovia obcí + vlastníci + MRS

CRo – P5/d

Odporúča sa vlastníkom drevených chrámov, vedeniu obcí a MRS informovať ostatných „členov“ Lokality SKD Drevené chrámy o konaní spoločenského alebo kultúrneho podujatia vo svojom chráme/obci spolu s pozvaním k účasti na akcii

Termín: Úloha priebežná trvalá

Zodp.: vlastníci + starostovia obcí + MRS

CRo – O 2/k

Odporúča sa miestnym riadiacim skupinám jednotlivých drevených chrámov stanoviť „otváracie hodiny“ pre turistické návštevy, V uvedenom čase tam sprievodca bude vždy prítomný. Otváracie hodiny budú zverejnené pri chráme, v informačnom centre a informačných bodoch, vo všetkých informačných materiáloch (bulletiny, internet, a pod.). Sprístupnenie chrámu sa odporúča zabezpečiť v kooperácii vlastníka so samosprávou obce.

Termín: do 30.11. 2012 podať správu o postupe

ďalej pokračovať kontinuálne

Zodp.: vlastníci + MRS

CRo – O 3/k, potom P/d

Odporúča sa miestnym riadiacim skupinám jednotlivých drevených chrámov UNESCO v spolupráci so samosprávou obcí a prevádzkovateľmi staníc verejnej dopravy umiestniť v priestoroch staníc výraznú informáciu o dopravnom spojení do lokalít drevených chrámov.

Termín: do 30. 6. 2012, ďalej pokračovať kontinuálne podľa potreby

Zodp.: MRS + starostovia obcí

VI.2.f.6. Úlohy skupiny P – Partnerstvo

Podmienka existencie fungujúcich partnerstiev sa ukázala ako zásadná pre účinný a efektívny manažment jednotlivých objektov Lokality SKD Drevené chrámy. Partnerstvá si vyžadujú permanentnú „starostlivosť“ partnerov o jeho udržiavanie. Preto úlohy skupiny Partnerstvo sa zameriavajú najmä na:

- budovanie partnerstiev v prostredí miestnych komunít drevených chrámov v záujme zlepšenia informovanosti i návštevnosti lokality,
- podporu fungovania partnerstiev prostredníctvom podpory kooperačných aktivít.

Zoznam úloh

Po/IPo – O 1/ks

Odporúča sa vlastníkom SKD drevených chrámov zaoberať sa otázkou budovania partnerstiev pre návštevnosť a propagáciu týchto objektov, podmienkami vzniku a realizácie partnerstiev, možnosťami rozšírenia edukačných výskumných aktivít v chrámoch.

Termín: do 30. 11. 2012

Zodp.: vlastníci

Po – P 1/kd

Odporúča sa starostom a samospráve obcí s drevenými chrámami a vlastníkom drevených chrámov dohodnúť si podmienky

- využívania miestneho dreveného chrámu na iné, než náboženské funkcie,
- participácie na aktivitách prezentácie a propagácie chrámu pre širokú verejnosť, prioritne vo vzdialenejších lokalitách,
- aktívnej spolupráce na realizácii iných než náboženských aktivít v chráme alebo v obci

a tak budovať a upevňovať partnerstvo medzi komunitami dreveného chrámu a sídelnej obce.

Termín: do 30. 11. 2012,

v ďalšom období pravidelne vyhodnocovať dosiahnuté výsledky

Zodp.: vlastníci

Po – P 2/kd

Odporúča sa starostom a samosprávam obcí / regiónov s drevenými chrámami UNESCO podporovať miestnych nositeľov tradícií (remesiel, špeciálnych znalostí a pod.) prezentovať výsledky svojej činnosti návštevníkom chrámu/obce. K tomu vytvárať priestorové a prevádzkové podmienky tak, aby tieto produkty sa stali trvalou

súčasťou miestnej expozície kultúrnych tradícií alebo aby tvorili jej pravidelnú predajnú ponuku ako miestnych suvenírov.

Termin: Úloha priebežná, trvalá

Zodp. starostovia obcí + MRS

Po – P 3/d

Odporúča sa vlastníkom chrámov, starostom a samosprávam obcí založiť a budovať databanku lokálnych zaujímavostí, legiend, povestí, ktorá bude slúžiť ako pomocný materiál pri prezentácii chrámu, jeho histórie, ako súčasť histórie chrámu i obce.

Termin: Úloha priebežná, trvalá

Zodp. starostovia obcí + MRS

Po – P 4/k,d

Odporúča sa starostom obcí vypracovať ponuku obecných zaujímavostí a návštevnických tradícií obce. Následne, túto ponuku predstaviť a distribuovať poskytovateľom služieb verejnosti v dostupne vzdialených centrách cestovného ruchu, alebo v informačných centrách susedných miest/rekreačných zariadení.

VII. ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

LITERATÚRA

- BEŇUŠKOVÁ, Z.: *Tradičná kultúra regiónov Slovenska*. Vydavateľstvo SAV VEDA, Bratislava 2005. ISBN 80-224-0853-0
- DVOŘÁKOVÁ, V. – HUSOVSKÁ, Ľ. *Ochrana kultúrneho dedičstva v medzinárodných dokumentoch ICOMOS, 1. diel. Charty a odporúčania*. ICOMOS Slovensko, Bratislava, 2002. ISBN 80-88855-45-4
- DVOŘÁKOVÁ, V. – HUSOVSKÁ, Ľ. *Ochrana kultúrneho dedičstva v medzinárodných dokumentoch ICOMOS, Charty, smernice, rezolúcie*. ICOMOS Slovensko, Bratislava, 2003.
- DVOŘÁKOVÁ, V. – HUSOVSKÁ, Ľ. *Ochrana kultúrneho dedičstva v medzinárodných dokumentoch ICOMOS, 2. diel. Deklarácie*. ICOMOS Slovensko, Bratislava, 2004. ISBN 80-88855-56-X
- DVOŘÁKOVÁ, V.: *Pamiatky UNESCO na Slovensku. Kultúrne krásy Slovenska*. Vydavateľstvo Dajama, Bratislava, 2009.
- DUDÁŠ, M. – DVOŘÁKOVÁ, V. – PINČÍKOVÁ, Ľ.: *Wooden Churches of the Slovak Part of Carpathian Mountain Area*. The nomination of property for inscription on the World Heritage List. Pamiatkový úrad SR, Bratislava, 2006
- DUDÁŠ, M. – GOJDIČ, I. – ŠUKAJLOVÁ, M.: *Drevené kostoly. Kultúrne krásy Slovenska*. Vydavateľstvo Dajama, Bratislava, 2007. ISBN 80-89226-14-0
- DUDÁŠ, M. – JIROUŠEK, A. *Drevené kostoly, chrámy, zvonice na Slovensku*. Vydavateľstvo JES, Košice, 2010. ISBN 978-80-88900-37-5
- FEILDEN, B. M.- JOKILEHTO J.: *Príručka manažmentu lokalít svetového kultúrneho dedičstva*, AlNova Svätý Jur, 2010
- KLINDA, J.: *Svetové kultúrne a prírodné dedičstvo*, Ministerstvo životného prostredia SR, Bratislava, 2000
- KOLEKTÍV: *Mapa turistických zaujímavostí č. 1-10*. Vojenský kartografický ústav, č.p. Harmanec 1996
- ONDICA, S. a kol. : *Duchovné Slovensko*. DINO Sabinov & Spolok sv. Vojtecha, Trnava. 2010. ISBN 978-80-85575-52-1, 978-80-7162-820-0
- PAVLOVSKÝ, F.: *Drevené gréckokatolícke chrámy na východnom Slovensku. Bardejov a okolie, Svidník a okolie. Humenné, okolie a iné*. PETRA, n.o. pre Gréckokatolícke biskupstvo Prešov, 2007.
- PURCHLA, J.(ed.): *Management of UNESCO World Heritage Sites in Poland and Norway*. International Cultural Centre, Krakow, 2011. ISBN 978-83-89273-82-6
- SEDLÁK, M.: *Manažment*. Elita, ekonomická literárna agentúra. Bratislava, 1997. ISBN 80-8044-015-8
- TAMPONE, G. – SEMPLICI, M. (ed.) & others: *Rescuing the Hidden European Wooden Churches Heritage. An International Methodology for Implementing a Database for Restoration Projects*. FLY Events & Alter Ego Ing. Arch., s.r.l., Firenze, 2006

KONFERENČNÉ PREZENTÁCIE

- BRANTOM, J.: *Linking WH and sustainable tourism in theory and practice – an examination of shared values. Examples from Hadrian's Wall WHS in the UK*. In: *Manažment turizmu v lokalitách svetového kultúrneho dedičstva*, Bardejov, 2010.

ZÁKONY, VYHLÁŠKY, POKYNY

Zákon č. 50/1976 Zb. Stavebný zákon v znení následných novelizácií.

Zákon č. 166/1994 Z.z. o kategorizácii územia Slovenskej republiky

Zákon č. 49/2002, Z.z. o pamiatkovom fonde

Zákon č. 91/2010 Z.z. o podpore cestovného ruchu

Nariadenie vlády SR č. 565/2004 , ktorým sa mení a dopĺňa nariadenie vlády č. 166/1994 Z.z. o kategorizácii územia SR v znení nariadenia vlády SR č. 25/1997 Z.z.

ZDROJE NA INTERNETE

The World Heritage Convention. In: <http://whc.unesco.org/en/convention/>

The Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention.

In: <http://whc.unesco.org/pg.cfm?cid=57>

Success Stories of WH objects. In: <http://whc.unesco.org/en/107/>

Wooden Churches of the Slovak part of the Carpathian Mountain Area. In:

<http://whc.unesco.org/en/list/1273>

http://www.tripadvisor.com/Attraction_Review-g274922-d1537900-Reviews-Wooden_Churches_of_the_Slovak_part_of_the_Carpathian_Mountain_Area-Slovakia.html

Safer Homes, Stronger Communities: A Handbook for Reconstructing after Natural Disasters. Published by the World Bank , 2010. www.housingreconstruction.org.

Things to Do in Slovakia. In:

<http://www.tripadvisor.com/Attractions-g274922-Activities-Slovakia.html>

Pavol Švantner: ***Ochrana kultúrnych hodnôt v prípade ozbrojeného konfliktu. Power point prezentácia na internete, č. 18715***, prevzaté 15.12.2011

Druhý protokol k Haagskemu Dohovoru o ochrane kultúrnych hodnôt v prípade ozbrojeného konfliktu z roku 1954, Haag 26.3.1999

<http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/pdf/hague-protocol-2-slovakia.pdf>

<http://whc.unesco.org/en/tentativelists/5494/>

<http://www.travelslovakia.sk/slovakia-trips/wooden-churches/wooden-churches-slovakia.php>

<http://www.uzemneplany.sk/rychlostne-komunikacie>

<http://www.slovakia.travel/relatedentities.aspx?l=1&idp=6510&did=97039&ret=2>

http://www.sacr.sk/uploads/tx_publications/Region_Zilina.pdf

www.vucke.sk

www.regionkosice.com)
www.vsmuzeum.sk
www.muzeum.sk
www.kosice.sk/icmk.asp
www.stm-ke.sk
www.kolumbus.sk
www.po-kraj.sk
www.hervartov.sk
www.evanjelik.sk/kezmarok
www.drevenechramy.sk
www.muzeumpresov.sk
www.micpresov.sk
www.klucodmesta.sk
www.mesto.bardejov.sk
www.tik-bardejov.sk
www.drevenechramy.sk
<http://sk.wikipedia.org/wiki/Bodru%C5%BEal>
http://sk.wikipedia.org/wiki/Artikul%C3%A1rny_kostol
http://sk.wikipedia.org/wiki/Chr%C3%A1m_sv%C3%A4t%C3%A9ho_Mikul%C3%A1%C5%A1a_%28Bodru%C5%BEal%29
<http://sk.wikipedia.org/wiki/Hervartov>
http://sk.wikipedia.org/wiki/Kostol_sv%C3%A4t%C3%A9ho_Franti%C5%A1ka_z_Asisi_%28Hervartov%29
<http://sk.wikipedia.org/wiki/Hronsek>
http://sk.wikipedia.org/wiki/Artikul%C3%A1rny_kostol
http://sk.wikipedia.org/wiki/Artikul%C3%A1rny_kostol
<http://sk.wikipedia.org/wiki/Ladomirov%C3%A1>
<http://sk.wikipedia.org/wiki/Ladomirov%C3%A1#Stavby>
<http://sk.wikipedia.org/wiki/Le%C5%A1tiny>
http://sk.wikipedia.org/wiki/Rusk%C3%A1_Bystr%C3%A1
http://sk.wikipedia.org/wiki/Chr%C3%A1m_Prenesenia_ostatkov_sv%C3%A4t%C3%A9ho_Mikul%C3%A1%C5%A1a
<http://sk.wikipedia.org/wiki/Tvrdo%C5%A1%C3%ADn>

VIII. ZOZNAM PRÍLOH

1. Zoznam členov Riadiacej skupiny Lokality Drevené chrámy slovenskej časti Karpatského oblúka
2. Stav územnoplánovacej dokumentácie obcí s drevenými kostolíkmi zapísanými v UNESCO (Martin Baloga)
3. Metodický pokyn Ministerstva kultúry SR na ochranu národných kultúrnych pamiatok v krízových situáciách č. MK-3010/2008-10/11546
4. Dotazníky prieskumu – Formuláre: Vlastníci, Obce, VÚC
5. Prehľad odpovedá dotazníkového prieskumu – vlastníci
6. Prehľad odpovedí dotazníkového prieskumu – obce
7. Návrh propagačného letáku

ZOZNAM ČLENOV

Riadiacej skupiny Lokality svetového kultúrneho dedičstva "Drevené chrámy v slovenskej časti Karpatského oblúka"

1. Pamiatkový úrad SR,
2. Ministerstvo kultúry SR, Sekcia kultúrneho dedičstva,
3. Krajský pamiatkový úrad Žilina,
4. Krajský pamiatkový úrad Prešov,
5. Krajský pamiatkový úrad Banská Bystrica,
6. Krajský pamiatkový úrad Košice,
7. Obecný úrad Hervartov
8. Rímskokatolícky farský úrad Richvald (pre Hervartov), 085 01 Richvald
9. Mestský úrad Tvrdošín,
10. Evanjelická cirkev augsburského vyznania, Biskupský úrad Východného dištriktu, Prešov,
11. Evanjelická cirkev augsburského vyznania, Biskupský úrad Západného dištriktu, Zvolen,
12. Mestský úrad Kežmarok,
13. Evanjelický a.v. Farský úrad Kežmarok,
14. Obecný úrad Leštiny
15. Evanjelický a.v. Farský úrad Leštiny
16. Obecný úrad Hronsek,
17. Evanjelický a.v. Farský úrad Hronsek,
18. Gréckokatolícke arcibiskupstvo Prešov,
19. Gréckokatolícka eparchia Košice,
20. Obecný úrad Bodružal,
21. Gréckokatolícky Farský úrad Hunkovce
22. Obecný úrad Ladomírová
23. Gréckokatolícky Farský úrad Ladomírová
24. Obecný úrad Ruská Bystrá
25. Gréckokatolícky Farský úrad Ruský Hrabovec (pre Ruskú Bystrú),
26. Úrad Košického samosprávneho kraja,
27. Úrad Žilinského samosprávneho kraja,
28. Úrad Prešovského samosprávneho kraja,
29. Úrad Banskobystrického samosprávneho kraja